

DVE

6

DOMOVINI

TWO HOMELANDS

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU
Ljubljana 1995

2 117 416390 +416390

UDK 325.2
ISSN 0353-6777

DVE DOMOVINI

Razprave o izseljenstvu

TWO HOMELANDS

Migration Studies

6

Znanstvenoraziskovalni center
Slovenske akademije znanosti in umetnosti
Inštitut za slovensko izseljenstvo

Center of Scientific Research
of the Slovene Academy of Sciences and Arts
The Institut for Slovene Emigration Research

Ljubljana 1995

999603395

Dve domovini / Two Homelands 6

Razprave o izseljenstvu

Migration Studies

Uredniški odbor

dr. Marjan Drnovšek (glavni urednik), dr. Rado Genorio, dr. Ferdo Gestrin (odgovorni urednik), dr. Mirko Jurak, Aleksej Kalc, dr. Matjaž Klemenčič, dr. Rado L. Lenček, dr. Janez Stanonik, dr. Andrej Vovko, dr. Janja Žitnik

Lektorica

Marjeta Humar

Tehnična urednica

Špela Marinšek

Prevod

AMIDAS, Ljubljana

Bibliografska obdelava

Martin Grum

Naslov uredništva

Inštitut za slovensko izseljenstvo

ZRC SAZU, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, Slovenija

Priprava besedila in namizno založništvo

Matjaž Mauser

Tisk

Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naklada

300 izvodov

Za strokovnost prispevkov odgovarjajo avtorji.

Slika na naslovnici je ilustracija Ivana Vavpotiča iz knjige Jurija Trunka *Amerika in Amerikanci*, Celovec 1912.

Revija je izšla s finančno pomočjo Ministrstva za znanost in tehnologijo R Slovenije. Znanstvena revija *Dve domovini / Two Homelands* šteje med proizvode, za katere se plačuje 5 % davek od prometa proizvodov (po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo R Slovenije, št. 415-01-17/95 z dne 16.2.1995).

KAZALO – CONTENTS

RAZPRAVE IN ČLANKI (TREATIES AND ARTICLES)

Majda Kodrič

- Zanimanje slovenskih misijonarjev v Severni Ameriki za
izseljevanje rojakov, kot se odraža v dopisih v Zgodnji danici
(The interest of Slovene missionaries in North America in
Slovene emigration, as it is expressed in their letters to
Zgodnja danica) 9

Nives Sulič

- “Zmanjkali so čez noč” – o izseljevanju iz Bele krajine v ZDA
(“They Disappeared During the Night” – Emigration from
Bela Krajina to the United States) 21

Mihael Kuzmič

- Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno
vojno v luči sodelavcev Mladega Prekmurca
(Emigration From Prekmurje Between the First and Second
World Wars: Experiences Portrayed in Contributions to
“Mladi Prekmurec”) 29

Rozina Švent

- Begunski usodi naproti
(A Refugee's Fate) 43

Breda Čebulj – Sajko

- Vzroki za izselitev – spomini izseljencev na čas
njihovega odhoda v tujino
(Reasons for Emigration – Recollections by Emigrants of
Their Departure Abroad) 53

Janja Žitnik

- Mladostna bojevitost Milene Merlak ob pesničini
šestdesetletnici
(The Young Fighting Spirit of Milena Merlak: Upon the
Poet's Sixtieth Birthday) 65

Peter Klinar

Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov (Some Aspects About Contemporary Slovenian Migration)	81
---	----

Milena Bevc

Slovenski emigranti na začetku devetdesetih let – regionalna analiza (Slovenian Emigrants at the Start of the Nineties – Regional Analyses)	95
--	----

Milan Bufon

Prostorska mobilnost obmejnega prebivalstva kot faktor prekomejnega povezovanja (Regional Mobility of Population Transfer as a Factor of Cross-Border Linkages)	111
--	-----

POROČILA IN RAZMIŠLJANJA (REPORTS AND REFLECTIONS)

Tretje mednarodno srečanje raziskovalcev izseljenstva, Portorož, 18., 19. maj 1995 (<i>Breda Čebulj – Sajko</i>)	125
--	-----

Med slovenskimi izseljenci na Švedskem (<i>Marina Lukšič – Hacin</i>)	131
--	-----

Slovenski študenti po svetu /Slovene Students around the World/ (<i>Jožko Fornazarič</i>)	137
---	-----

KNJIŽNE OCENE (BOOK REVIEWS)

Dorica Makuc, Aleksandrinke, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1993, 171 str. (<i>Marjan Drnovšek</i>)	145
Ivan Čizmić, Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894–1994, Golden marketing, Zagreb 1994, 358 str. (<i>Majda Kodrič</i>)	146
Andrej Rot, Republika duhov, DZS, Ljubljana 1994, 189 str. (<i>Breda Čebulj – Sajko</i>)	149
Slovene Studies. Journal of the Society for Slovene Studies, Volume 14, number 2, 1992 [published September 1994] Bloomington, Indiana (<i>Marjan Drnovšek</i>)	151
Janja Žitnik, Orel in korenine med "brušenjem" in cenzuro, Zbirka Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, 6, Ljubljana 1995, 242 str. (<i>Breda Čebulj – Sajko</i>)	154
Nada Šabec, Half Pa Pu. The Language of Slovene Americans, Studia humanitatis, Ljubljana 1995 (<i>Janja Žitnik</i>)	155
Darko Friš, Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924 (Knjižna zbirka: Celovski rokopisi 1), Mohorjeva družba v Celovcu, Celovec – Ljubljana – Dunaj 1995, 417 str. (<i>Andrej Vovko</i>)	158
Janja Žitnik, Pogovori o Louisu Adamiču, Prešernova družba, Ljubljana 1995 (<i>Marina Lukšič – Hacin</i>)	161

AVTORSKI IZVLEČKI AND AUTHOR'S ABSTRACTS

RAZPRAVE

IN ČLANKI

TREATIES

AND ARTICLES

ZANIMANJE SLOVENSКИH MISIJONARJEV V SEVERNI AMERIKI ZA IZSELJEVANJE ROJAKOV, KOT SE ODRAŽA V DOPISIH V ZGODNJI DANICI

Majda Kodrič

V Zgodnji danici, slovenskem verskem časopisu, ki je izhajal, v glavnem kot tednik, od l. 1849 do 1902 in je pod dolgoletnim uredništvom Luke Jerana – od l. 1852 do njegove smrti l. 1896 – pridobil vodilno vlogo v slovenski katoliški publicistiki,¹ zasledimo kot eno temeljnih rubrik dopise Iz Amerike. Velika večina teh dopisov zajema pisma slovenskih misijonarjev, ki so tedaj delovali v Severni Ameriki med staroselskimi plemeni na območju pri Velikih jezerih, na ozemlju današnjih držav Wisconsin, Michigan in Minnesota. Raziskovalca pritegne že sama obsežnost tega gradiva, saj je časopis objavljial te dopise skoraj ves čas svojega izhajanja. Na ta način je Zgodnja danica dokaj dosledno spremljala misijonarsko dejavnost slovenskih duhovnikov v Severni Ameriki v času njenega polnega razmaha ter tako z njihovim delovanjem seznanjala svoje bralce in sploh slovensko javnost v domovini.²

Pozornost, ki jo je časopis namenjal tem slovenskim misijonarjem, je nedvomno upravičeval znaten odziv med slovenskimi duhovniki na pobude za širjenje krščanstva med ameriškim prvotnim prebivalstvom, pri katerih so, pod okriljem Leopoldinine družbe na Dunaju, sodelovali skupaj z duhovniki drugih narodnosti. Začetniku slovenskega misijonarskega delovanja na področju ob Velikih jezerih Frideriku Baragi, ki je došel v Ameriko l. 1830, in Francu Pircu, ki se mu je pridružil l. 1835, je v naslednjih desetletjih sledilo več drugih misijonarjev. Nekaj časa naj bi bili skoraj vse misijonske postaje v Michiganu, severno od sedanjega Traverse City, v severnem Wisconsinu in vzhodni Minnesoti upravljali slovenski misijonarji. Ob nadaljnjem širjenju evropske kolonizacije in izpodrivanju staroselcev s teh področij delovanje slovenskih duhovnikov med njimi, razen redkih

izjem, ni trajalo čez konec 19. stoletja. V polnem razcvetu je bilo kakih pet desetletij.³ Ob tem je treba upoštevati, da je bilo misijonarstvo v teh predelih Severne Amerike le del širšega slovenskega misijonarskega delovanja, ki se je začelo že v 17. stoletju v Aziji in Latinski Ameriki – pravzaprav tudi v jugozahodnem predelu sedanjih ZDA – ter se v 18. stoletju razširilo že na Afriko.⁴ Zgodnja danica je ob izrazitem zanimanju, s katerim je sledila posebno številčnemu slovenskemu misijonarstvu v Severni Ameriki v drugi polovici 19. stoletja, spremljala tudi druge misijonarske dejavnosti, na kar kaže med drugim namembnost finančnih prispevkov v podporo misijonom, zbranih preko časopisa.⁵

Glede na temo tega prispevka je obsežno poročanje Zgodnje danice o misijonarski dejavnosti v Severni Ameriki posebej pomembno predvsem zaradi njegove vloge pri spodbujanju začetkov ekonomskega izseljevanja s slovenskega ozemlja, ki je, kot vemo, dobilo veliko bolj množične razsežnosti od 80. let 19. stoletja dalje.⁶ Pri tem velja zlasti poudariti primer, ko se je sredi 60. let skupina Gorenjcev, sledeč nasvetom misijonarja Franca Pirca, naselila na področju Minnesote, na katerem so delovali on in še drugi slovenski misijonarji.

V zimi 1863-64 je Pirc obiskal domovino, da bi tu pridobil pomočnike za misijonarsko delovanje. V Ameriko se je vrnil s skupino šestnajstih ljudi: z duhovnikom Jožefom Buhom in petnajstimi bogoslovci. Med svojim obiskom v domačih krajih pa se je srečal tudi s skupino rojakov, ki so se pri njem pozanimali glede možnosti naselitve v Ameriki in ki jim je obljubil, da jih bo o tem obveščal.⁷ V svojih dopisih v Zgodnji danici leta 1864 jim je sicer svetoval, naj počakajo še nekaj časa, da bi se končala vojna med severnimi in južnimi državami in bi prenehali napadi uporniškega plemena Sioux na območju Minnesote. Hkrati jim je obljubil, da jim bo čez nekaj mesecev spet pisal in jih povabil v rodoviten predel svojega misijonskega območja. Lahko bi se izselili marca ali aprila, če bi se dotlej ameriške razmere izboljšale.⁸

Aprila naslednjega leta, ko je v državljanski vojni južna vojska doživljala dokončne poraze, je sklenil povabiti rojake, naj se izselijo. V tem pismu jim je natančneje kot v prejšnjih dopisih pojasnil pogoje za pridobitev zemljišč, ki jih je nudil Homestead Act, zakon iz l. 1862, ki je sploh odločilno prispeval h kolonizaciji "srednjega zahoda". Če se priseljenec "pri okrožnem uradu precej naznani za državljana, zamore 160 oralov zemlje na več let dobiti v najem, in pozneje plačevati po 1 1/2 dolar za oral." V tem, podobno kot že v prejšnjih pismih, je Pirc tudi zapisal, da bi skupini priseljencev ustanovil "slovensko duhovnijo s slovenskim duhovnim pastirjem." Zavzemal se je torej, da bi se bodoča naselbina ohranila kot slovenska katoliška skupnost.⁹

Novico o prejemu tega pisma pred dvema dnevnoma je Zgodnja danica objavila 10. maja, natisnila pa ga je v naslednji številki. Že 10. maja pa je tudi poročala, da je dan prej "51 Gorencev odrinilo po železnici proti Ameriki."¹⁰ Lahko torej sklepamo, da te skupine izseljencev omenjeno Pirčevo pismo ni doseglo pred njihovim odhodom. O njih pa je vsekakor sam urednik časopisa menil, da so verjetno tisti, ki so bili namenjeni v Minnesoto.¹¹

Sploh je bila izselitev te skupine gorenjskih družin spremljana z veliko pozornostjo in tudi z znatno naklonjenostjo. O njej so poročale tudi Novice in poudarjale: "To niso ne politični sanjavci ne romantični klateži, ampak pridni Gorenci so, ktere nadloga sili, da zapustijo domovino."¹² Zgodnja danica je poročala o slovesni maši na Brezjah, kamor so šli izseljenci pred odhodom "Mater Božjo za srečno popotvanje prosit."¹³ Navezujoč se na Pirčeve nasvete, pa jim je že sam urednik časopisa svetoval: "Naj se držijo skupaj, kolikor je le moč, ter naj ohranijo svojo domačo besedo, kakor drugi narodi, ki se ondi naseljujejo. Deželico, kjer bodo, naj bi imenovali »novo Slovenijo«, prva vas ali mestice, ki ga utegnejo sčasoma ustanoviti, naj kličejo »novo Ljubljano«, tudi drugim naselbam naj dajejo slovenske imena iz domačih krajev, n. pr. Kranj, Selo, Grad itd. čez vse nar bolj naj pa skerbé, da ostanejo dobri katoličani, lepe navade naj seboj v Ameriko vzamejo, zanikarnosti pa naj popotvaje v morje potopé."¹⁴ Novice so ponatisnile Pirčevo pismo s to uredniško opombo vred v članku s pomenljivim naslovom Severna Amerika – nova

Slovenija.¹⁵ Zavzetost, da bi ti izseljenci v Ameriki ustanovili strnjeno slovensko katoliško naselbino, je upravičevala naklonjenost njihovi odločitvi.

Lahko sicer sklepamo, da izseljenci dejansko niso mogli brati teh nasvetov, objavljenih po njihovem odhodu. Poleg tega jih ob njihovem prihodu v Minnesoto, v njeno glavno mesto St. Paul, niso usmerili na Pirčevo misijonsko območje, na področje pri jezeru Otter Tail, ki jim ga je bil namenil. Tako je avgusta 1865 v pismu Zgodnji danici misijonar obžaloval: *"Že je mesec, kar je bilo prišlo 50 Kranjcev v št. Pavel in so se hotli naseliti po mojem lepem misijonu, moji misijonski nasprotniki pa so jih speljali v druge slabe kraje."*¹⁶

Toda glede na nadaljnji razvoj izseljenskih izkušenj te skupine gorenjskih družin lahko ugotavljamo, da se vendarle niso izneverile odgovornemu poslanstvu, ki so jim ga zaupali v domovini.

Nastanile so se na področju ob reki Mississippi severozahodno od St. Paula, znotraj upravnega področja Stearns County, ter se strnile v dve naselbini v okrajih (townships) Brockway in Albany. Od slednjega pa se je sčasoma področje njihove naselbine z imenom Kraintown ločilo kot okraj Krain. Ti naseljenci sicer sprva niso prišli v stik s slovenskimi misijonarji. Po nekaj letih pa je na svojih misijonskih poteh naletel nanje Jožef Buh, ki jih je nato ob sodelovanju drugih slovenskih misijonarjev redno oskrboval ter tako znotraj njihove skupnosti dal pobudo za nastanek prvih dveh slovenskih župnij v Združenih državah Amerike: župniji St. Anthony (Sv. Anton) v okraju Krain in župniji St. Stephen (Sv. Štefan) v okraju Brockway. Slednja se je ob dotoku novih priseljencev še nekaj desetletij širila kot slovenska naselbina in vse do danes ohranila znaten slovenski značaj. Tudi župnija St. Anthony že vedno goji spomin na svoje slovensko poreklo.¹⁷

Tudi s samim nastankom teh dveh župnij so se lahko bralci Zgodnje danice iz dopisov Jožefa Buha seznanili v rubriki Iz Amerike.¹⁸ O tam živečih rojakihi pa je časopis poročal celo z

novicami njih samih o svojem življenju. Tako velja omeniti dopis "enega srenjčanov Novega Kranja, ponatisnjen is St. Paulskega časopisa Wanderer."¹⁹

Znatna pozornost, ki jo je Zgodnja danica posvečala tej skupini izseljencev bodisi ob njihovi izselitvi bodisi ob razvoju njihovih naselbin, je bila za slovenske bralce pomembna priložnost za pridobivanje konkretnih informacij in nasvetov, ki bi jim lahko služili tudi pri nadaljnjih odločitvah za izselitev.

Ob tem pa ne gre prezreti dejstva, da so še številna druga pisma misijonarjev na ta ali oni način v bralcih vzbujala zanimanje za življenje v Ameriki in jih vsaj do neke mere tudi spodbujala k razmišljanju o možnostih za izselitev. Ob obsežnem in z več vidikov pomembnem poročanju o misijonarskem delu med staroselskimi plemeni in o značilnostih njihovega življenja so namreč ta pisma vsebovala novice o vsakdanjem življenju misijonarjev, pogosto tudi o njihovem potovanju v Ameriko,²⁰ pa tudi vsestranske opise zgodovine ZDA in zlasti razmer ter načinov življenja v tedanji ameriški družbi, kot tudi tamkajšnjih naravnih in klimatskih pogojev. Tako je leta 1864 poleg Pirčevih obvestil, posebej namenjenih skupini gorenjskih izseljencev, misijonar Janez Tomaževič poslal obširen dopis o značilnostih Minnesote, da bi z njimi seznanil te in morebitne druge bodoče izseljence.²¹ Misijonarji so v svojih pismih pogosto opisovali in tudi ocenjevali že znatno priseljevanje iz Evrope, v nekaterih pa so z izrecnim obveščanjem o življenjskih pogojih priseljencev v amerškem okolju, kot tudi na samem potovanju v Ameriko, konkretno opozarjali na ugodnosti in težave pri izselitvi ter posredovali ustrezne nasvete. Leta 1865 je Zgodnja danica v več številkah objavila navodila v tem smislu. Posredoval jih je Jakob Trobec, tedaj še semenišnik v opatiji St. Vincent v Beattyju v Pennsylvaniji.²²

Pisma misijonarjev tako vseskozi kažejo, da je njihovo delovanje, ki je sicer bilo prvenstveno usmerjeno k pokristjanjevanju "Indijancev", potekalo tudi v okviru t.i. "sosesk belih katoličanov", to je tedaj še v divjini razpršenih naselbin zlasti nemških, pa tudi drugih priseljencev na področjih v bližini

Velikih jezer. Tako so si misijonarji prizadevali gojiti in širiti katoliško vero med ameriškim prebivalstvom sploh, kot jasno priča trditev misijonarja Pirca v enem njegovih pisem: *"Naša sveta vera se v vsih zedinjenih državah silno množi, ker se jih vedno veliko spreoberne in ker jih vedno sila veliko iz Evrope semke pride."*²³ Pomenljivo je, da je bil ta dopis objavljen v Zgodnji danici l. 1851, to je leto pred njegovo namestitvijo v osrednji Minnesoti. Ta znameniti slovenski duhovnik in misijonar je namreč deležen znatne pozornosti tudi v ameriškem zgodovinopisju kot pobudnik kolonizacije minnesotskega upravnega predela Stearns County z nemškimi katoliškimi priseljenci, in to ne le iz Avstrije, temveč predvsem iz Nemčije same, tako da je bilo še vsaj do l. 1970 več kot pol tamkajšnjega prebivalstva po poreklu iz Nemčije.²⁴ Vsekakor pa je iz Pirčevih dopisov, kot tudi iz pisem drugih misijonarjev, razvidno, da je bila njihova skrb za priseljence prvenstveno namenjena gojenju in razmahu katoliške vere, čeprav je njihovo delovanje med slovenskimi priseljenci odločilno prispevalo tudi k ohranjanju njihove etnične identitete.

Pogosto je v dopisih mogoče opaziti zgražanje nad tem, da številni priseljenci sčasoma zavrnejo katoliško vero. *"Kjer se dobri katoličani vkup naselijo in cerkev in svojiga duhovna imajo, so pa srečni."*²⁵ Zavzetost misijonarjev za ohranjanje moralne čistosti izseljencev je vodila tudi v vsestransko skrb za njihovo zaščito in varnost. Tako se je Pirc kot priseljenjski komisar konkretno zavzemal pri pristojnih oblasteh za izboljšanje duševno nezdravih življenjskih pogojev na ladjah, o čemer je ob predvidenem nadaljnjem izseljevanju Slovencev tudi poročal v Zgodnji danici.²⁶ V pismih misijonarjev pa skorajda ni zaslediti, da bi načelno odsvetovali izseljevanje, čeprav so stalno zatrjevali, naj se izseli le, kdor se lahko zanaša na svojo prizadevnost in trdne vrednote. Tako so, izhajajoč iz svojih izkušenj v ameriškem okolju in sledeč svojemu poslanstvu širjenja katolištva, uveljavljali izvirna stališča do izseljevanja, ki so se razlikovala tudi od tistih, ki jih je zagovarjalo uredništvo Zgodnje danice, kot priča opomba: *"Take pisma naznanjamo s pristavkom, da naj vsak sam dobro po vsem tem premisli, kakor je bilo že večkrat svetvano, če ni bolje doma ostati."*²⁷

Glede na obsežnost dopisovanja misijonarjev je ob zaključku treba poudariti potrebo po nadaljnjem ovrednotenju svojevrstnega pečata, ki so ga ta pisma dajala usmerjenosti Zgodnje danice glede izseljenske problematike. Prispevek sicer ne predstavlja celovitega pregleda vsebine pisem misijonarjev v Združenih državah Amerike o njihovih stikih s slovenskimi izseljenci. Njegov namen je predvsem prikazati dejavnost slovenskih misijonarjev kot enega od dejavnikov, ki so spodbudili razvoj širšega slovenskega izseljevanja, in s tem tudi nakazati pomen te teme pri proučevanju slovenskih selitvenih procesov v skladu s temeljnimi značilnostmi zgodovine naseljevanja ZDA.

OPOMBE

- * Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.
- ¹ Predhodnik tega časopisa je bil ustanovljen l. 1848 z naslovom Slovenski cerkveni časopis, v letih 1903–05 pa ga je nasledila Danica. Enciklopedija Slovenije, 2. zvezek, Ce–Ed, Ljubljana, 1988, str. 95; Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797–1936, sestavil Janko Šlebinger, Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, ur. B. Borko, Ljubljana 1937, str. 6; Slovenski biografski leksikon, 1. knjiga, ur. Izidor Cankar in Franc Ksaver Lukman, Ljubljana 1925–1932, str. 404–405.
- ² Večino teh dopisov je John A. Arnez ponatisnil v knjigi Slovenian Letters by Missionaries in America, 1851–1874, New York–Washington 1984, ki zajema že njegovi razpravi Slovenian Missionaries in the United States, str. 5–16, in Slovenian Priests and Slovenian Emigration, str. 17–32.
- ³ O slovenskem misijonarstvu v Severni Ameriki je izšlo mnogo razprav. Med novejšje publikacije, ki obravnavajo to temo, spadajo J. A. Arnez, op. cit.; Zmago Šmitek, Klic daljnih svetov. Slovenci in neevropske kulture, Ljubljana 1986, posebej

str. 129–142; Vincent A. Yzermans, *The Spirit in Central Minnesota. A Centennial Narrative of the Church of Saint Cloud, 1889–1989*, St. Cloud 1989. Temeljna biografska dela o treh najbolj znamenitih slovenskih misijonarjih v Severni Ameriki, o Frideriku Baragi, Francu Pircu in Jožefu Buhu, so Maksimilijan Jezernik, L. L. D. Frederik Baraga: *A Portrait of the First Bishop of Marquette Based on the Archives of the Congregatio de Propaganda Fide*, New York–Washington 1968; William P. Furlan, *In Charity Unfeigned: The Life of Father Francis Xavier Pierz*, St. Cloud 1952; Sister Bernard Coleman and Verona La Bud, *Masinaigans: The Little Book: A Biography of Joseph F. Buh, Slovenian Missionary in America, 1864–1922*, St. Paul 1972.

⁴ Prim. npr. Z. Šmitek, op. cit., str. 91–151.

⁵ Gl. redno rubriko Dobrotni darovi v *Zgodnji Danici*.

⁶ Sočasno s potekom slovenskega množičnega izseljevanja v ZDA sta ga Jurij M. Trunk oziroma Jože Zavertnik obravnavala v knjigah *Amerika in Amerikanci*, Celovec 1912, in *Ameriški Slovenci. Pregled splošne zgodovine Združenih držav, slovenskega naseljevanja in naselbin in Slovenske narodne podporne jednote*, Chicago 1925. Kot novejša strokovna dela o slovenskih izseljenskih procesih pa glej uvodna poglavja knjige Matjaž Klemenčič, *Ameriški Slovenci in NOB v Jugoslaviji. Naseljevanje, zemljepisna razprostranjenost in odnos ameriških Slovencev do stare domovine od sredine 19. stoletja do konca druge svetovne vojne*, Maribor 1987, str. 31–72; Vlado Valenčič, *Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne*, *Dve domovini – Two Homelands*, 1, Ljubljana 1990, str. 43–82; Marjan Drnovšek, *Pot slovenskih izseljencev na tuje. Od Ljubljane do Ellis Islanda – Otoka solza v New Yorku 1880–1924*, Ljubljana 1991.

⁷ William P. Furlan, op. cit., str. 232–233; 236.

⁸ *Zgodnja danica*, XVII, list 29, 10. vinotoka 1864, str. 233–234; *Zgodnja danica*, XVII, list 34, 1. grudna 1864, str. 276–277.

- ⁹ Zgodnja danica, XVIII, list 15, 20. velikega travna 1865, str. 120–121.
- ¹⁰ Zgodnja danica, XVIII, list 14, 10. velikega travna 1865, str. 110.
- ¹¹ Zgodnja danica, XVIII, list 15, 20. velikega travna 1865, str. 121.
- ¹² Novice, XXIII, 10. maja 1865, št. 19, str. 154.
- ¹³ Zgodnja danica, XVIII, list 15, 20. velikega travna 1865, str. 119.
- ¹⁴ Zgodnja danica, XVIII, list 15, 20. velikega travna 1865, str. 121.
- ¹⁵ Novice, XXIII, 31. maja 1865, št. 22, str. 176.
- ¹⁶ Citat je vzet iz Zgodnja danica, XVIII, list 26, 10. kimovca 1865, str. 210; gl. tudi Zgodnja danica, XVIII, list 21, 20. mal. serpana 1865, str. 168; William P. Furlan, op. cit., str. 236; Seventy-fifth Anniversary, Church of St. Stephen, 1871–1946, St. Stephen 1946, str. 10–11.
- ¹⁷ Razvoj teh dveh župnij je podrobneje prikazan v brošurah Seventy-fifth..., op. cit., in 1870 – Centennial Year – 1970; Church of Saint Anthony, Saint Anthony, 1970; glede nastanka župnij prim. tudi B. Coleman in V. La Bud, op. cit., str. 69–71, 83; gl. tudi Majda Kodrič, 'Kranjci' v Stearns County – vezi med etnično zavestjo in zemljepisnimi dejavniki v neki slovenski kmečki naselbini v Minnesoti, Geografski obzornik, XXXIV, 1987, št. 2, str. 108–112.
- ¹⁸ Zgodnja danica, XXIV, list 7, 17. svečana 1871, str. 55; Zgodnja danica, XXIV, list 49, 8. grudna 1871, p. 396; Zgodnja danica, XXV, list 38, 20. kimovca 1872, str. 307.
- ¹⁹ Zgodnja danica, XXVII, list 35, 28. velikega serpana 1874, str. 278.

- ²⁰ Npr. Zgodnja danica, XIV, list 3, 31. prosenca 1861, str. 19; Zgodnja danica, XVII, list 18, 20. rožnika 1864, str. 142-143.
- ²¹ Zgodnja danica, XVII, list 30, 20. vinotoka 1864, str. 242; Zgodnja danica, XVII, list 34, 1. grudna 1864, str. 277-278.
- ²² Zgodnja danica, XVIII, list 6, 20. svečana 1865, str. 45-46; Zgodnja danica, XVIII, list 10, 1. malega travna 1865, str. 79-80; Zgodnja danica, XVIII, list 11, 10. malega travna 1865, str. 88.
- ²³ Zgodnja danica, 18. rožnika 1851, št. 25., str. 106.
- ²⁴ Prim. Hildegard B. Johnson, *The Germans, They Chose Minnesota: A Survey of the State's Ethnic Groups*, ur. June D. Holmquist, St. Paul 1981, str. 167. Glede Pirčeve namestitve v Minnesoti prim. npr. Vincent A. Yzermans, op. cit., 1. knjiga, str. 13.
- ²⁵ Zgodnja danica, IX, list 4, 24. prosenca 1856, str. 14.
- ²⁶ Zgodnja danica, XVIII, list 21, 20. mal. serpana 1865, str. 168; Zgodnja danica, XIX, list 20, 10. malega serpana 1866, str. 158.
- ²⁷ Zgodnja danica, XIX, list 20, 10. malega serpana 1866, str. 158.

ABSTRACT

**THE INTEREST OF SLOVENE MISSIONARIES IN
NORTH AMERICA IN SLOVENE EMIGRATION, AS IT IS
EXPRESSED IN THEIR LETTERS TO ZGODNJA
DANICA**

Majda Kodrič

Among its regular columns the Slovene Catholic newspaper *Zgodnja danica*, which was issued from 1849 to 1902, published the column *Iz Amerike* (From America), which mostly contained letters sent by Slovene missionaries in North America. The outstanding response of Slovene priests to the call for the spread of the Catholic religion among native Americans in the area near the Great Lakes, in the territories which formed the states of Wisconsin, Michigan and Minnesota, justifies the conspicuous space devoted to their activity on the pages of *Zgodnja danica*, within the newspaper's broader interest in Slovene missionary activities in the world.

By examining the letters of Slovene missionaries in North America, the essay aims at stressing their role in fostering early Slovene economically motivated emigration to this continent. It mainly focuses on the case of a group of families from Gorenjska who emigrated to Stearns County, Minnesota in 1865, following the advice of the Slovene missionary Franc Pirc. After having settled in Brockway and Albany townships (eventually from the latter the area of their settlement separated as Krain township), they established the first two Slovene parishes in the United States, St. Stephen and St. Anthony, on which *Zgodnja danica* itself reported through the letters by the missionary Jožef Buh.

The news regarding this group of emigrants may have been a valuable source of information for potential other emigrants. However, other such sources were missionaries' letters on their travel to North America and their life there, as well as more

general reports on living conditions in the American environment and on the American society. In some cases they also took care of providing future emigrants with practical advice regarding the emigration process.

Actually, in their endeavor to spread Catholic religion in North America missionaries also acted in various immigrant settlements and they even promoted European colonization. The missionary Franc Pirc holds a prominent role in Minnesota history as the promoter of the German Catholic colonization of central Minnesota, and his interest in Slovene immigration needs to be considered in this context.

As a whole, in accordance with the purposes of their activities, on principle missionaries did not advise Slovenes in the homeland against emigration, while urging potential emigrants to preserve Catholic morality and also assisting them in this regard.

“ZMANJKALI SO ČEZ NOČ” O IZSELJEVANJU V ZDA IZ BELE KRAJINE

Nives Sulič

Bela krajina je ob Dolenjski in Prekmurju prav gotovo tista slovenska pokrajina, iz katere se je v obdobju do druge svetovne vojne izselilo največ ljudi. Vzroki za to so bili predvsem gospodarski, saj je v času nagle gospodarske rasti ob koncu 19. stoletja, v katerem so se gradile nove tovarne, odpirale obrtne delavnice in rudniki, kapitalistična proizvodnja obšla to območje. Dežela je bila na severu geografsko odrezana od Dolenjske z Gorjanci, zato so bile prometne povezave z ostalim slovenskim ozemljem izredno slabe, železnica med Novim mestom in Karlovcem pa je bila dokončana šele leta 1914. Ker večje industrije do let po drugi vojni v Beli krajini ni bilo, so se Belokranjci preživljali s poljedelstvom, živinorejo in vinogradništvom. Skopa zemlja je dajala le malo pridelka, odkupne cene zanj so bile nizke, davki pa visoki; obrt je bila slabo razvita. V zadnjih desetletjih 19. stoletja pa je na slovensko ozemlje z ameriškega kontinenta zaneslo tudi trtno uš, ki je skupaj s peronosporo skoraj popolnoma uničila trtne nasade v Beli krajini. Kmetje so se začeli zadolževati ali pa odhajati s kmetij. To pa je bil že čas, ko se je tudi po Beli krajini naglo širil glas o obljubljeni deželi preko oceana, v kateri je lahko vsakdo bogat in uspešen. V belokranjske vasi so začela prihajati prva pisma s pisanimi tujimi znamkami, ki so vabila vaščane v tujino, s pismi pa so prihajali tudi izseljenski agentje, ki so novačili poslušalce z opisi prelepega življenja na ameriškem kontinentu. Belokranjske vasi so preplavili reklamni plakati in letaki s ceniki potovanja v Ameriko, ki so jih tiskale številne potovalne agencije.

Tako so začeli odhajati, sprva pretežno mlajši moški, ki so upali, da bodo v nekaj letih zaslužili dovolj za poplačilo dolgov, popravilo ali nakup hiše ali njive, nato pa se bodo vrnili domov. Že leta 1888 piše Slovenec: *“Tudi iz naše (adlešičke, op. N. S.) fare začeli so ljudje zadnji dve leti zelo hoditi v Ameriko. Lansko*

leto šlo jih je tje do 70, letos na pepelnico pa zopet 12 in še pojdejo.”¹ Potem pa se je utrgal plaz. Fantom so sledila dekleta, sestre, brati, možem žene in otroci. V dvajsetih letih tega stoletja je bilo v Beli krajini težko najti družino, ki ne bi imela vsaj enega člana v Ameriki. Janez Marentič je v svojem delu Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom zapisal: *“Oče ni bil v nikakršni zadregi, kam s fanti, ko odrastejo: V Ameriko! Za karto jim je poskrbel, to je bila vsa odpravnina od hiše.”*² Po podatkih Živka Šiferja je leta 1900 štela Bela krajina oziroma okraj Črnomelj 26.300 prebivalcev, 3502 pa sta bila izseljena; to pa je kar 14 %.³ Po podatkih v Belokranjskem glasniku je leta 1909 pri naboru manjkalo kar 76 % nabornih obveznikov iz Bele krajine, ker so odšli v Ameriko.⁴ Od leta 1880 pa do leta 1910 se je tako iz Bele krajine izselilo več kot 12.000 ljudi (to je skoraj polovica prebivalcev, ki jih je imela Bela Krajina leta 1900).

Množično izseljevanje v Ameriko je pojenjalo šele leta 1924, ko so ZDA zaradi izredne množice priseljencev omejile priseljevanje, in se preusmerile na sever, v Kanado, v manjši meri tudi v Argentino in Zahodno Evropo. Veliko Belokranjcev se je po prvi vojni tudi vrnilo domov, v novonastalo državo. Upali so, da bo v spremenjenih političnih razmerah življenje lažje in da bo več možnosti za zaposlitev. Vendar so se ušteli, kajti maloštevilni novonastali industrijski obrati so lahko zaposlili le malo delavcev. Tako se jih je precej zopet odločilo za Ameriko, v času gospodarske krize v ZDA pa so se ponovno vračali domov. Mnogi so tako vse življenje nihali med obema deželama.

Vendar pa gospodarske razmere niso bile edini razlog za izseljevanje, čeprav so bile med najbolj odločilnimi. Odločitev, ki je vaščana privedla od začetnega razglabljanja o tem, da bi bilo morda nekje drugje življenje lepše, lažje ali uspešnejše, pa do trenutka, ko se je znašel s kovčkom, še največkrat pa s culo ali košaro v roki, na pragu neke nove dežele, nikakor ni bila plod samo ene stvari; bila je splet mnogih okoliščin, tako osebnih kot družbenih, in zato je bilo razlogov za izseljevanje toliko, kot je bilo izseljencev. Zaradi sistema dedovanja, po katerem je posestvo podedoval najstarejši sin v družini, ki največkrat ni imel dovolj

denarja za izplačilo deleža od kmetije, so morali ostali otroci v svet. Veliko vlogo pa je odigral tudi avanturizem, skupaj z željo po lažnjem življenju. Jurist Juro Adlešič je v protialkoholnem glasilu Zlata doba leta 1907 zapisal o belokranjskih razmerah tudi tole ugotovitev: *"Zlasti v zadnjih štirih, petih letih se narod kar trumoma izseljuje, ko ni dobiti ne pastirja ne posla ne delavca niti za drag denar! [...] Navadno se sodi, da žene prebivalstvo v tujino velika revščina, nerodovitnost in slaba letina; mnogi navajajo za glavni vzrok zadolženost in ti - zdi se mi - najbolj po pravici. [...] Poznam mnogo kmetičev, ki so tako počasi zapili tele, kravo, vole. Da bi kupili nove, so se morali zadolževati. Ker so se zadolžili, so šli v tujino iskat boljšega dela. Vsak sprevidi, da je bila zadolžitev le povod, pijača pa vzrok zadolževanja in potem izseljenja. // In če je prišla slaba letina ali toča ali kak druga nesreča pri gospodarstvu, mesto da bi se varčevalo, se je pilo dalje; ali pa izposodilo denar in šlo v tujino. če so se pri vino stopli, bali so se sodnije in pobegnili na tihoma v Ameriko."*⁵

K izseljevanju so pripomogle tudi politične razmere pred prvo svetovno vojno. Belokranjskih fantov, ki so se pred prvo vojno želeli ogniti vojaške obveznosti tako, da so se izselili, je bilo toliko, da so jih takratne oblasti pozivale, naj se vrnejo domov, kjer jih ne bo doletela nobena kazen; ta obljuba je na Kranjskem veljala le za Belokranjce.⁶ Leta 1910 pa je vlada prepovedala izdajo potnih listov tistim fantom, ki so bili starejši kot 18 let, pa še niso odslužili vojske.⁷

Marsikdo se je odločil za Ameriko tudi zaradi neurejenih razmer v družini ali nerazumevanja med zakoncema. Informatorka iz Kalifornije, katere mati je prišla v Ameriko iz Sodevcev, pa je povedala: *"V družini Hodnik je bilo pet otrok. Moja mama je pripovedovala, da so vsi spali v enem prostoru, skupaj s starši. George, mamin brat, je šel prvi v Ameriko - saj veste, dežela neskončnih možnosti. Tja greš in denar raste na drvesih - tako so vsaj mislili. Moja mama mu je sledila leta 1923. Pisala mu je, naj mu pošlje karto, in tega ni povedala svoji mami. Mamin fant je namreč umrl v prvi vojni, tukaj pa je bilo zelo malo fantov. Ni hotela postati stara devica, to je imelo*

tukaj zelo slab prizvok. Želela se je poročiti in je zato na skrivaj pisala bratu. Takoj ji je poslal karto, takrat je bilo zelo lahko priti v ZDA. Mama je vzela s seboj na pot klobase za brata, toda na ladji ji je bilo tako slabo, da ni mogla jesti ladijske hrane. Tako je pojedla bratu vse klobase! George je počakal sestro na Ellis Islandu. Takoj prvi dan ji je zažgal vsa oblačila, ki jih je prinesla s seboj. Misil je, da je prnesla kake bolhe, in ji je dal nove obleke. Vse je morala zamenjati."⁸

Ker so v tujino odhajali v glavnem moški, so na kmetijah ostajale žene z otroki. Nek pisec je v Slovincu takole potožil: "Ne vem, kje bomo dobili za nazaj težake in delavce, kdo bo obdeloval trtje in polje, ker gre vse, kar je pri moči, v Ameriko. Ostali bodo doma samo starčki, ženske in otroci."⁹ Ob pomoči sosedov, če pa so jim možje iz Amerike pošiljali dovolj denarja, pa tudi najetih delavcev, so žene tako opravljale vsa kmečka dela. Pred moževim odhodom v tujino so delale na polju, skrbele za dom in vzgojo otrok, vendar vedno v senci družinskega gospodarja, ki je odločal o vsem. Sedaj pa se je njihov položaj spremenil. Morale so upravljati kmetije, kakor so vedele in znale. Postajale so samostojnejše, same so bile odgovorne za pomembne odločitve. Nekdanji župnik iz Starega trga mi je dejal: "Vse so zmogle! Mati s hčerjo je na primer hodila kosit na Kočevsko in od tam furat domov seno."¹⁰

Z denarjem, ki so ga izseljenci pošiljali svojcem, so Belokranjci poplačali dolgove, obnovljali kmetije in nakupovali zemljo. "Bela krajina je živela od Amerike. Amerika je zidala, popravljala, dajala kruha in obleke", je zapisal Janez Marentič.¹¹ Ni pa bil ta – najbolj očitni – vpliv spremenjenih življenjskih razmer edini. S povratniki ali pa obiski izseljencev je v belokranjske vasi prihajal tudi tuj, drugačen način življenja in mišljenja. Prihajal je z novimi idejami, angleškimi izrazi, opisi tujih in drugačnih navad, pa tudi s povsem otipljivo zunanjo podobo: z moškimi oblekami drugačnega kroja, barve in blaga, okrašenimi z žepnimi urami, pisanimi ženskimi oblekami z nabranimi rokavci in klobuki, kar je bilo še zlasti nenavadno za Belokranjce. Tako je tudi ameriški stil oblačenja pripomogel k izginjanju nekdanje značilne belokranjske bele noše iz domačega platna, saj so številni

izseljenci pošiljali svojcem ameriške obleke. Po obleki se je takoj videlo, katera belokranjska družina ima preko morja "Amerikanca".

Tudi sedaj, ko je izseljevanje na ameriški kontinent zelo upadlo ali pa se je preusmerilo v Zahodno Evropo, je Bela krajina s svojimi izseljenci še vedno tesno povezana. To je še zlasti očitno poleti, ko je pred hišami mogoče opaziti avtomobile s tujo, največkrat nemško registracijo, po vaških cestah pa se skupaj z domačimi podijo otroci, ki si pri sporazumevanju s prijatelji pomagajo z rokami.

OPOMBE

- * Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.
- ¹ Andrej Dular, Vinogradništvo in vinogradniki Bele krajine (Od zadnje četrtine 19. stoletja do danes). Magistrska naloga na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, 1992, str. 12.
- ² Janez Marentič, Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom, Ljubljana 1957, str. 109.
- ³ Živko Šifrer, Kakšno je bilo izseljevanje iz našega ozemlja, Slovenski izseljeniški koledar, Ljubljana 1966, str. 130.
- ⁴ Belokranjski glasnik. Belokranjske težnje. DN 1909, št. 36. str. 387.
- ⁵ Juro Adlešič, Alkohol in izseljenišтво, Zlata doba, 1/1907, št. 5, str. 65-66.
- ⁶ Jože Dular, Metlika skozi stoletja, Metlika 1978, str. 29.
- ⁷ Dopisi. Ljubljana. - Navodila za izseljence v Ameriko. DN 1910, št. 23, str. 18.

⁸ Helen Karlovič, roj. 1927, upok. učiteljica.

⁹ Juro Adlešič, str. 65-66.

¹⁰ Lojze Rajk, roj. 1944.

¹¹ Janez Marentič, str. 109.

LITERATURA IN VIRI

1. Juro Adlešič, Alkohol in izseljenišvo, Zlata doba, 1/1907.
2. Belokranjski glasnik. Belokranjske težnje. DN 1909, št. 36.
3. Dopisi. Ljubljana. – Navodila za izseljence v Ameriko. DN 1910, št. 23.
4. Marinka Dražumerič in Nives Sulič, Posledice izseljevanja na način življenja prebivalcev Vinice in okolice med leti 1918-1941. Mladinska raziskovalna tabora Vinica '79 in '80. Ljubljana 1982.
5. Andrej Dular, Vinogradništvo in vinogradniki Bele krajine (Od zadnje četrtine 19. stoletja do danes). Magistrska naloga na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, 1992.
6. Jože Dular, Metlika skozi stoletja, Metlika 1978.
7. Janez Marentič, Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom, Ljubljana 1957.
8. Nives Sulič, Izseljevanje iz Adlešičev in okolice. Etnološki mladinski raziskovalni tabori v Beli krajini '85-'88. Ljubljana 1989.

9. Nives Sulič, Izseljenstvo v Dragatušu in okolici. Etnološki mladinski raziskovalni tabori v Beli krajini '85-'88. Ljubljana 1989.
10. Živko Šifrer, Kakšno je bilo izseljevanje iz našega ozemlja, Slovenski izseljeniški koledar, Ljubljana 1966.
11. Gradivo belokranjskih raziskovalnih taborov (Vinica 1980, Adlešiči 1987, Dragatuš 1988, Stari trg 1989).

ABSTRACT

"THEY DISAPPEARED DURING THE NIGHT" - EMIGRATION FROM BELA KRAJINA TO THE UNITED STATES

Nives Sulič

Compared to other parts of Slovenia, emigration – particularly to the United States – had one of the strongest impacts in Bela Krajina. The land could not sustain all of its inhabitants owing to its geographical isolation and economic underdevelopment. Because of the lack of industry and poorly developed transportation links (problems which were mitigated only in 1914, with the completion of the rail line between Novo Mesto and Karlovac, Croatia), inhabitants survived mainly from farming, cattle breeding and grape growing. At the end of the nineteenth century, Bela Krajina was additionally plagued by vine lice, which along with *Peronospora*, wiped out the majority of Bela Krajina's vineyards. Inhabitants accumulated large debts and in turn began to think, that perhaps life would be easier outside of their native village. At this time, news of the "*promised land*" across the ocean had already begun to circulate around Bela Krajina, too – a land where the people did not know of poverty or shortages.

Of course reasons for the mass emigration of Bela Krajina's inhabitants were not only economic, but also political and also

purely personal. By leaving, some sought to settle debts – or disputes: within the family, earn money to repair the family home, or buy up more land or pay off brothers and sisters. Many young men also wanted to avoid conscription. In 1909, almost seventy per cent of men drafted from Bela Krajina were missing. Women and wives followed after the men, as did their children; many wives, however, stayed home with the children and had to take over the operation of the farm. On account of their husbands' absence, the status of many women also changed accordingly. They were forced (and managed) to make important decisions by themselves – decisions which beforehand were made by the head of the family.

Some emigrants returned to Bela Krajina after a few years, but the majority of them remained abroad, returning only for visits if their financial situation allowed for it. Those who did come back brought with them new, foreign ideas and opinions, unusual clothing and goods from a consumer's paradise, which people at home, until that time, could only dream about. In this way changes to a firmly-established way of life were brought about in the villages of Bela Krajina. Those who returned also brought changes to traditional elements in Bela Krajina's economy, farming, ways of dressing, world view and language.

In the mid 1920s, when the United States passed a law restricting immigration, the emigration wave from Bela Krajina redirected itself to Canada, South America and European nations; never the less, the largest part of the emigration from Bela Krajina, and now also their descendants, live in the United States.

IZSELJEVANJE IZ PREKMURJA MED PRVO IN DRUGO SVETOVNO VOJNO V LUČI SODELAVCEV "MLADEGA PREKMURCA"

Mihael Kuzmič

UVOD

V času med prvo in drugo svetovno vojno so bili vzroki za prekmursko izseljenstvo in sezonstvo isti, zato jih avtorji v reviji Mladi Prekmurec (dalje MP) obravnavajo hkrati, neločeno. Večina prebivalstva, ki se je izselila, je bila vajena sezonskega dela in je po sili razmer podaljšala bivanje zunaj Prekmurja v izseljenstvo.

Vsaka generacija slovenskih razumnikov se na nek način loti izseljenskega vprašanja. Raziskovalci in pisci se radi lotevajo te teme, pa naj je šlo za verske, ekonomske, politične ali zgolj pustolovske nagibe in nuje. Sodelavci MP so jo čutili kot trpko bolečino, ki prihaja iz krvavečega narodovega telesa.

V drugi polovici tridesetih let je bilo v Prekmurju že nekaj inteligence, ki se je šolala na soboški gimnaziji in dalje na univerzi v Ljubljani. V svoji mladostni ustvarjalni zagnanosti se je lotila obravnavanja za Prekmurje aktualnih tem. Med njimi je bilo tudi vprašanje izseljenstva, ki se je v Prekmurju resda začelo že proti koncu prejšnjega stoletja, toda v času po prvi svetovni vojni, -ko je bilo Prekmurje po tisočletni madžarski upravi priključeno Sloveniji in Jugoslaviji, se pričakovano izboljšanje življenja ni uresničilo in so še ostali vzroki za izseljevanje, čeprav nekoliko drugačni.

Uvodničar R. je v prvem letniku MP zaneseno pokazal v tri države, izseljenske smeri, kamor je odhajalo največ Prekmurcev: *"Mladina je sočna pomlad ... Mladina vsebuje še neizrabljene moči in sile. In kam s temi močmi, silami? Kam prekmurska mladina? Vse moči in sile za narod, prekmursko ljudstvo in zemljo, za te,*

*ki se potijo doma, za one, ki so, in ki še garajo v Franciji, Nemčiji, Ameriki!"*¹

REVIJA MLADI PREKMUREC

Poskusna številka MP je izšla na začetku šolskega leta 1936 (urednikov uvod je bil napisan sredi junija 1936) in je potem redno izhajala do 4. letnika, 9–10. številke, november–december 1940. Izdajati ga je začelo Sokolsko društvo Murska Sobota z željo, *"naj bi bil napreden list, vodnik in glasnik mladih Prekmurcev; list, ki bi kazal bratom onstran Mure našo ožjo domovino in duševne plodove sinov, ki so vzrasli iz njenih razoranih tal. Kazal in dvigal naj bi prekmurski narodni zaklad, obenem pa služil mladini in odraslim, ki bi se zanjanimali kot poljudno čtivo ob prostih urah."*²

MP je bilo glasilo tiste književne skupine, v katero so spadali prekmurski pisatelji in drugi avtorji, ki so že objavljali svoja dela v slovenskih revijah in založbah. Bili so demokratično in progresivno usmerjeni, sinovi Slovenije po prvi svetovni vojni in organsko povezani s slovenstvom. Opisovali so predvsem življenje kmetov in inteligence; v umetnosti so bili pristaši realizma. Med sodelavci najdemo nekaj pomembnih imen: Ferdo Godina, Miško Kranjec, Anton Vratuša, Branko Rudolf, Erna Muser, Franc Šebjanič, Frida Kovač, Tone Čufar, Anton Ingolič, Janko Liška, Fran Trdko, Franjo Gumilar, dr. Roman Savnik, Ivan Šiftar, Sidika Porš, Igo Torkar, Fran Murčič, Božidar Borko, Rudi Čacinovič, Dioniz Titan idr.

Poleg skupine okrog MP sta bili tedaj v Prekmurju še dve književni skupini. Katoliška, ki jo je vodila predvsem duhovščina in se je zbirala okrog Kleklovih Novin, ter evangeličanska, ki je izdajala Duševni list. O njuni usmeritvi in delu je pisal I. Vrhovec v sestavku Na križišču,³ ki je zbudil močno polemiko v naslednjih številkah. Za popolnejšo sliko prekmurskega izseljenstva med vojnama bo potrebno v prihodnosti pregledati evangeličansko in katoliško izdajateljsko dejavnost tega časa.

V posameznih številkah MP so bile na koncu omenjene objave prekmurskih avtorjev v posameznih slovenskih revijah in pri založbah z zelo različnih področij. Objav s področja izseljenstva na teh straneh nisem zasledil.

Poslanstvo MP je urednik Ferdo Godina tudi na koncu prvega letnika podčrtal z zapisom, da bo to tudi vnaprej *"glasilo mlade prekmurske realistične generacije"*, ki je polna izjemne volje do dela in do osmišljenega življenja. *"Edino merilo mu je človek."* MP bo zbiral *"mlade talente za leposlovje in kulturne delavce in ocenjeval njih dela le po njihovi vrednosti. Obravnaval bo kulturna in druga vprašanja – zlasti prekmurska – s stališča kvalitete in občin potreb. Kakršnokoli ozkost odklanja."*⁴ Ob koncu zadnje številke je poziv vsem bralcem, ki jih naziva s *"tovariši"*, naj obvestijo svoje prijatelje in znance, da je MP samostojen, od nikogar odvisen, da je *"Mladi Prekmurec list mladih Prekmurcev in da se pri njem zbirajo vsi, brez ozira na politiko ali svetovni nazor, vsi, ki hočejo biti nekoč v pomoč našemu revnemu prekmurškemu ljudstvu."*⁵ Želja, da bi prispevali svoj delež k napredku in blagostanju svoje pokrajine, se kaže v spoznanju, da je ovira na tej poti slab gospodarski položaj. *"Tujina vzame naše ljudi, čim dorastejo šoli. Vračajo se samo pozimi, da poplačajo dolgove in da povedo vse to, kar so videli drugje ... Mura poplavlja vsako leto polja, podira hiše in uničuje zemljo. žalostno je zdravstveno stanje teh ljudi, ki živijo po nizkih in vlažnih kočah."*⁶

GOSPODARSKI IN SOCIALNI VZROKI ZA PREKMURSKO IZSELJENSTVO

O gospodarskih problemih Prekmurja med dvema svetovnima vojnama piše Franc Sapač v sestavku Gospodarstvo.⁷ V svoji razpravi prikazuje Prekmurje kot izrazito kmečko pokrajino, saj se kar 85 % prebivalstva ukvarja s kmetijstvom. Prevladujejo mali kmetje in bajtarji s premalo zemlje, da bi lahko prehranili svoje družine. Tudi srednji in večji kmetje, ki so pridelovali žito in gojili živino, na Goričkem pa se ukvarjali s sadjarstvom, niso imeli dobička zaradi nestabilne gospodarske situacije, visokih

davkov in slabe železniške in cestne povezave z ostalimi predeli Slovenije. Zaslužek so torej morali iskati zunaj svoje pokrajine.

Agrarna reforma ni izpolnila pričakovanj prebivalstva, saj je pustila prevelik maksimum orne zemlje in gozdov (1000 ha gozdov). Agrarni zakon je nastajal deset let in agrarni interesi niso bili prepričani, da bo zemlja v resnici njihova. Poleg tega je zakon izšel leta 1931, ob nastopu gospodarske krize. Odškodnina za dobljeno agrarno zemljo je bila previsoka, poleg tega pa bivši beroši niso imeli začetnega kapitala, s katerim bi začeli uspešno kmetovati.

Avtor omenja 12.000 sezonskih izseljencev, že pred prvo svetovno vojno so Prekmurci delali v Slavoniji, na Ogrskem in v Avstriji. Do leta 1910 se je izselilo iz Prekmurja 5.867 ljudi. Po prvi svetovni vojni se je en del prekmurskega izseljenstva usmeril v prekomorske kraje, in sicer v Južno Ameriko (Argentina in Urugvaj), v ZDA in Kanado. Drugi del izseljencev je našel svoje nove domove v severnih delih Jugoslavije, tretji pa v Franciji in Nemčiji. V Vojvodini in v Franciji so opravljali predvsem kmečka dela. Edino po Sloveniji so delali kot zidarji in težaški delavci.

Leta 1929 je bilo 35 % izseljencev žensk, leta 1931 že 41 % 1937/38 pa že okrog 60 %. Delale so kot moški, prejemale pa nižjo plačo. Milijone, ki so jih sezonski in izseljenci zaslužili, so morali dobesedno prigarati. V Slavoniji so delali po 18 in več ur na dan samo za 10 din. Obseg dela na posameznika je bil v Franciji trikrat večji kot doma. Pri delodajalcih so bili sicer na dobrem glasu kot potrpežljivi, delavni in poslušni delavci, a na kakšno socialno zaščito zanje niso mislili.

Franc Sapač je v glavnem uporabil dva pomembnejša vira, in sicer delo Vilka Novaka: Zbornik Slovenske krajine in M. Maučeca: Prenaseljenost in sezonsko izseljevanje v Prekmurju (Geografski vestnik iz l. 1933).

Delo Doprinos k socialni strukturi Prekmurja avtorja Frana Trdka⁸ na primerih dveh tipičnih vasi (Dolič in Rakičan) v

soboškem okraju izčrpno odgovarja na vprašanja, prvič, ali je kmet po agrarni reformi dobil dolgo pričakovano zemljo, kakor mu je bilo obljubljeno, drugič, ali mu ne bo več treba hoditi na sezonsko delo po svoj kruh in tretjič, ali so bili odpravljeni vzroki bede, izseljevanja in sezonskega dela?

Po izčrpnih statističnih podatkih, tabelah in opisih obeh krajev v soboškem okraju (drugi prekmurski okraj, Lendava, ni s primerom obdelan) s 171 katastrskimi občinami avtor ugotovi:

A) Naselje Dolič je na valovitem svetu z ilovnato zemljo, poraslo z grmičevjem, slabo prikladno za poljedelstvo. Ljudje se preživljajo z živinorejo in sadjarstvom. Večjih kmetov ni, da bi zaposlovali bajtarje. Povezav z večjimi središči ni. Vas je zelo revna, na vsako družino pride povprečno 5,3 družinskih članov ali na 1 km² 127,8 ljudi.

B) Naselje Rakičan je imelo vsekakor mnogo boljšo socialno sliko. Toda po agrarni reformi so dobili zemljo dobrovoljci, tj. uradniki iz Murske Sobote, ki pa so jo prodali večjim kmetom. Bajtarji in mali posestniki so tako spet ostali v istem položaju kot pred agrarno reformo. Glavni dohodek kmetij je živinoreja. Prebivalci so našli zaposlitev v Murski Soboti.

C) Za prekmurskega kmeta velja trditev, da je priden in lahko že s 5 – 8 ha zemlje zagotovi svoji kmetiji obstanek. Ker so pa imeli mnogi manj od tega in so jih pestile visoke davčne dajatve, *“zato bruhajo prekmurske vasi svoje prebivalce po svetu.”*

Delo Poizkus karakterizacije mladinskega gibanja v Prekmurju avtorja Ivana Slovina (=Rudi Čačinovič)⁹ je obširen pogled v preteklost in prihodnost, tudi na spreminjajoče se korenine in vzroke sezonstva in izseljenstva v Prekmurju. Posebno pozornost je avtor posvetil vzgoji mladine v katoliški in evangeličanski cerkvi; obe sta pripravili dijaške domove v Murski Soboti in se trudili za naraščaj predvsem duhovnikov in učiteljev. Starejša mladina je bila še prežeta z duhom madžarstva, mlajša pa so vzgajali v usmerjenosti proti Ljubljani. To obdobje je bilo prelomno, osnovni vzroki za sezonstvo in izseljenstvo so bili še

navzoči. čuti pa se močno in optimistično prepričanje, da *"je zdravo samo to, kar raste v svobodi in iz resničnega notranjega prepričanja. Na tem spoznanju temelječe delo bo tudi Prekmurju prineslo boljšo bodočnost in rešitev mnogih vprašanj, ki jih danes še druga onemogočajo. S tem prihajamo v novo razdobje prizadevanj mlade prekmurske generacije."*¹⁰

Delo Agrarna reforma in javne dajatve avtorja Frana Trdka¹¹ obravnava posledice agrarne reforme in dajatev za prekmurskega kmeta, ki bi si le z davčnimi olajšavami in drugačno klasifikacijo zemlje omogočil dolgoročno existenco na domači kmetiji. Na začetku sestavka opiše zgodovino uresničevanja agrarne reforme v Prekmurju in prvih dvajset let v Jugoslaviji, ki so se začela tako, da *"je bilo leto 1918 tudi prekmurskemu ljudstvu leto odrešenja in upanja v boljšo bodočnost."* Toda v tem času je za 10 % narastlo število bajtarjev in srednjih kmetov, predvsem zaradi novo nastalih kmetij. Ta sloj prebivalstva je bil hudo obremenjen z dolгови in odplačili, tako da je iz njega še naprej prihajala množica sezoncev in izseljencev, ki pa bi jih lahko že šteli bolj med proletariat kot med kmečko prebivalstvo. Nastal je proces, v katerem se je nekdanji kmet v življenju in vedenju vse bolj in bolj spreminjal v delavca. Avtor proti koncu napoveduje, da bo *"v tretji generaciji Prekmurec že delavec"*, vseeno pa je mnenja, da bo med najvažnejšimi nalogami neposredne prihodnosti ponovna strokovna izvedba zemljiške kvalifikacije.

Drugo delo Frana Trdka Gospodarsko življenje Prekmurja¹² se ukvarja z nekaterimi perečimi problemi v Prekmurju. Med njimi so predvsem opazni:

- premajhna povezanost med mestom in vasjo,
 - bolezni, ki so posledica garanja v tujini,
 - poljedelstvo je manj razvito v Prekmurju kot v drugih predelih Slovenije; s tujino se sploh ne more primerjati.
- Priporoča, da bi se razširil *"življenjski prostor"* prekmurskega kmeta z melioracijami, izsuševanji močvirij in preoranjem dela pašnikov v njive.

Sidika Porš je objavila Sezonsko izseljevanje v Prekmurju,¹³ ki si zasluži posebno predstavitev. Precej natančno opisuje soboško

podružnico državne posredovalnice dela z vodji in drugimi zaslužnimi Prekmurci na tem področju (Franc Kerec, Valentin Komavli, dekan Jerič idr.) Leta 1937 je bila ustanovljena Zveza poljedelskih delavcev, ki je štela 13 000 članov. V letu 1939 je šlo iz Prekmurja 9108 sezonskih delavcev – 5346 moških in 3762 žensk; vsi so dobili delo preko Borze dela v Soboti, šli pa so v Nemčijo (6308), Francijo (1337) in Vojvodino (1436). Za gornjepetrovsko občino, ki je imela samo 3830 prebivalcev, je naredila pregled držav za čas od leta 1934–1939, kje vse so bili ljudje na delu. Za vire svojega pisanja je našla podatke v tretjem letniku Mladega Prekmurca, Trgovskem listu in Izseljeniškem vestniku.

KAM SO ŠLI NAŠI PREKMURSKI IZSELJENCI IN KAKO SE JIM JE GODILO

V MP 1936/37, št. 8–9, str. 83, je v okviru med pesmijo J. K. Prisiljenemu kritiku in vinjeto na dnu strani v okviru tekst: *“Mnogi, mnogi iz Goričkega, Ravenskega in Dolinskega so odšli v Francijo, Nemčijo ... in še odhajajo – Prekmurje gre po svetu...”*

Po podatkih Slovenca z dne 17. marca 1938 prinaša v rubriki Razno in MP 1937/38, št. 7–8, na str. 122–123 številke o prekmurskem delavstvu. *“Začetek sezonskega izseljevanja je bil okrog leta 1850. ženske so se začele izseljevati za svetovne vojne, ko je začelo nedostajati moških delavcev. Posredovalnica za sezonsko delo v Soboti je bila uvedena 15. julija 1920. L. 1922 so bile s tem posredovanjem poslane prvič velike množice v Jugoslavijo – na veleposestva v Bačko in Slavonijo. L. 1921 je posredovala v Nemčijo prvič 400 delavcev. L. 1928 prvič v Francijo.”*

Ivan Šiftar v svojem Pogledu nazaj in naprej¹⁴ pravi, da je potrebno razumeti izraz *“odhajanje Prekmurcev v Slavonijo”* kot iskanje vsakršne zaposlitve zunaj domače pokrajine, ne pa samo dobesedno v Slavonijo. Citira tudi Italijana Mazzinija, katerega besede veljajo tudi za prekmurske Slovence: *“Materijalno izboljšanje je bistveno in mi se bomo borili, da ga dosežemo, ali ne zato, ker je za ljudi koristno, da so dobro rejeni in dobro*

nahranjeni, temveč zato, ker ne morete doseči zavest svojega dostojanstva in svojega naravnega razvoja, dokler se boste nahajali kakor dandanes v neprestani borbi za bedo."

Prekmurci v Ameriki so dobili v sestavku I. Vrhovca Na Križišču negativen prizvok¹⁵ predvsem zato, ker so še po dvajsetih letih v Betlehemu v Pensilvaniji izdajali svoj tednik Amerikanski Slovencov Glas s starim madžarskim črkopisom in je bil po oznaki poleg imena namenjen razširjanju ameriških idej in načel vendskemu narodu, ljubečemu svobodo. Taka oznaka je bila zapisana v aktivistične namene in brez poznavanja bistva in namena izdajanja prekmurskega časopisa v Ameriki.

Franc Bukvič je objavil članek Borovo gostovanje,¹⁶ v katerem je opisan star prekmurski običaj, ki je v navadi bolj pri evangeličanih kot katoličanih. Pred objavo je kratek urednikov uvod in predstavitev avtorja, v katerem je zapisano, da je F. Bukvič prevedel iz madžarščine knjigo Ha ket sziv egymast szereti (če se ljubita dve srci) in je izšla v Ameriki. V narečje vriva slovenske knjižne izraze, kar naj bi bil vpliv sina študenta.

ODSEV IZSELJENSTVA V PESMIH IN PROZI V MLADEM PREKMURCU

V MP je bilo priobče veliko proze in poezije z različno vsebinsko tematiko, med katero je sorazmerno malo sezonske in izseljenske.

Tipična je zgodba Srečanje, avtorja Jožeta Kastelskega.¹⁷ Govori o dijaku, ki je v razredu poslušal profesorja govoriti o izseljencih. Besede "V Ameriki, v Franciji, v Nemčiji so; mnogo jih je" so ga globoko pretresle. Na poti iz šole je srečal vozove, na katerih so se ljudje nekam peljali, drugi so za njimi in okrog njih jokali. Nek starec mu je povedal, da gredo v Francijo. "... Še bo prišel čas, ko boš spoznal, kaj se pravi – prekmurske zemlje je premalo!"

Pesmi:

1. Matere vernost i lubezen, MP 1936/38, št. 6, str. 65.
2. Pravijo, MP 1936/37, št. 8-9, str. 88.
3. Ivan Šiftar, Prvi gredo, MP 1937/38, št. 9-10, str. 127.
4. Franc Murčič, Epigram, MP 1937/39, št. 9-10, str. 152.
5. Franc Murčič, Pusto polje, MP 1938/39, št. 1-2, str. 26.
6. Pajlin, K studentu, MP 1938/39, št. 9-10, str. 134.
7. Ivan Šiftar, Prekmurci govore, MP 1938/39, št. 9-10, str. 159.
8. Ciril Drekonja, Žnjeci, MP 1940, št. 1-2, str. 11.

Med avtorji ni pesniško zelo slavnega imena; pisali so pač iz občutja in sočutja tako, kakor jim je srce velevalo. Prva pesem je napisana v prekmurščini, ostale v knjižni slovenščini. O umetniški vrednosti pesniškega izraza bodo mogoče kdaj povedali svojo besedo literarni zgodovinarji, jaz bom tukaj samo predstavil izseljensko in sezonsko tematiko, kakor jo vidimo v tej poeziji.

Prekmurska zemlja je revna, četudi dobro rodi "do svetega Mohorja, v poletne dni / med Črensovci, Beltinci, Soboto, Lendavo / kruh nam zori." Ženjci se trudijo, potijo, od jutra prek dneva do pozne noči. Vse dokler ne požanjemo njiv. Pozimi je zemlja prazna in mrtva in pesnik potarna, da "je glad naš gospodar / in deca naša strada kruha."¹⁸ V Prekmurje so bili premeščeni mnogi učitelji in uradniki, bili so prišleki. Franc Muršič jim v Epigramu (pesem številka štiri) potarna:

"Priatelj, ki z bridkostjo se spominjaš ure,
ko prišel si k nam v to ravnino,
vedi dobro, da ljudstvo tostran Mure,
grē vsako leto si po kruh v tujino!"¹⁹

Slovo od sorodnikov in prijateljev, ki so šli v tujino, je bilo zmeraj ganljivo; objeli so se in zajokali, ločil jih je vlak. "Trdo zveni onostran Mure ritem koles ... /Ljudem gleda volja iz upornih očes: Pred poginom bežimo ... za delom, za kruhom."²⁰ Doma ostajajo prazne vasi, "fuksije na dekliških okencih nič več ne cveto"; pesem odhajajočih je odtrepetala nad vasjo, odšli so "pač za kruhom v Francijo."²¹ Pa ne samo v Francijo, v tisočih so šli z vlakom po dvakrat na teden na vse strani sveta, ruvali

so plodove zemlje po "pruskih in champagnskih poljih", trdo delali, v srcih molili in bili v mislih vedno pri domovih.²² Marsikak rojak se je v tujini izgubil, bil je kakor žejni popotnik, ko hlastno išče studenec. Za trenutek se spočije, nato "spet želja dalje sili ga v daljine" in nemirno gre naprej. "Tako preganjajo strašni demoni / pozabljenega sina domovine."²³ Kakšna usoda je doletela rojake v tujini, stran od doma, iz rodne pokrajine? Orali, sejali, kopali, garali so, da so jih skelele dlani, s tisoči so romali naprej skozi bedo in življenje. "Jaz zidal sem plavže / in hiše ljubljanske, / v temnih rovih sem zidal, / a zase ... niti kože ciganske." Drug je potarnal "nekoč doma gospodar, / sem zdaj v tujini rudar." Dekle je odšlo v mesto, kjer so jo imeli radi in poljubljali, toda pozneje je sama blodila po cesti – "s tisoči umiram, / s tisoči umiram za denar / s kletvijo – čemu bila sem rojena vendar?"²⁴ Iz te precej temne slike žari izseljencu in sezoncu svetel obraz ljubljene matere, ki mu je hkrati simbol domovine, luči, optimizma in tolažbe. Dviga ga nad sivo bedo vsakdanjosti. Ni samo spomin na nežno materino lice, ki je v času ločenosti dobilo globoke gube in starostno odmaknjenost, ampak je spodbuda za trdno zaupanje v življenje tudi vnaprej, do tiste točke, ko se zateče v hladen grob in hrepenenje izzveni v tisto razsežnost, ko se v blaženost zlijejo vse vrednote in hrepenenje človeka – pri izseljencu domovina, mati, Bog, večnost. Zato avtorica blagruje "srečni ste, ki ešče mater v žitki mate, / kušajte njih roke, v poštenje jo držite. / Blagoslovajte jo, šterim je že v zemlji, / ar se ona i tam vu grobi za vas moli!"²⁵

Čeprav so bili gotovo tudi v tujini prijetni in spodbudni dogodki, jih v pesmih ni zaznati. Zasanjanost panonske pokrajine in otožnost duše prekmurskega človeka je našlo svoj odmev v tematiki in izraznem načinu.

SKLEP

Vsebina MP, ki se nanaša na izseljenstvo in sezonstvo, je enaka vzrokom, stanju in perspektivam izseljenstva, kakor jih najdemo na drugih področjih Slovenije. Poudarki so različni, kolikor so bili različni razlogi za zapuščanje domačih ognjišč in odhajanje v tujino. Poudariti pa je treba, da so izseljenstvo

obravnavali mladi ljudje iz svojega osebnega zapažanja in doživljanja, kar ima morda strokovno pomanjkljivost, zato pa toliko večjo človeško doživetost.

OPOMBE

- * Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.

¹ MP 1936/37, št. 5/41.

² MP, poskusna št., 1936, str. 1.

³ MP 1940, št. 3-4, str. 35-36.

⁴ MP 1937/38, št. 1-2, str. 1-2.

⁵ N.d., str. 173.

⁶ MP 1938/39, št. 1-2, str. 1.

⁷ MP 1937/38, št. 1-2, str. 17-19, nadaljevanje v MP št. 3-4, str. 49-52.

⁸ MP 1938/39, št. 1-2, str. 27-32 in nadaljevanje v MP št. 3-4, str. 58-63, ter MP št. 7-8, str. 120-124.

⁹ MP 1938/39, št. 5-6, str. 81-91.

¹⁰ N.d., str. 91.

¹¹ MP 1938/39, št. 9-10, str. 160-164.

¹² MP 1940, št. 3-4, str. 51-56 in nadaljevanje v št. 7-8, str. 117-119, ter v št. 9-10, str. 140-142.

- ¹³ MP 1940, št. 5-6, str. 65-72.
- ¹⁴ MP 1938/1939, št. 9-10, str. 133-134.
- ¹⁵ MP 1940, št. 3-4, str. 35-41.
- ¹⁶ MP 1940, št. 5-6, str. 86 in v nadaljevanju v MP 1940, št. 7-8, str. 114-, ter št. 9-10, str. 140.
- ¹⁷ MP 1937/38, št. 7-8, str. 101-102.
- ¹⁸ št. pesmi 9.
- ¹⁹ št. pesmi 4.
- ²⁰ št. pesmi 3.
- ²¹ št. pesmi 2.
- ²² št. pesmi 5.
- ²³ št. pesmi 6.
- ²⁴ št. pesmi 7.
- ²⁵ št. pesmi 1.

ABSTRACT

**EMIGRATION FROM PREKMURJE BETWEEN THE
FIRST AND SECOND WORLD WARS: EXPERIENCES
PORTRAYED IN CONTRIBUTUINS TO "MLADI
PREKMUREC"**

Mihael Kuzmič

"Mladi Prekmurec" (Young Prekmurec) was a periodical published in Murska Sobota in 1936-40. It served as a sort of gazette of the young Prekmurje intellectuals and *littérateurs*, within which were published discussions, stories and poems having prominent emigrant themes. Since Prekmurje was clearly an agriculturally-based land without significant industries, its sons and daughters went away initially for seasonal work; later, at the beginning of this century, they began to emigrate. Prekmurje's economic problems remained unchanged even during both world wars, after it was annexed. Thus the reasons to leave also remained the same, and as such, emigration continued among men and women. Most of Prekmurje's inhabitants emigrated to Germany, France, and North and South America. In spite of agricultural reforms, the social structure continued to be very poor and, along with economic reasons, was the main impetus to emigrate.

Seasonal journeys to Slavonia, Vojvodina and some regions in Hungary began around the year 1850. In 1920 an agency was opened in Murska Sobota for seasonal work, and from that time onward we have more concrete information about the departure of workers abroad. In eight poems, which have either clear or oblique themes of the emigration experience, one hears a fundamental chord: departure from one's birthplace and home with the hope of a better future and an eventual return home; the harsh reality of an immigrant's life abroad working at poorly paid jobs; a nostalgia for the hills and villages of home, and a hope that they could at least be buried there. One does not sense pleasant happenings or incentives to emigrate in these

poems, although such feelings must have been present in real life. The contents of the gazette present the same reasons and conditions of emigration, which we find in other regions of Slovenia. The emphases are very different though, as are the grounds for going abroad. Young people discussed the themes of emigration according to their own personal observations. For this reason such material is unexplored by experts; it does however offer a deeply human understanding of the experience.

BEGUNSKI USODI NAPROTI

Rozina Švent

UVOD

V referatu želim predstaviti predvsem dvojni vidik begunstva. Najprej množični beg približno 20.000 – 30.000 Slovencev (civilistov in vojakov), ki so ob zlomu Nemčije "začasno" zapustili Jugoslavijo in se predali zahodnim zaveznikom. V drugem delu pa želim predstaviti njihovo nadaljnjo pot v nepoznano tujino, kjer so si z delom svojih rok in z novim prilagajanjem ustvarili pogoje za svoje bivanje.

BEG PRED ZMAGOVALCI

V začetku maja 1945, ko se je že približeval konec druge svetovne vojne, je velik del preprostega dolenjskega prebivalstva zajela panika. To je bila na eni strani posledica velike koncentracije umikajočih se nemških in kvizlinških enot, po drugi strani pa so se ljudje bali partizanskega napada (in terorja, o katerem so vsi medvojni legalni in ilegalni časopisi in glasila zelo podrobno poročali), zato so v naglici zapuščali svoje domove. Na vozove so naložili velik del svojega imetja (da ga rešijo pred uničenjem) in se napotili proti Ljubljani. Medtem pa so se tukaj že zgodile usodne spremembe. Mesto je zapustila domobranska vojska in se skupaj s civilisti napotila proti severu, kjer so se nameravali predati zavezniški vojski. (Že konec aprila 1945 so se zahodnim zaveznikom predale primorske domobranske formacije.) Tako preprostim ljudem ni preostalo drugega, kot da jim sledijo. Poročevalci govorijo o strnjeni koloni, ki se je pomikala od dolenjskih gričev do Ljubelja.

Kot zgodovinarico me je predvsem zanimal vzrok tega paničnega bega, zato sem pregledala zadnje številke dveh osrednjih slovenskih časnikov Slovenec in Jutro, da bi v njuni vsebini našla morebitni poziv na odhod v tujino. Vendar so bile

novice povsem običajne: govorile so o srditih bojih za Berlin, o bojih na Daljnem vzhodu, Hitlerjevih zadnjih urah, o vojaških uspehih domobranskih enot in o vsakdanjih dogodkih v Sloveniji (operne in gledališke predstave, izidi novih knjig). Le med malimi oglasi najdemo občasno kakšno ponudbo, ki sama po sebi govori o nečem pričakovanem, toda neimenovanem (zamenjam ženske salonarje za gojzarje [...]/ – za mesec maj vsekakor neobičajna ponudba). Od torka, 1. maja 1945, se novice in dogodki zelo hitro odvijajo. Najprej zasledimo še zadnji poziv (mobilizacijo) v domobransko vojsko, ki naj bi zajel letnike 1914–1926, kajti *“Od odziva na gornji poziv bo v precejšnji meri zavisela nadaljnja usoda Slovencev. Naj zato ne bo nikogar, ki se ne bi odzval klicu domovine v najusodnejšem času, kar jih je kdaj doživljal naš narod.”* Temu sledijo poročila o umoru Mussolinija, nato vest, da je Führer padel v boju za Berlin (zato so mu Ljubljanci namenili žalno komemoracijo v Operi, na kateri so sodelovali vidni slovenski umetniki). 3. maja 1945 se je prezident Rupnik oklical za vrhovnega poveljnika Slovenskega domobranstva. V petek, 4. maja, je izšla posebna izdaja Slovenca, ki je na naslovni strani prinesla velik napis *“Združena Slovenija vstaja!”* in obsežno poročilo o seji Narodnega odbora na Taboru ter vsebine brzojavk, ki so jih poslali kralju Petru II., Trumanu, Churchillu in ministru Kreku – v vseh so izrazili prošnjo po takojšnji intervenciji, da se prepreči nadaljnje prelivanje krvi. Nikjer niti besede o morebitnih načrtih za beg (čeprav so se takrat primorski domobranci v Italiji že predali zaveznikom). Le v posebni izdaji Jutra ob osvoboditvi Ljubljane (9. 5.) so poročila o strnjeni koloni beguncev, ki se pomika po ljubljanskih ulicah in beži proti severu, vendar je to zapis zmagovalcev, ki nimajo posluha in sočutja. Opisan je primer dveh ženic, ki *“po Wolfovi ulici vlečeta [...]/ svoj visoko naloženi voziček na dveh kolesih. Odkod in kam? Pribežali sta v petek v smeri od Vrhnike in tavata po Ljubljani. Zakaj? »O, ljudje božji,« pripovedujeta, »ko bi vi čuli, kako pokajo granate, bi se tudi ustrašili!« In povrh jadikujeta nad partizani! Kdo ju je navdal z grozo? Kdo jima je vcepil tolikšen strah, da sta popustili svojo borno domačijo in begata kakor ptici brez gnezda? »Gospod župnik so rekli: zdaj pa le pojdimo!« In sta šli – poleg mnogih drugih vernih ovčic – tudi ti dve ženici. Spet se je nabrala gruča beguncev, pristopili so*

Ljubljanci in Ljubljanke, pristopili so tudi stražniki, izpraševali, maloverno majali z glavami, naposled pa je rekel star možiček: »To je sad štirih let! Stiri leta smo pod tujcem trpeli – zdaj pa bežite? Mar nismo na svoji zemlji? Če se nismo bali tujca, zakaj se ne bi veselili brata! Domov pojdite!« – je odločno rekel krepka siva grča. Drugi so glasno pritrdjevali [...] Zlasti v noči od sobote na nedeljo je bil beg skozi Ljubljano neprekinjen, tolikšen, da so si Ljubljanci, stanujoč ob glavnih cestah, koder zaradi neprestanega ropota in vpitja niso mogli zatisniti očesa, lahko ustvarjali približno sliko, kak šele mora biti beg in razkroj velikih nemških armad, na katere so z združeno silo pritiskali zavezniki. [...] Ljubljana je bila polna govoric o gospodih, ki so štiri leta nedeljo za nedeljo po svoje pridigovali in so zdaj odšli bog ve kam. O policijskih pobalinih, ki so se dovolj napasli sadizma, se je govorilo, kako so v soboto dali pleniti kolesa po Ljubljani, nakar so jo ubrisali tja nekam v severno smer, kakor da neki namišljeni zavezniki že čakajo nanje in na njihove pokrovitelje, samo zvane »narodne predstavnike«, katerih »vlado« je blagoslovil po radiu priznati sam pobegli »vrhovni komisar« dr. Rainer. [...] Tudi noč od nedelje na ponedeljek je potekala v mrzličnem pričakovanju. Bila pa je mirnejša od prejšnjih noči [...], ker je bil umik v glavnem že opravljen [...] Čez dan je bil vsepovsod živahen vrvež. Videl si čudno mešanico vseh mogočih uniform in vseh mogočih vozil in vse se je pomikalo v smeri proti severu. Pozno popoldne pa je po Ljubljani završalo. Kakor ogenj je šla naokrog novica: Nemčija je dokončno klonila! Izprva so bili nekateri še maloverni, kmalu pa se je izkazalo, da je novica resnična. Svetlo veselje je prešinilo Ljubljano, ki je sedaj še bolj srečna pričakovala svoje osvoboditelje, zmagoslavno jugoslovansko vojsko. [...] Ljubljanski radio [...] je medtem še ves dan trobil, da ni nemške kapitulacije in da bo takoj ustreljen, kdor bi o njej govoril. Toda ljudje so videli na lastne oči in slišali na lastna ušesa, da je konec nemške strahovlade. Svoji žalostni in temni usodi nasproti so odhajali proti severu tudi zadnji oddelki domobranskih nemških usuznjencev, katerih komandanti z Rupnikom na čelu so jo previdno pobrisali že prejšnje dni. Do polnoči in čez so še na slepo streljali tja na Barje in drugo mestno okolico, tako da je bila ta zadnja noč ena najbolj nemirnih, kar so jih kdaj doživeli Ljubljanci. [...] Zadnje

nemške zaščitnice so v svoji onemogli jezi brezsmiselno rušile in uničevale naše narodno premoženje ter na ta način še v agoniji izpričevale ono nemško miselnost nasilstva in sovraštva, ki je proti Nemčiji dvignila ves svet." (V pričakovanju vstajenja in osvoboditve – str. 2) V časopisju torej ni bilo odgovora na zastavljeno vprašanje, zato sem ga poskušala najti pri nekaterih preživelih taboriščnikih. Tako sem meseca junija 1993 obiskala gospoda Luskarja iz Kamna na Koroškem in še nekaj begunskih učiteljic. Vsem sem zastavila isto vprašanje: Kakšni vzroki so jih napotili na negotovo pot begunstva? Vsi so mi odgovorili približno enako: strah pred partizanskim nasiljem nad vsemi nasprotniki komunističnega sistema, umaknili so se le za krajši čas, da se stvari doma uredijo. Bili so ubežniki, ki so si reševali svoje lastno življenje. Nekakšno olajšanje je predstavljala misel, da ne gredo povsem v tuje kraje, saj bodo na Koroškem sem in tja še slišali slovensko govorico in videli obris slovenskih gora. Vse to bo lajšalo težo tujine. Ob tem je zanimivo, da so morali vsi begunci kot dan prihoda napisati 8. 5. 1945, da so "uradno" veljali kot vojni begunci, čeprav so prihajali v taborišča vse do srede meseca maja in posamezno tudi še kasneje. V begunstvu so se znašli vsi sloji prebivalstva: moški, ženske, starci, otroci. Med njimi je bilo največ vojakov, skoraj 12.000, kmetov in velik del katoliške inteligence. Vsi ti so dobili začasno pribežališče na Vetrinjskem polju (južno od Celovca), kjer je v nekaj dneh zraslo "čudno mesto." Ljudje so si postavili zasilna bivališča – nekateri so čez vozove razpeli šotorska krila, drugi so spali pod vozovi, spet tretji so si "naredili šotore" iz vej in lubja. Vsak se je pač znašel po svoje – na srečo vseh pa prvih štirinajst dni ni deževalo. Vsi pa so živeli v velikem pričakovanju, da se bo z njimi nekaj zgodilo. Domobranci, ki so ob predaji morali izročiti orožje, so upali, da jih bodo Angleži zbrali skupaj, znova organizirali, jih preoblekli in jim izročili novo moderno orožje – toda zagotovo med njimi ni bilo nikogar, ki bi pomislil na izročitev Jugoslaviji, kar se je zgodilo konec maja 1945. Verjetno pa tudi zavezniki takrat niso pričakovali množičnega poboja vrnjenih domobrancev – pred rednimi sodišči naj bi obsodili le glavne krivce in prave zločince. Sprva so zavezniki nameravali izročiti Jugoslaviji tudi 2700 civilistov, vendar so kasneje po posredovanju dr. Meršola pri feldmaršalu Aleksandru ta svoj ukaz

spremenili: *"Noben Jugoslovan ne bo proti svoji volji vrnjen v Jugoslavijo ali izročen jugoslovanskim četam. [...] Vse te osebe se smatrajo kot razseljene osebe."*

V svojem prispevku se ne bom spuščala v podrobnejšo analizo begunskega življenja, ki bi sicer že zaradi svoje izvirnosti in večplastnosti zaslužilo temeljito raziskavo. Predvsem organiziranje šolstva, vrtcev, kulturno delovanje, tisk, versko življenje itd. Prav tako izpuščam ukinjanje posameznih taborišč (Vetrinj, Peggez pri Lienzu) in koncentracijo v Spitalu. Podobno kot na Koroškem je bilo tudi v italijanskih taboriščih, s to razliko, da iz Italije niso množično vračali domobrancev in četnikov.

PRESELJEVANJE V PREKOMORSKE DRŽAVE

Prva resnejša razmišljanja o možnosti preselitve se pojavijo v začetku avgusta 1946. *"Ali domov ali po svetu! Mnenja smo, naj bi se vkljub vsemu vrnil domov vsakdo, ki je prepričan, da se mu doma ne bo nič zgodilo. Zlasti stari in onemogli ljudje se nimajo bati kaj posebnih posledic, zlasti, če pomislimo, da bi jih zunaj v svetu čakalo še večje trpljenje. Povedati je treba enkrat za vselej, da prav nikomur povratka ne branimo in ga braniti ne smemo, ker je končno vsak za sebe najbolj odgovoren. Ni pa prepovedano povedati resnico, ko se ljudje odločajo, kaj bi storili. Če pa se ljudje ne bodo odločili za vrnitev v domovino, bodo morali misliti na selitev v tuje kraje. [...] Najbolj pereče je to uprašanje za tiste slovenske begunce, ki prebivajo v Italiji. Ti morajo biti pripravljeni na to, da bodo zavezniki 3 mesece po sklenitvi miru z Italijo to deželo zapustili, nakar bi slovenski begunci prišli pod neposredno italijansko upravo in skrbstvo. Jasno je, da bodo tako zanje nastale docela nove razmere, ki jih bodo same po sebi prisilile: ali domov ali v svet. Za slovenske begunce v Avstriji stvar za zdaj sicer še ni tako nujna, vendar nam pamet velewa, da tudi mi mislimo na to, če hočemo iti v svet kot strnjena enota, kar edino bi za nas vse bilo koristno in res še najbolj varno. Zavedati se namreč moramo, da smo Avstriji v veliko breme in nadlego. [...] Misliti bo zato treba na to, ali ne bi kazalo, da se tudi avstrijska skupina pridruži italijanski. [...] Prva stvar, ki jo torej moramo izvršiti, je natančna kartoteka, v kateri bi bili popisani vsi*

slovenski begunci. [...] Slovenska pisarna je te popise beguncev opravičevala s potrebo po evidenci in morebitnih boljših pogojih za vselitev (po pregovoru "*Kdor prej pride, prej melje*"). Vse bolj pa stopa v ospredje že kar konkretno vprašanje: Kje se bomo naselili? Zato se začne obdobje številnih poizvedb o možnostih naselitve (ob nenehnem upanju na vrnitev v domovino). Akcija je potekala v več smereh:

1. Iz Rima: vodi jo minister dr. Miha Krek. Tam so namreč že maja 1945 organizirali najprej Slovensko pisarno nato pa še Socialni odbor, ki naj bi pomagal beguncem s finančnimi sredstvi, pri iskanju zaposlitve (večinoma kot tolmači in uradniki pri zavezniških oblasteh) ter pri pridobivanju ustreznih dokumentov, ki so jih potrebovali za preselitev. Kasneje so ustanovili še poseben emigracijski odbor, ki je prevzel odgovornost za vsakega prijavljenca. V neposredni zvezi z rimskim Socialnim odborom je delovanje pododbora v Argentini, ki ga vodi duhovnik Janez Hladnik, ki je preko svojih dobrih zvez uspel pridobiti od predsednika Perona dovoljenje za naselitev 10.000 Slovencev (ne glede na starost, zdravstveno stanje itd., kar je dajalo možnost za strnjeno naselitev skoraj vsem zainteresiranim beguncem). Za begunce so pri argentinskih oblasteh dobili še dodatne ugodnosti (sam argentinski konzul je kar dvakrat osebno obiskal taborišče v Spittalu in podpisoval vstopne vizume). Priznali so jim veljavnost potnega lista mednarodnega Rdečega križa ter znižanje taks. Tako sta že 25.1.1947 stopila na argentinska tla prva begunca Jože Košiček in Anton Grčman, ki sta predložila listo s 500 imeni Slovencev, ki se želijo izseliti v Argentino (to so bili povečini mlajši, ki so se lažje in hitreje odločili za negotovo pot). Prva večja skupina jima je sledila junija. Skupno so za Argentino izdali 12.138 vselitvenih dovoljenj, in sicer:

za Slovence v Italiji	6.742
v Avstriji	4.580
v Nemčiji	800
v Švici	16

2. Iz Avstrije: vodi jo glavni stan PW & DPSEC BTA (zavezniška uprava), ki se je obrnil na vlade nekaterih držav – Kanade, Avstralije, Južne Afrike in Nove Zelandije. Od vseh je

kazala pripravljenost le Kanada, vendar pod določenimi pogoji (predvsem mladi in zdravi, za katere je veljalo enoletno obvezno delo). Kasneje je svoje, sprva odklonilno, stališče spremenila tudi Avstralija, ker se je bala doseljevanja azijskih priseljencev in je zato raje odprla vrata Evropejcem. Toda tudi oni so določili pogoje za naselitev: mladi ljudje, ki so ob prihodu morali podpisati 2-letno delovno pogodbo.

Večina beguncev v Italiji se je navduševala za izselitev v Južno Ameriko, medtem ko so se begunci iz Avstrije raje odločali za Severno Ameriko, predvsem ZDA in Kanado. Vendar pa so ZDA že od leta 1924 zelo omejevale vsako doseljevanje. Zato so sprva odhajali na pot predvsem posamezniki, ki so že imeli tam svoje sorodnike in ti so jim poslali garantna pisma, s katerimi so prevzeli vso odgovornost zanje (najti jim stanovanje in delo). Država je strogo nadzirala doseljevanje (preverjali so politično preteklost in zdravstveno stanje). Pomembno vlogo pri premagovanju začetnih težav je imela Liga slovenskih katoliških Amerikancev iz Clevelanda, ki je beguncem pomagala najti "botre". Ti so prevzeli odgovornost za begunce. V precejšnji meri jim je bila naklonjena tudi Ameriška domovina, ki je že pred njihovim prihodom poskušala vzbuditi zanje nekaj simpatij pri ameriških Slovencih (izseljenci iz ZDA so med vojno materialno in idejno pomagali NOB v Jugoslaviji = SANS). Prvi begunci so prišli v ZDA šele maja 1949, vendar se jih je precej časa držal vzdevek DIPI (ker so povečini nosili obleke iz taborišč). Največje preseljevanje je potekalo v letu 1948. Ohranila se je statistika za avstrijska taborišča:

- v Argentino se jih je izselilo 617, v dneh od 26. 12. 1948 do 5. 1. 1949 pa še dodatnih 1807,
- v Kanado najprej 534 in čez novo leto (kot zgoraj) še dodatnih 380,
- v ZDA 367,
- v Brazilijo 54
- in v Ekvador samo ena družina - Kukovica.

Taborišča je zajela prava selitvena mrzlica - vsi so pakirali in jemali s seboj stvari, ki bi jim v novem svetu kar najbolj koristile: orodje, kuhinjsko posodo, posteljnino. Vse odvečne stvari pa so mnogi poslali svojcem v domovino. Tako se je število

taboriščnikov iz dneva v dan zmanjševalo, vendar se vsi vendarle niso izselili. Precej jih je ostalo na Koroškem, kjer so prevzeli pomembna mesta v slovenskih šolah, slovenski duhovniki pa so zapolnili prosta mesta v slovenskih župnijah. Mislim, da ni pretirana trditev, da so begunci, ki so ostali, podaljšali "življenje" koroškim Slovincem v procesu vse močnejše germanizacije.

OPOMBE

- * Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.

LITERATURA

1. Jože Krivec: Odhod. – Duhovno življenje 43/1975, št. 5 – 8/9.
2. Slovenski begunci v Avstriji. – Koledar Svobodne Slovenije 1949, str. 109.
3. Pripraviti se bo treba. – Domači glasovi 2/1946, št. 153, str. 1 – 2.

ABSTRACT

A REFUGEE'S FATE

Rozina Švent

The end of the Second World War, May 1945, meant the beginning of great agony for approximately twenty to thirty thousand Slovenians, who were opposed to communism. Panic-stricken and fearful of the victors' revenge, they abandoned their homes and prepared themselves for an uncertain path as refugee. This path led them via refugee camps to Carinthia in Austria, and Northern Italy. At first, all were convinced of the temporary nature of their lives as refugees: they believed that

they would return to their homeland after the circumstances forcing them to leave abated. But the November elections of 1946 showed everyone that their expectations were unrealistic, and for this reason they began to think about emigrating overseas. The migration took place from 1947 to 1948; smaller groups however followed them still in 1949 and 1950. Most refugees settled in Argentina. In numbers of Slovenian immigrants United States is second, followed Canada and Australia, respectively. Some of the refugees, who wanted to stay close to their homeland, opted to settle in the 'near abroad' (in Carinthia, and the regions around Gorizia and Trieste).

VZROKI ZA IZSELITEV – SPOMINI IZSELJENCEV NA ČAS NJIHOVEGA ODHODA V TUJINO

Breda Čebulj – Sajko

V prispevku bom zelo na kratko spregovorila o metodološkem pristopu pri raziskovanju slovenskega izseljenstva, ki sem ga v preteklem desetletju sama uporabljala pri proučevanju življenja avstralskih Slovencev. Izkazal se je za koristnega tudi pri osvetljevanju njihovih vzrokov za emigriranje po letu 1945.

Gre za avtobiografsko metodo,¹ ki jo etnologi v primerjavi z ostalimi metodami dokaj redko uporabljamo.² Do sedaj smo življenje izseljencev najpogosteje raziskovali s pomočjo usmerjenih intervjujev in anket, ki smo jih opravljali na terenu med informatorji, redkeje pa tudi po pošti. Ustni viri so vsaj za tiste raziskovalce, ki se ukvarjamo s proučevanjem omenjene tematike v povojnem obdobju, postali glavni vir informacij. Pri prikazovanju načina življenja v času in kraju določene skupine ljudi, v našem primeru izseljencev, so postali bolj ali manj edina opora. Prav gotovo pa jih je bilo potrebno preverjati z ostalimi podatki, ki so nam sploh bili na voljo. Na ta način so nastale krajše ali daljše etnološke študije, katerih vsebina je temeljila na geografskih, zgodovinskih, demografskih, ekonomskih, socioloških in podobnih podatkih, ki smo jih dopolnili s pričevanji samih izseljencev. Slednja so prevladovala pri prikazovanju priseljske materialne, socialne in duhovne kulture, manj pa pri samem orisu pomena, vzrokov in poteka izseljenskih procesov.³ To dejstvo nas navede k sklepu, da je za ta del migracijskega procesa na voljo le nekoliko več podatkov iz različnih strok, res pa je, da so tudi sami etnologi težili predvsem k prikazu druge faze v življenju izseljenca, to je njegovega bivanja v priseljski družbi.

Do nedavnega smo zato pri opredeljevanju in klasifikaciji vzrokov za odhajanje ljudi v tujino tudi sami pogosto prevzemali

tri najbolj razširjene kategorije: ekonomska, politična in avanturistična. Za nadaljnjo obravnavo sta prišli v poštev le ekonomska in avanturistična, medtem ko smo politične vzroke, zaradi znanih razlogov, puščali ob strani.⁴ Etnološka stroka v novih političnih razmerah še ni uspela nadoknaditi zamujenega. Delno je temu krivo pomanjkanje ustreznega kadra, ki bi se še nadalje ukvarjal z raziskovanjem izseljenstva. Res pa je tudi, da se z novimi prijemi pri raziskovanju, pri čemer imam v mislih predvsem avtobiografsko metodo, že kažejo tudi prvi uspehi ravno na področju odkrivanja raznovrstnih vzrokov za izseljevanje – konkretno današnjih avstralskih Slovencev.

V zvezi s tem morda ne bo odveč omeniti nekaj lastnih izkušenj pri raziskovanju življenja izseljenca skozi njegovo življenjsko zgodbo. Kot prva in najpomembnejša ugotovitev, do katere sem prišla na osnovi analize tistega dela avtobiografij, zbranih med avstralskimi Slovenci v preteklem desetletju, ki govorijo o vzrokih izseljevanja, je ta, da lahko pri večini najdemo prepletanje tako ekonomskega kot avanturističnega, političnega ter še kakšnega razloga za njihov odhod čez mejo. Dejstvo je, da je *“normalna življenjska zgodba praviloma organizirana v skladu s fazami pridobitnega življenja”*, kot je to že ugotovil zgodovinar Oto Luthar v svojem članku *Biografija, nov metodološki princip?*⁵ Če to upoštevamo tudi pri proučevanju izseljencev, potem ni težko ugotoviti, da je pri njihovem pridobivanju za življenje potrebnih dobrin, s čimer mislim tako materialne kot tudi duhovne, prišlo v določeni fazi do zastoja. To se je zgodilo takrat, ko izseljenci svojih raznovrstnih življenjskih potreb doma niso mogli več zadovoljiti. Zaradi tega so se izselili. V tej ugotovitvi, ki je tu zelo skromno prikazana, je združena celotna kompleksnost vzrokov za odhajanje Slovencev v tujino. Prepoznavni so v njihovih življenjskih zgodbah.

Z avtobiografsko metodo torej prepoznavamo posameznika po naravni – kronološki poti, na kateri si faze pridobitnega življenja sledijo v določenem zaporedju. Gledano splošno pa ostanejo vse faze ali bolje vsa obdobja v življenju izseljenca, priseljenca in povratnika med seboj v tesni povezanosti vse do njegove smrti, in to ne glede na kraj bivanja. Tako se npr. prva faza – faza

življenja izseljenca še doma v času njegovih odločitev za izselitev – pojavlja v drugi fazi, tj. v njegovem priseljenem vsakdanu, in sicer kot refleksija na odhod, ki je z letnico časovno določen in tako umeščen v takratno družbeno realnost. In tu se srečamo s pomenom avtobiografij za raziskovanje vzrokov izseljevanja na Slovenskem: avtobiografije nas ne zanimajo zgolj zaradi spoznavanja posameznikove življenjske poti, ki je enkratna in neponovljiva, temveč se po njih seznanjamo tudi s širšim družbenim okoljem in dogajanjem v njem. Avtobiografije nas zanimajo kot sestavni del družbenega sveta, kot del historičnega procesa, kot pravi že omenjeni Luthar. Gre torej za subjektivno doživetje objektivne stvarnosti, pri čemer moramo upoštevati časovno distanco med obema. Tako lahko dobimo paletu različnih refleksij na isti dogodek, v našem primeru na odhod v tujino. Le-te so odvisne od vrste dejavnikov, npr.: od starosti pripovedovalca, njegove izobrazbe, poklica, socialnega položaja, pa tudi od psiholoških faktorjev, kot so: spomini na čas odhoda, navezanost na svoj dom, družino in rojstno okolico, obremenjenost z vzgojo, moralnimi normami in vrednotami, od sposobnosti prilagajanja in sprejemanja novega, nenavadnega, nepredvidljivega, prav gotovo pa tudi od stopnje njegovega poguma in odločnosti. Iz tega sledi, da se doživljanja ljudi ne sme posploševati, temveč jih je treba jemati individualno. S tem se nekako tudi prekinja tradicija tipizacije izseljencev glede na njihov vzrok izselitve, ki ga ponavadi dodatno opremimo še s statističnimi podatki. Z avtobiografsko metodo raziskovanja odhajanj Slovencev na tuje vsekakor pridobimo, saj suhoparne podatke prestavimo v sfero vsakdanje življenjskosti, s čimer postanejo mnogo bolj povedni in osvetljeni z različnih zornih kotov. Na ta način poteka tudi revizija povojnega dogmatičnega opredeljevanja slovenske emigracije, ki bo v bodoče verjetno morala upoštevati zamolčana dejstva, tako zgodovinska kot tudi individualna, subjektivna.

Da pa ne bi ostali zgolj pri teoretiziranju, si vzemimo za primer šestdeseta leta in primerjajmo med seboj tista najbolj splošno veljavna dejstva, ki so Slovence v tem obdobju "potiskala" v svet, s spomini izseljencev na ta čas. Pri tem zanemarimo "vabljalnost" Avstralije, v katero se je, številčno

gledano, ravno med leti 1961 in 1968, priselil večinski delež današnje slovenske emigracije na peti celini.⁶

Od leta 1960 dalje je število naših delavcev, zaposlenih v tujini, naraščalo. V strokovni literaturi najdemo za pojasnitev tega dejstva kopico različnih vzrokov, med drugimi tudi naslednje: dejanski letni prirast slovenskega prebivalstva (ki se je od predvojnih 4 promilov povečal na 8); nagla rast in avtomatizacija gospodarstva, ki še ni moglo v celoti kriti potreb po ustreznih delovnih mestih; želje članov kmečkih družin po zaposlitvi izven kmetijstva; veliko število žensk, ki so se hotele zaposliti v terciarnih in sekundarnih dejavnostih; reforme, ki so v določenih gospodarskih panogah zavrle zaposlovanje in nižale življenjski standard delavcev; odprtost zahodnoevropskega delovnega trga; odprtje jugoslovanskih meja po letu 1963; meddržavne konvencije o zaposlovanju in socialni varnosti delavcev; tradicija sezonskega zaposlovanja v tujini.⁷

Glede na navedeno bi pričakovali, da so se avstralski Slovenci v tem obdobju izseljevali pretežno zaradi ekonomskih vzrokov. Splošna zgoraj naštetá dejstva potrjujejo to ugotovitev, izključujejo pa prikaze posameznih konkretnih primerov, na katere bi se morala ta trditev nasloniti. Pogovori s slučajno izbranimi danes še živečimi sydneyjskimi Slovenci nam odkrivajo še drugačne razloge za njihov odhod v tujino v šestdesetih letih. V ilustracijo navajam le nekaj primerov:

*"Jest sm imev tukej že tri brate prej. U stvari, oni so prosl, da bi mama prišla sam na obisk, da bi vidla, ne. In mama sama ni hotla it, in potem, če gremo tudi mi, gre tudi ona. Potem, tako smo se odločili, da so oni nam plačali pot, prevos sm, in če nam ne bo dopalo, bomo lahko šli potem nazaj. Tako smo bli tam, usi skupa prišli: jest, žena, hčerka moja, mlajši brat ino mama, smo prišli usi skupa šestinšesdstga leta u Avstralijo na obisk, u stvari, na obisk onim starejšim bratom in potem smo se odločili, tukej ostanemo."*⁸ Na koncu pogovora je sogovornik še dodal: *"Kaj se tiče mene, jest imam slabe spomine od doma, ne. Moj oče je biv tudi partizan štir leta in nazadne so ga ubili. Al ga niso ubili kot jugoslovanski sistem, ampak vaščani. Tisti, bi*

reku, neprijatelji iz okolice, u kateri je pač takrat biv, ne. Usi so bli proti naši družini, kot proti mami, proti nam. Mi smo bli otroci. In s tizga jest sm potem mislu, nikdar da bi jest biv prjatu z domačimi vaščani.”⁹

“U tistih mojih časih, mlajših letah, sm trebav, seveda, velik staršm pomagat. Seveda, potem, ko sm dokončov tole osmoletko pri svojih petnajstih letah, sm si pričev službo iskat. Ob tem času, ko sm službo dobiv za mesarja, sm pa trebav nardit popravični, popravični ispit u Mariboru. U Mariboru sm ostav tri mesce in ko sm pa nardiv popravne ispite. Sm delav kot mesar. In, je pa dnarja precej primankovalo, na primer starši niso meli, jas pa tud nism zasluška nč kaj dosti mev, ker so nam tam sam dali tistikrat tisoč dinarjev na mesc. To meni ni zadostovalo niti za autobus. Nato sm pa razmišlevav, kaj nardit. Z enim kolegom sma govorila. Me je on takorekoč premotu, da grem ž njim, ker je on že enkrat nekje biv. Prašu sm ga: ‘Kje?’ Pravi: ‘U Trstu.’ ‘No,’ sm reku, ‘a u Trstu?’ sm reku. ‘Tam pa se lahko ne pride, ko morš met potne liste.’ On pravi: ‘Že znam prit.’ ‘No,’ sm reku, ‘če pa že znaš, grem pa s teboj.’ In tako sma šla za Trst tam peš. Bilo je leta štrnšestdstga u mescu oktobru. Za Avstralijo sm se odloču zato, ker sm šlišu velikrat, d tule je bl vroče in tropična klima. In največ zatu, ker imam sorodstvo tu okroh.”¹⁰

“In točno po desetih letih sm pršu domov. Denarja sm imev, avto sm kupu u Nemčiji. Sm ene štiri, pet mescov bandov. Ja, pol, seveda, denarja sm precej potrošiv in sm začev spet mislit, kaj bo, al se moram oženit in jet nazaj. Taku smo se pol tud spoznala z ženo zdaj, ki jo imam tukaj.”¹¹

“Za Avstralijo sm prišla leta tisoč devetsto šestinšestdst. Poučevala sem v Ilirski Bistrici tri leta. In takrat sva se spoznala. Ni blo lahko odpotovat, ker sm bla izredno navezana na otroke u šoli.”¹²

“Njegova mati je v Avstriji živela, moja mama isto delala v Avstriji.”¹³

*"Sva rekla, če bi midva šla mav to pogledat, kako to izgleda. Pa sva tam bla v Avstriji. Jest bom po pravici povedav. Ene stvari so lažje dosegljive v tistem času za dvandvejestletnega fanta, k ti lahko svoj avto maš. Dočim doma, če si mev svoje kolo, si biv ponosn, ne, v tistem času. In normalno, potem sva po parih mescih smo šli na švecko. Tko je bilo nekaj let. Po sva šla pa v Avstralijo."*¹⁴

*"Oseminšestdsga leta je biv turističn let u Evropi. Si mogu met vizo za Nemčijo, pa si šov s pasportom kamorkol. Sm biv par mescev u Holandiji. Septembra je tist turističn let poteku. Ns je blo pet fantov is Slovenije. No, trije so šli nazaj, dva sva pa ustala. Smo mel dvandvejest, enandvejest let, smo bli naivn. U Hamburgu, po velikih avanturah, je dnarja zmankal, smo se na polcij javl in so naj poslal u Nurnberg. Tm je pa kokr en kamp, taboriše za use take. In tm so ns pol sortiral za u svet. In sm biv bl avanturist, k tist, k ne vidš, tist ponavad maš u glav. In sm se za Avstralijo odloču."*¹⁵

*"V Ameriko sm šov devetinštrdstega. In potem sm tm najprej bogoslovje študirov in sm končov dvainpedstega leta. Potem sm postov duhovnik v Chicagi. Oseminpedstega leta so me poslal v Johnstown v Pensilvanijo na slovensko faro svete Terezije deteta Jezusa. In tam sm biv kot kaplan skoro pet let do trinšedstega leta, ko sm se javu za Avstralijo. Za Avstralijo sm se javu, ker je bla potreba, je pomankanje blo tukej dušnih pastirjev in sm zaprosu, da bi me pustili. In sm dobiv dovoljenje in sm septembra trinšedstega leta z ladjo is San Francisca odjadrav proti Avstraliji."*¹⁶

V šestdesetih letih se Slovenci v Avstralijo niso izseljevali zgolj zaradi ekonomsko-socialnih razmer doma, temveč so bile le-te pri nekaterih bolj, pri drugih zopet manj odločujoče pri njihovi odločitvi, oditi v tujino ali ne. Menim, da bi jih tudi pri splošnih prikazih vzrokov za izselitev veljalo postaviti v enakopraven položaj z ostalimi (npr.: verižno emigriranje, izselitev zaradi neurejenih razmer v družini, zaradi poroke, osebnih konfliktov z okolico, izteka delovnih pogodb "delavcem na začasnem delu" v Zahodni Evropi, opravljanja svojega poklica ipd.), saj nas o tem

prepričujejo spomini samih izseljencev. Res pa je, da je bilo – vsaj v preteklosti – najbolj enostavno poiskati nek splošen vzrok odhajanja ljudi v tujino in ga posplošiti na celotno populacijo izseljencev v določenem obdobju, pri čemer se je usoda posameznika izgubila v množici ostalih.

Iz vsega povedanega lahko sklepamo na naslednje:

Etnologija je kot veda, ki proučuje način življenja in kulturne sestavine, ki oblikujejo to življenje v določeni socialni skupini ljudi v določenem času in kraju, s svojim predmetom raziskovanja vpeta v preteklo, sedanje in prihodnje družbeno dogajanje. Ker je v ospredju njenega raziskovanja človek in njegov odnos do kulturnega okolja v najširšem pomenu te besede, se tudi pri proučevanju slovenskega izseljenstva v primerjavi z ostalimi humanističnimi in družboslovnimi vedami enakovredno vključuje v to raziskovanje. V skoraj vseh njenih dosedanjih dognanjih s tega področja pa se izrecno poudarja nujnost interdisciplinarnega proučevanja izseljenskih procesov, kar zajema tudi njihove vzroke, pomene in poteke. In ravno avtobiografska metoda zbiranja podatkov med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci nam lahko služi za dobro metodološko izhodišče, saj so avtobiografije izseljencev najbolj avtentičen vir za prikaz njihovega preteklega in sedanjega vsakdana. Le-ta pa nikakor ni prepuščen zgolj proučevanju ene same stroke, temveč vsem tistim, ki jim je človek v središču strokovne pozornosti.

OPOMBE

* Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.

¹ Avtobiografsko metodo, tudi avtobiografijo, postavljam na prvo mesto med ostalimi metodami prikazovanja življenja posameznega izseljenca. V tekstu ji večkrat sledi biografska metoda, tudi biografija, kateri pripisujem enako veljavnost, le da ima, po mojem mnenju, manjšo dokumentarno vrednost.

- ² Med prvimi etnologi, ki so skušali prikazati življenje izseljenca s pomočjo njegove avtobiografije, je bila Marija Makarovič (Predgrad in Predgrajci, Narodopisna podoba belokranjske vasi, Ljubljana, str. 173–175). V seminarski nalogi Martine Repinc, "Egipčanke" (Ljubljana 1982) se na straneh 11–27 seznanimo z biografijami štirih izseljenk. Avtobiografije treh ameriških Slovencev, pripadnikov različnih generacij, je Nives Sulič predstavila v knjigi *Thank God I'm Slovenian* (Ljubljana 1983, str. 104–125). Poskus biografske metode je slutiti tudi v seminarski nalogi Milene Turk, *Zakaj prihajajo potomci slovenskih izseljencev v domovino in kakšni so akulturacijski problemi, s katerimi se srečujejo* (Ljubljana 1986, str. 15–39). Zadnje etnološko delo s področja slovenskega izseljenstva, v katerem je avtobiografski pristop močno v ospredju, pa je knjiga avtorice tega članka *Med srečo in svobodo, Avstralski Slovenci o sebi* (Ljubljana 1992, str. 87–231).
- ³ O etnološki metodologiji raziskovanja slovenskega izseljenstva glej še: Mojca Ravnik, *Etnološko preučevanje slovenskega izseljenstva na oddelku za etnologijo filozofske fakultete v Ljubljani*, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 22/1982, št. 3, str. 62–64; Ingrid Slavec, *Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev*, Dve domovini 1, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1990, str. 309–317.
- ⁴ Nekateri etnologi so menili, da je potrebno politične emigrante obravnavati ločeno od ostalih (npr.: Polonca Cesar v svoji diplomski nalogi *Slovenci v Kaliforniji*, Ljubljana 1984, str. 72); drugi zopet so se namerno odločili za izključitev politične emigracije iz svojih raziskav, ker jih le-ta ni hotela sprejeti medse, saj so bila ravno etnologova vprašanja o vzrokih izselitve zanje "*sumljive narave*" (primer tega je neuspelo raziskovanje Slovencev v Argentini, zaradi česar je kasneje nastala seminarska naloga le o slovenskih povratnikih iz Argentine; o tem glej: Katja Kogej, *Izseljevanje Slovencev v Argentino*, Ljubljana 1982, 47 str.); tistim pa, ki so v času terenskega dela uspeli zbrati gradivo o načinu življenja tudi

med političnimi emigranti, so jim ga ob prenosu čez jugoslovansko mejo tedanje oblasti zaplenile (zaradi tega sta npr. izostali dve avtobiografiji avstralskih Slovencev, kar je omenjeno v že citirani knjigi *Med srečo in svobodo*, str. 10).

- ⁵ Oto Luthar, *Biografija, nov metodološki princip?*, Traditiones 19, Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1990, str. 276.
- ⁶ Ocenjuje se, da je bilo leta 1968 doma in v tujini živečih Slovencev 2,200.000, od tega naj bi jih v takratni Jugoslaviji živel 1,700.000, v Združenih državah okoli 300.000, v Avstraliji pa 22.000 (France Seuning, *Slovencev je 2,200.000*, Slovenski izseljenski koledar 1969, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, 1968, str. 106), medtem ko sami izseljenci menijo, da jih je že leta 1963 na peti celini prebivalo 10.000 do 15.000 (Misli 11/1963, št. 7), pet let kasneje pa 30.000 (Miran Ogrin, Stanislav Rapotec, naš umetnik v Avstraliji, Slovenski izseljenski koledar 1969, str. 231).
- ⁷ Prim.: Anton Gosar, *Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino*, v: *Iseljeništvo naroda i narodnosti Jugoslavije*, Zagreb, Zavod za migracije i narodnosti, 1978, str. 148.
- ⁸ Karlo Samsa, intervju, Sydney, december 1981 (vse posnete intervjuje, citirane v tekstu, hrani Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani. Transkribirani so bili pod strokovnim nadzorom lektorice Marjete Humar).
- ⁹ Prav tam.
- ¹⁰ Vlado Celin, intervju, Wollongong, januar 1982.
- ¹¹ Milan Ličan, intervju, Sydney, november 1981.
- ¹² Mariza Ličan, intervju, Sydney, november 1981.
- ¹³ Erika Pelcar, intervju, Sydney, december 1981.

- ¹⁴ Karel Pelcar, intervju, Sydney, december 1981.
- ¹⁵ Ivan Debeljak, intervju, Sydney, januar 1982.
- ¹⁶ Pater Valerijan Jenko, intervju, Sydney, januar 1982.

ABSTRACT

REASONS FOR EMIGRATION – RECOLLECTIONS BY EMIGRANTS OF THEIR DEPARTURE ABROAD

Breda Čebulj – Sajko

The article deals with the importance of the autobiographical method in the examination of the life of emigrants from an ethnological stand-point. The recollections by individuals of their departure from the homeland are insightful and offer in the discourse of an individual, reasons for the mass emigrations. In the majority of such research heretofore, these reasons have been shown via statistical data. The author describes the process of emigration in the 1960s, when today's Slovenian immigrants emigrated to Australia in a magnitude which was numerically observable. She goes on to show the differences between the generally good explanations offered by experts thus far, of the grounds for Slovenians' emigration (economic, political, the lure of adventure), and immigrants' own interpretations of these events. From the recollections by several Australian Slovenians of the time of their departure, we comprehend their economic and social situation at the time to be a more significant factor in some cases, and a less important one in others; regardless, it is not the only factor, which prompted their emigration. With the help of the autobiographical method, we reach the understanding that more reasons were responsible for the departure of an individual abroad, and that these reasons themselves intertwine, such that it is difficult to offer generalisations. From a theoretical stand-point, the complexity of this phenomenon is even better shown in examining the grounds for emigration. For in the

MLADOSTNA BOJEVITOST MILENE MERLAK OB PESNIČINI ŠESTDESETLETNICI

Janja Žitnik

Milena Merlak, vodilna slovenska književnica v evropskem zdomstvu, je to jesen praznovala svoj šestdeseti rojstni dan. Njene pesmi in črtice pa so še vedno presenetljivo sveže, polne novih idej in neuklonljive mladostne bojevitosti, ki se kaže v njihovi vsebini in slogu.

Pesnica se je rodila 9. novembra 1935 v Žibršah pri Logatcu. Po gimnazijski maturi v Ljubljani je v letih 1955–60 študirala primerjalno književnost in psihologijo na ljubljanski Filozofski fakulteti. Vojno otroštvo je v njej zapustilo trajne sledove, kar se močno odraža v njenih leposlovnih delih. Objavljati je začela leta 1955 v maturantskem almanahu Mladi obrazi, ki ga je tudi uredila. Razen tega je sodelovala v Reviji 57, Naši sodobnosti in Tribuni.

Avgusta 1960 se je z Levom Detelo preselila na Dunaj, kjer sta se poročila oktobra istega leta. Tu živi in ustvarja še danes. Po odhodu v tujino je objavljala pesmi in kratko prozo v zamejskih in izseljenskih revijah Mladika, Most, Meddobje in drugod. Sodeluje tudi pri slovenskih oddajah radijskih postaj v Trstu, Celovcu in Kölnu. Čeprav je morala kot mati treh otrok velik del svojega časa posvetiti družini, je zlasti po letu 1964, ko je izšel njen knjižni prvenec, pokazala veliko ustvarjalne energije. Poleg petih samostojnih knjig in ene, ki jo je pripravila skupaj z možem, je objavila več črtic in novel iz kmečkega življenja, precej pa je tudi prevajala ter pisala članke in eseje z literarno ali družbeno tematiko. Njena dela izhajajo v slovenščini, nemščini in angleščini, odlikujejo pa se po nekonvencionalnem izrazu ter izvirni in mnogovrstni motiviki. Merlakova je članica mednarodnega PEN-kluba in dobitnica treh literarnih nagrad tržaške Mladike (1973, 1975 in 1976) ter avstrijske literarne nagrade Theodorja Körnerja leta 1979.

Pesniško in prozno delo Milene Merlak je v domovini sorazmerno malo znano. Njen knjižni prvenec *Sodba od spodaj* (Trst 1964) je nastal iz pesniške zbirke, ki jo je avtorica pripravila že leta 1960 v Ljubljani, dopolnjene s poznejšim, v novi domovini nastalim delom.

Zbirka je razdeljena v štiri cikle, vsakega posebej zaokroža poseben ton močno izražene atmosfere. Pesmi, napisane v svobodnem verzu in ritmu, lahko beremo na več načinov. Na prvem mestu se nam vsiljuje ključ, po katerem bomo večji del pesmi v zbirki nemara razumeli takole: na eni strani so pesmi, ki slikajo Njo (Jok doline, Zaprášena veja, Starinska hiša, Smrt mesečnice, Žalostinka za Beatrice, Ovijalka), na drugi strani pa so tiste, ki slikajo Njega (Utelešenje mesta, Priviligirani veter, Gora). On je torej ponosna gora, ona mračna dolina. On je kruta pečina, ona nemočna ovijalka pod njo. On je domišljavi veter, ona zaprašena veja. Pesmi lahko seveda razumemo tudi drugače: tiste iz prve skupine pripovedujejo o neizpolnjeni ljubezni, odpovedi, zapostavljenosti, ujetosti, brezizhodnosti in nemoči, pesmi iz druge skupine pa o nadutosti, ponarejenosti in brezčutnosti nasploh. Sporočilo pesmi ostaja odprto, bralec ga zlahka prikroji svojim osebnim pogledom na človeka in družbo.

Vmes so pesmi, ki jih ne moremo uvrstiti v nobenega od omenjenih tematskih sklopov. Pesem *Grobar* pripoveduje o vseh zavrženih, *Brodolomci* pa o razpadu človečnosti nasploh in o praznini sveta: črno jezero ponazarja smrt lepote, ljubezni in humanosti, ki prodira tudi v pesničino notranjost. Rdeči lokvanj sredi vode je srce, ki krvavo žari v temnem zalivu trpljenja, dobre ribe (pesmi, umetnost) pa se kljub vsemu neumorno trudijo, da bi znova oživile mrtvo jezero.

Temačno vzdušje prvih dveh ciklov, prežetih z bolečino, razočaranjem in obupom, se v svetlejši, mnogo spodbudnejši pesmi z naslovom *Mrlič naše mladosti*, ki zaključuje drugi cikel, preve si v optimizmu in s tem nakazuje ton naslednjega cikla. V tej pesmi, sestavljeni iz osmih delov, pesnica nagovori svojo

generacijo Slovencev, ki se je zaradi nikoli prebolele travme vojnega otroštva in neproduktivnega objokovanja izgubljene mladosti znašla v notranji krizi. *"Porušimo mrtvaški oder,/ ki smo ga prezgodaj postavili,/ ugasnimo svečo,/ ki smo jo prižgali,/ da si ogledamo lastno smrt."* (str. 30) Strgajmo si posmrtno masko pohabljenih utrujencev, ki čutijo samo s seboj, pravi pesnica. *"Z besedo svetlobe obudimo mrtvo,/ obudimo mrliča naše mladosti."* (str. 32) Umetnost, ki jo poraja bolečina, bo s svojo močjo in lepoto porazila navidezno duhovno smrt generacije.

Uvodni verzi tretjega cikla z naslovom Krvnik samote vlivajo zaupanje v svet in sočloveka. Cikel zveni kot krik po ljubezni, ki ni več krik obupa, temveč ponazarja krčevit boj za lepoto in prepričljivejši smisel življenja. Pesničin boj se razvija od pretresljivega obračuna s samoto v prvi pesmi Krvnik samote, preko klica po neuklonljivi veri v ljubezen (Sončno trkanje na okna) do zaključne pesmi tretjega cikla Na morskem dnu, kjer pesnica končno najde lepoto, nesmrtnost in mir v sami sebi, v svojem človeškem bistvu.

Poezija kot motiv je v pesmih Merlakove poistovetena s svetlobo, upanjem in ljubeznijo. Ponazarjajo jo žive ribe sredi mrtve vode (Brodolomci), beseda svetlobe, ki bo porazila smrt (Mrlič naše mladosti), novorojeno sonce, ki ogreva svet in odpira vsa okna (Sončno trkanje na okna), ali odrešilna rosa, ki jo drobna pikapolonica vztrajno nosi izmučenim puščavskim popotnikom (Rdečočrna pikapolonica). Podobno kot v literaturi Leva Detele očetova podoba ponazarja tiranstvo, sebičnost in čustveno ter razumsko omejenost, nastopa *"mati"* v poeziji Milene Merlak kot prispodoba umetnosti, prirojene potrebe po lepoti, resnici, pesniškem izrazu.

Posebno sveže so ljubezenske pesmi, ki jih odlikuje izvirna, za razumevanje nekoliko zahtevnejša metaforika. Ljubezen je mrtva bela košuta, ki je zmrznila v hladu polarnega sija (Slovo v polarni noči), temno nebo, ki vlačí oblake čez sinje oči, da v njem zaman iščejo svetlobe (Izgubljeni otrok), ali nedosegljivi cvet na brezčutni gladki pečini (Gora). Značilna primera t.i. ženske poezije sta nežni ljubezenski pesmi Žalostinka za Beatrice in

Ovijalka; s pretresljivima prispodobama nemočne ovijalke brez trdne opore in dolge bele vlečke, ki se mladi ženi v predsmrtnem boju ovije okrog vratu, slikata potrebo po iskrenem vračanju ljubezni in razumevanja.

Kot motiva se v zbirki pojavljata tudi Bog in vera. Pesem Brezverje je pesem o izgubi vere v Boga, pa tudi v človeka. Gosto nanizane mnogopovedne prispodobe – zapuščena cerkev, porušeni oltarji, utrmani zvonci, ugasli lestenec, obledela freska, angeli brez perutnic, prazni svečniki – ponazarjajo izvotljeno srce in hkrati duhovno izpraznjenost sveta brez ljubezni, lepote in upanja. V zbirki je še nekaj pesmi, ki v svoji večplastni motiviki nakazujejo tudi religiozno tematiko. Čeprav Bog ni nikjer neposredno imenovan, ga bomo nehote razpoznali v prispodobah sonca (str. 33), največjega očesa (str. 11) ipd. Za te pesmi sta značilni krčevito iskanje odgovorov in nihanje pesničinega razpoloženja od dvoma in celo popolnega obupa v prvih dveh ciklih do rojstva novega upanja v tretjem ciklu.

Sonce ima v pesmih Milene Merlak različne metaforične po mene. V pesmi Slepčeva jutranja molitev ponazarja ljubezen in upanje bodisi v religioznem, lahko pa tudi v posvetnem smislu. *“Ti nisi usmiljeno sonce,/ ker me ne odneseš/ iz jarkov noči/ na pridvižne mostove/ svetlobe.”* (str. 11) Nedosegljivo, varljivo božanstvo, ki ga v svoji molitvi nagovarja *“slepec”* – razočarani častilec – je svojega vernika zatajilo, saj ne sliši njegovega obupnega krika po odrešilni opori, ki bi mu vrnila svetlobo in upanje. Zaključek pesmi odraža dokončno resignacijo: *“Potem ugasni,/ da ne bom iskal neba,/ ki ga ne bom/ nikoli videl.”* V uvodnem verzju k tretjemu ciklu je sonce prispodoba sočutja, ki ga pesnica znova odkrije v sočloveku. V pesmi Sončno trkanje na okna pa je sonce poezija, ki bogati in razveseljuje (*“naj bo moja pesem/ sonce,/ ki vse ogreva.”*)

Lev Detela v spremni besedi takole predstavi zbirko: *“Pesniška zbirka je [...] razdeljena v štiri dele, ki jih je narekovala vsebina vedno novih doživetij, iskanj in spoznanj. Prva cikla, Pepel v očeh in Brodolomci, sta si tematsko blizu, le da je prvi cikel izraz negotovosti, izgubljenosti, obupa, medtem ko Brodolomci že*

*pomenijo prehod k ljubezni do bližnjega, ki jo pesnica odkrije v svetu brodolomcev, teh modernih zavrženih in ponižanih. V Krvniku samote zato avtorica začuti v sebi sončne sile, trka na okna soljudi in jih kliče 'na morsko dno' k vrnitvi v samega sebe, k odkrivanju očiščujoče resnice o življenju in človeku. V četrtem ciklu pa se preneugnani zagon pravilno pomiri: težave in krutosti tujine postavijo umetnika pred pretresljivo analizo življenjskih pojavov. Dobrim psihološkim skicam zavrženih iz prvih dveh ciklov se sedaj pridružijo kritični in družbenozgodovinski psihoanalitični eksperimenti, ki postavljajo pesničin jaz v nove osvetlitve. V svetu podzvesti, ki se odmika našemu razumevanju, odkriva skrivnostne resnice o sebi in človeku."*¹

Prva pesniška zbirka Milene Merlak je močna in prepričljiva. Gre za pretresljivo osebno izpoved, ki z raznovrstnimi pesniškimi sredstvi – med njimi prevladuje presenetljivo izvirna in bogata metaforika – učinkovito slika pesničina čustva, skrajna razpoloženja in razmišljanja. Njen izraz je pristen in spontan, v vsebini ali obliki pesmi ni mogoče zaslediti modne prisiljenosti ali ponarejenosti.

Ob izidu je bilo delo ocenjeno v slovenskem tisku v Trstu,² Celovcu³ in Avstraliji,⁴ naknadno oceno knjige pa sta vključila v svoje v zamejstvu in izseljenstvu objavljene članke in razprave več let pozneje Martin Jevnikar⁵ in Tine Debeljak.⁶ Najizčrpnjša je tržaška ocena, ki je izšla leto dni po izidu zbirke. Avtor ocene nazorno povezuje vsebino in pesniški izraz dela s krizo sodobnega človeka ter z značilnim ženskim pogledom na svet.⁷

Svojo drugo pesniško zbirko je Merlakova poimenovala Beseda brez besede (1968) po prvi pesmi v zbirki. Knjiga je spet sestavljena iz štirih ciklov, vendar vzrok za takšno razdelitev tokrat niti v vsebinskem niti v slogovnem smislu ni povsem razviden. V zbirki tem jasneje zasledimo vpliv literarnih izhodišč, značilnih za poezijo pesničinega soproga Leva Detele. Podobno kot v večjem delu njegovega literarnega opusa je namreč tudi za to pesniško zbirko značilen osrednji pomen barv, kot so črna (z besedo "črno" se začenjajo ali končajo vse uvodne in/ali zaključne

kitice pesmi prvega cikla in uvodna pesem drugega cikla), črnorumena, modročrna, črno-bela, sinja, bela, temnomodra. Na Detelove pesmi spominjata tudi izrazita ironija in avantgardni pesniški slog, ki mestoma že meji na hermetizem. Zbirka se zatorej zdi manj neposredna in pristna kot prva, vendar v svoji zvrsti ne zaostaja za sorodnimi zbirkami, vključno s tistimi izpod peresa avtoričinega moža.

Vse prvine značilne ženske poezije, ki jih zasledimo v prvi zbirki, so tu odsotne. Teme in motivi pa so kljub vsemu razberljivi. Del tematike je izrazito družbeno angažiran: življenje jetnikov – v dobesednem ali prenesenem pomenu (Jetnišnica v podzemlju), razizem (Črno-bela pesem), dekadenca sodobne družbe (Prometno pravilo), uničujoči učinek materialnega bogastva (Vožnja), prioritete velikih narodov v odnosu do majhnih (Demonstracija), občutki poraženih krogov Slovencev ob zmagi socialistične revolucije (Pomlad 1945), razčlovečeni odnosi in absurдна vsakdanjost obdobja slovenskega socializma (Desetnica). Na drugi strani najdemo v zbirki tudi intimnejše razpoloženske, razmišljujoče in kritične pesmi o občečloveških stiskah, njihove teme pa so sprenevedanje in beg pred bolečo resničnostjo (Otroška soba), razpetost med nasprotujočimi si vzgojnimi vplivi družine in družbe (Iz biografije), izgubljenost ob mačehovstvu tujine in zatajenem materinstvu domovine (Gravitacija), neprehodna pot do resnice (Sfinga), izguba vere (Galileo Galilei), tehnološko razvrednotenje mitologije (Enooki kompjuter), vprašanje krivde (Bastard). Pesem Prometno pravilo, ki med drugim govori tudi o modni ponarejenosti, odraža značilni ton zbirke: "*Ne prehitevaj levo;/ Make love not war;/ Make love not LSD;/ The happy hippies/ make homohappening,/ ye, ye, ye, ja, ja, ja.*" (str. 16) Pesem se zaključi takole: "*Vozi desno, ne prehitevaj levo,/ comme un createur de mode,/ comme un directeur general/ dans l'hotel International.*"

Kot rečeno, je za vse pesmi značilna ironija, ki kot osrednja značilnost zbirke pravzaprav deluje presenetljivo, saj bralec po tem, ko je prebral prvo pesniško zbirko Milene Merlak, ironije gotovo ne pričakuje. Kot pesniško sredstvo je ironija pri Merlakovi lahko neke vrste maska, "*filter*" ali sredstvo za

omilitev njenih čustev, občutkov in kritičnih stališč do negativnih človeških in družbenih pojavov, še pogosteje pa lahko pesnica z ironijo celo stopnjuje odklonilna čustva in kritičnost svojih sodb.

Ob izidu sta tržaška Mladika (XII, 9) in Novi list (6. junij 1968) objavila kratki obvestili o izidu zbirke. Prva izčrpna ocena pa je izšla v Literarnih vajah. Martin Jevnikar piše: "Vse pesmi so zgrajene v danes modernem in na pol hermetičnem pesniškem jeziku, v svobodni obliki. Vendar pa je pesniški izraz večinoma zelo izbrušen, sočen in izviren. Zanimive in nove so zlasti personifikacije, npr. »Črnorumena tišina sika, zbira skrivaj svoj strup. Črna tišina meče mreže molka. Obcestni kanali mi razkazujejo črne labode. Proti jetnišnici se plazi povodenj. Žensko je pičila cesta. Repatica piše po zraku s solzilnim plinom, vohuni in izdaja. Sonce za bodečo žico obzorja temno molči. Ognjeni Saturn neti požar na Siriusu. Veliki kazalec se smeje, mali od groze kriči.« [...] Merlakove zbirka *Beseda brez besede* je torej oblikovno dovršena, pretehtana in plemenita, vsebinsko pa mračna in napisana v težko oprijemljivem slogu, kakor ga uporablja več sodobnih pesnikov."⁸ V skrajšani obliki je Jevnikarjeva ocena nekaj mesecev pozneje izšla tudi v Mladiki.⁹

V istem času najdemo v tržaškem Zalivu zanimivo, odkrito in poglobljeno oceno izpod peresa Zore Tavčar. Med drugim meni: "Napajanje z literarnoestetskimi pogledi mlajše, ekstremistično usmerjene dunajske avantgardistične šole ju (Milenko Merlak in Leva Detelo, op. J. Ž.) v literaturi zbližuje in preveč izenačuje. Nova smer posebno za Merlakovo ni najbolj izbrana in njeni naravi ne najbolj ustrezajoča, in to posebno v prozi, kjer bi mogla s svojo inteligenco, izkustvom in senzibilnostjo posredovati slovenskemu bralcu čisto drugačno podobo ambienta, v katerem živi, in mnogo zanimivejšo introspektivo svojega ženskega sveta. Kot pesnici pa ji lahko priznamo v tovrstnem žanru evropski format, potem ko smo, oziroma če smo pristali na intelektualni napor, ki ga zahteva od nas branje njenih pesmi v avantgardističnem ključu. Res večkrat zdrkne v prazno besedno igro, v razmetavanje brezzveznih parol v raznih jezikih ali v igro črk, pomišljajev in pik, a kadar ji zablesti ledeno ostri intelekt in se v orgijastičnem pobliskavanju in nenasitnem razsipanju domislic

razgovori o dilemah naše ere in naše generacije, ji lahko priznamo slovensko pesniško prvenstvo med pesnicami, in gotovo ne zadnje mesto med pesniki te smeri. Posebno še tam, kjer bleščeči intelektualistični skelet prekrvi in omesi moč imaginacije, ki z mrakobnimi epiteti in z domiselno sprenevedavim zamešavanjem pomenov pa s hkratnim konkretiziranjem posameznih elementov s pomočjo učinkov, izposojenih iz programirane umetnosti, oživilja pred nami nov, samosvoj tip sočne avantgardistične poezije. Izbran okus in čut za mero sta jo le redko pustila na cedilu, tako da – čeprav šifrirana – ta zbirka zapušča skoraj v celoti vtis, da imamo opravka z nadarjeno pesnico. Zbirka je praznik pesnišine inteligence. A za to žgalno daritev intelektu je pesnica sežgala na gmad svojo čutnost in čustvenost. Njena poezija je izrazito moška.”¹⁰

Že leto dni pozneje je Merlakova objavila naslednjo leposlovno knjižno izdajo z naslovom *Skrivnost drevesa*. Knjižica vsebuje petindvajset kratkih surrealističnih tekstov v slogovno skrajno ekonomični pesniški prozi. Teme so psihološke: neizbežnost usode (Rumenočrni lasje), beg pred preteklostjo (Pozabljivo ogledalo), zapleteni odnos med srečo in svobodo (Pogled skozi črko o), problem vere v odrešenje (Protokol o povodnji). Precej prispevkov kaže na izkrivljene vrednote, ki jih družba vsiljuje posamezniku. Ti teksti slikajo duhovno in čustveno destruktivnost militarizma, ki izpodjeda zadnje ostanke človečnosti (Svinčeni vojak), agresivni vpliv tehnologije na nekdanje vrednote (Stroj. Konj in dekle), institucionalizacijo medčloveškega nezaupanja (Tujka), hlad in spolzkost vladajočih ter njihov strah pred odkrito besedo (Passaporto per una seppia).

Naslovna zgodba *Skrivnost drevesa* ponazarja eno od vlog umetnosti: razpoznavanje vrednosti individualnega, iskanje lepote v drobnih posebnostih, ki jih zakriva navidezna enoličnost množice. Tudi glavna protagonistka tretje zgodbe Pevka pooseblja umetnost. Z vsemi sredstvi poskuša braniti svoje ideale (resnico, lepoto, upanje), ki so združeni v prispodobi ranljivega belega konja. Nekatero parabolo v zbirki so tako posredne, da jih beremo skoraj kot uganke. Stavki so kratki in neolepšani, vsak

stavek predstavlja novo prisposodob, skupaj tvorijo zgodbo s prenesenim pomenom.

Tržaški Novi list je prvi obvestil svoje bralce o izidu knjige (24. aprila 1969). Precej negativna ocena zbirke pa je ob koncu leta izšla v Literarnih vajah. Avtor ocene Martin Jevnikar skorajda ne najde dobre besede, ko označuje vrednost in pomen zbirke. O objavljenih proznih tekstih Merlakove piše: "V njih je šla dalje kakor v pesmih v avantgardizem in hermetizem, ker ni nikjer nič oprijemljivega, nič epskega, ki bi pomagalo razložiti, zakaj so posamezne črtice nastale in kaj je pisateljica z njimi hotela povedati. V prozi je prišla Merlakova tako pod vpliv svojega moža, da bi lahko zamenjala podpis. [...] Vse te misli so tako neoprijemljivo in rahlo nakazane, da bo šel bravec brez odmeva mimo njih, zato tudi pisateljica ne bo dosegla namena, ki si ga je zastavila. V nekaterih črticah je ideja še bolj zabrisana in človek ima vtis, da se pisateljica opaja nad izvirnimi primerami, ki so same po sebi lepe in izdelane, v celoti pa se porazgubijo kakor rozine v premalo razvaljani potici. Tudi jezik je izbran in izpiljen, kar smo opazili že pri njenih pesmih. Je pa tudi nekaj črtic, npr. Črni rob, Gorska vožnja in še nekatere, ki so šibkejšje in ne spadajo v knjigo, ker ne segajo preko spretnih šolskih nalog. Po tej poti bo pisateljica težko nadaljevala, ker je Merlakova brez dvoma boljša pesnica kakor pripovednica."¹¹ Povzetek svoje ocene je Jevnikar vključil v pregledno poročilo, objavljeno v Mladiki pet let pozneje.¹² Nevtralnejša pa je oznaka zbirke v Debeljakovem članku Slovenska emigrantska književnost (Hrvatska revija, Buenos Aires, 1973, 44-45). Kritik piše, da gre v zbirki za neko vrsto pesmi v prozi, v katerih se avtorica prepušča sanjarjenju v perspektivi alegorij in simbolov. Povsem neznaten dogodek ji je lahko povod za socialno vizijo sveta. (str. 44)

Svojo naslednjo zbirko je Milena Merlak naslovila Zimzelene luči (Trst: Mladika, 1976). Gre za njeno tretjo pesniško zbirko, ki se po vsebini, obliki in slogu bistveno razlikuje od prvih dveh. Tokrat si je pesnica izbrala za motiv praznovanje osrednjih katoliških praznikov. V zbirki je zbrala pesmi, ki jih je bila

napisala za slovenske oddaje radia Glas Nemčije v Kölnu in za slovenske radijske postaje v Trstu in Celovcu.

Knjižica vsebuje poleg uvodne še 33 priložnostnih pesmi, razdeljenih v tri cikle. Prvi zajema praznike od adventa do sv. treh kraljev, drugi od cvetne nedelje do vnebohoda, tretji od binkošti do vseh svetih. V oceni, ki je izšla nekaj mesecev po izidu knjige, piše Martin Jevnikar: *"Gre torej za zbirko priložnostnih pesmi o praznikih, ki so dali pesniki več snovnega bogastva in narodopisnih običajev kot pa resničnega notranjega podoživljanja. Zato so opisi lepi, realistični, nazorni, le redko pa sežejo preko tega. Verzi so navadno dolgi, vsak obsega zaokroženo misel. Uporablja kitice, rimo in druge pesniške figure, ki dajejo pesnim večjo pripovednost, a večkrat tudi pridigarski ton. Kljub vsemu pa je v pesmih dosti življenja narave, polj, travnikov, družin, običajev, odmevajo pa tudi sodobni problemi: onesnaženje narave, lov za udobjem, vojska na Bližnjem vzhodu itd."*¹³

Očitek, da v pesmih ni dovolj resničnega notranjega podoživljanja verskih praznikov, za mnoge pesmi v zbirki ne drži. Med najbolj doživete sodi prva pesem z naslovom Adventni nagovor, ki se odlikuje po močno izrazni simboliki. Prepričljivo izpovedna je vsekakor Oljčna gora, doživeti pa so tudi verzi v pesmi Veliki teden na vasi, kjer so druga za drugo nanizane nežne impresije: *"Na vrtu pred hišo je cvetoča češnja nerazumljivo lepa,/ čebele žametno brenče, otroci najdejo prve pikapolonice,/ pomladno mine zadnja večerja na Veliki četrtek."* (str. 30)

V zbirki najdemo vse oblike svobodnega verza: od tistega brez vsakih omejitev (takšen je večji del zbirke), preko pesmi z enotno dolžino kitic (tri-, štiri- ali petvrstične), a brez značilnih stopic in rim (Cvetna nedelja – nedelja življenja, Na Vse svete) ali z delno rimo (Dedov veliki četrtek, Na križpotju, Binkoštna), do pesmi z doslednejšo rimo, a brez stopične zgradbe (Marijino brezmadežno spočetje, Tudi noč bo sveti večer, Velika noč na kmetih). Vsesvetno pesem, zadnjo v zbirki, sestavljajo petvrstične kitice s precej neizrazitim ritmom, njihova rima (aabcb) pa je dosledna.

Precej pesmi je družbeno angažiranih, s politično, največkrat protivojno tematiko (zadnja kitica Adventnega nagovora, Veliki petek 1971, Evropski Silvester 1974) – slednja z veliko mero ironije napada "rakasti" nacionalizem, rasizem in sodobne dikature v Evropi. Ekološke problematike se dotikata Novoletna napoved 1971, ki v prvih kiticah na izviren način obravnava tudi problem na videz popolne, v resnici pa močno selektivne informiranosti sodobne civilizirane družbe, ter Vsesvetna skrivnost.

O praznovanju katoliških praznikov v mestu pripoveduje pesnica v rahlo sarkastičnem tonu (Sveti večer v velemestu, Otroška velika noč v mestu). Iz pesmi razberemo, da v urbanem okolju edino otroci morda še poskušajo dojeti globlje razsežnosti glavnih cerkvenih praznikov. Razvrednotenemu mestnemu praznovanju postavi Merlakova za protitež podeželsko idilo s slikovitim prikazom božičnih in velikonočnih običajev, prepletenim z vrsto ganljivih drobnih impresij. Brez ironije spregovori o prazničnem vzdušju v mestu edino v pesmi Cvetna nedelja – nedelja življenja; stih te pesmi so svetli, pojoči, izražajo pa optimizem in zaupanje v človeka.

Moralno kritični sta pesmi Vrata v novo leto in Sveti trije kralji, katerih ton je izrazito ironičen. Morda najizvirnejša v zbirki pa je vsebina pesmi Tudi dan mrtvih ptic. Merlakova se tu povsem distancira od tradicionalnega verskega ozadja dneva mrtvih in praznik posveti nežnim selivkam, ki so omagale v prezgodnjem jesenskem mrazu.

Leta 1985 je Merlakova skupaj z možem Levom Detelo izdala pri Mohorjevi založbi v Celovcu pesniško zbirko z naslovom Kaj je povedala noč – Was die Nacht erzählt – What the Night Reveals. Delo je prevedel v angleščino avstrijskoameriški pesnik, dramatik in prevajalec Herbert Kühner, nemški prevod pa sta verjetno prispevala avtorja sama. V knjižici, bogato ilustrirani z risbami slovenskokanadskega slikarja Teda Kramolca, predstavljata

avtorja izbor nekaterih značilnejših ekspresionističnih tekstov iz svojega dotedanjega pesniškega opusa. Izbor je namenjen slovenskemu, nemškemu in angleškemu bralstvu.

Merlakova je za prevod izbrala šest pesmi iz svoje prve zbirke Sodba od spodaj in eno iz zbirke Beseda brez besede; naslovna Kaj je povedala noč in zadnja pesem Lirična kriminalka, ki vsebujeta vse karakteristične prvine pesničinega dotlej že dobro znanega surrealističnega ekspresivnega sloga, pa sta novi. Podobno kot njegova žena je tudi Lev Detela izbral za mednarodno predstavitev svojega pesniškega snovanja pesmi iz svoje prve zbirke Sladkor in bič. Izjema je le zadnji tekst z naslovom Nosne značilnosti, ki je v knjižici tudi edini prispevek, napisan v prozni obliki.

Tri leta po izidu zbirke (1988) je Martin Jevnikar v Trstu objavil krajše poročilo o tem delu. Na koncu poročila podaja v nekaj besedah še svoje mnenje o zbirki: "*Tako je knjiga tudi po avtorjih (Kühner, Kramolc, op. J. Ž.) svetovna, škoda, da razen slovenskih besed v pesmih ni nič slovenskega sveta, kulture, problematike.*"¹⁴

Poleg štirih slovenskih in omenjene trijezične zbirke je Merlakova na Dunaju objavila še nemško pesniško zbirko Die zehnte Tochter (Desetnica), v kateri se – če že ne po pesniškem izrazu, pa vsaj z naslovno tematiko – vrača k slovenski literarni tradiciji Levstikovih učencev, hkrati pa k pesniški snovi iz svoje druge zbirke Beseda brez besede.

Leposlovno delo Milene Merlak s slikovitimi surrealističnimi parabolami in njihovo večpovedno sporočilnostjo sledi isti literarni smeri kot značilnejša dela Leva Detele. K temu dodaja Merlakova intimno žensko čustvo in ranljivost na eni strani ter neuklonljivo bojevitost v uporabi proti zatonu nekdanjih etičnih vrednot na drugi strani. Literarni talent Milene Merlak je slovenska publika, ki ji je njeno delo večinoma namenjeno, tako rekoč zatajila. In vendar jo njene dosedanje zbirke – zlasti pa prva dva cikla iz prve zbirke – nedvomno uvrščajo med kvalitetnejše avtorice sodobne slovenske lirike. Pesnici želimo še veliko izpolnjenih

pričakovanj v zasebnem življenju in enake uspehe na področju leposlovnega ustvarjanja, kot jih je žela doslej. Na tem mestu pa gotovo ne bo odveč, če zaključimo kratki pregled njenega dosedanjega življenja in dela s pesmijo iz njene prve (najizraziteje izpovedne) pesniške zbirke Sodba od spodaj (Jok doline, str. 13):

Dolina sem,
mračno pogreznjena vase.
Moje reke nimajo moči,
da bi si izdolble strugo,
da bi našle najkrajšo pot k morju;
spirajo le prah na cesti
in beže v boju s kamni:
mlahave vode z ubitim šumenjem.

Rada bi pogledala kvišku,
v očeh odsevala sinje nebo,
z globokimi koreninami
božala trudno zemljo,
rada bi videla svoje dno
osvetljeno od sonca.

Dolina sem,
ena izmed mnogih,
mračno pogreznjenih vase.

OPOMBE

- ¹ Lev Detela, spremna beseda v: Milena Merlak, Sodba od spodaj, Trst: Sodobna knjiga, 1964, 56.
- ² Jože Peterlin, "Sodba od spodaj", Mladika, IX (1965), 1-2 (jan. - feb.).
- ³ "Dve novi slovenski knjigi", Naš tednik, XV (1. april 1965).

- ⁴ "Sodba od spodaj", Misli, XIV, 4 (april 1965).
- ⁵ Martin Jevnikar, "Sodobna slovenska zamejska literatura", Mladika, XIII (1969), 2, 39; XVIII (1974), 2, 37.
- ⁶ Tine Debeljak, "Slovenska emigrantska književnost", Hrvatska revija (Buenos Aires), 1973, 44.
- ⁷ K. K., "Milena Merlak Detela: Sodba od spodaj", Most, II (1965), 8, 176-8.
- ⁸ Martin Jevnikar, "Milena Merlak: Beseda brez besede", Literarne vaje (Trst), XX (nov. 1968), 1, 27-8.
- ⁹ Isti, "Sodobna slovenska zamejska literatura", Mladika, XIII (1969), 2, 39.
- ¹⁰ Zora Tavčar, "Na tehtnici: Beseda brez besede", Zaliv (Trst), 1969, 20-21, 197-8.
- ¹¹ Martin Jevnikar, "Milena Merlak: Skrivnost drevesa", Literarne vaje, XXI (december 1969), 2, 56-57.
- ¹² Isti, "Zamejska in zdomska literatura", Mladika, XVIII (1974), 2, 37.
- ¹³ Isti, "Sodobna zamejska literatura", Mladika, XXI (1977), 8, 130-131.
- ¹⁴ Isti, "Milena Merlak - Lev Detela: Kaj je povedala noč", Mladika, XXXII (1988), 9, 127.

ABSTRACT

**THE YOUNG FIGHTING SPIRIT OF MILENA MERLAK:
UPON THE POET'S SIXTIETH BIRTHDAY**

Janja Žitnik

This past fall the leading expatriate Slovenian writer in Europe – Milena Merlak – celebrated her sixtieth birthday. Her poems and novelettes are still always surprisingly fresh, full of new ideas and have retained their stubbornly youthful combativeness in their contents and style. The literary work of Merlak is, comparatively speaking, little known at home. In addition to five of her own books (Sodba od spodaj, Trieste: Sodobna knjiga, 1964; Beseda brez besede, London: Sodobna knjiga, 1968; Skrivnost drevesa, London: Sodobna knjiga, 1969; Zimzelene luči, Trieste: Mladika, 1976; Die zehnte Tochter, Vienna: Log, 1985) and one which she prepared together with her husband (Kaj je povedala noč – Was die Nacht erzählt – What the Night Reveals, Klagenfurt: Mohorjeva založba, 1985), Merlak has published numerous novelettes and a novel of rural life. She has also done a great deal of translation and written articles and essays with literary or social themes. Her work is published in Slovenian, German, and English, and is distinguished by its unconventional phrasing and inventive and manifold motifs. Merlak is a member of the international organisation PEN and the three-time recipient of Trieste's Mladika award (1973, 1975 and 1976) as well as Austria's Theodore Körner Literary Prize in 1979.

With picturesque, surrealistic parables and a semantically rich nature, the poetry and prose work of Milena Merlak is in the same literary current as the more distinctive works of her husband, Lev Detele. To this, the poet adds a woman's intimate emotion and vulnerability on one hand, and an irrespressible combativeness on the other. The Slovenian public, for whom her work is mostly meant for, has more or less disowned this literary talent. And yet, based upon her collections thus far –

and particularly the first two cycles from the first collection – Merlak is warranted a place among the better authors of contemporary Slovenian lyric poetry.

NEKATERI SODOBNI VIDIKI SLOVENSКИH EMIGRACIJSKIH PROCESOV

Peter Klinar

SKICA O SODOBNIH SLOVENSКИH MIGRACIJAH

Slovenske emigracije v sedanjem času določajo globalnejše družbene razmere. Evropa doživlja z razpadom socialističnih sistemov, s tranzicijo postsocialističnih družb, povezano s celovitimi sistemskimi krizami, nasilnimi etničnimi konflikti in vojaškimi spopadi, z nastajanjem novih nacionalnih držav in novimi migracijskimi pritiski z Vzhoda tektonske spremembe. Hkrati pa potekajo v Zahodni Evropi mednacionalni integracijski procesi. Vsi ti procesi zadevajo novonastalo slovensko državo, ki je na robu balkanskih vojaških spopadov in na meji Zahoda postala nekakšen jez pred migracijskimi pritiski z vzhoda in juga proti zahodu. Od 60-ih let naprej je Slovenija postala izrazita imigrantska država, v katero so se vseljevali številni imigranti s področja nekdanje Jugoslavije, tako da se je vse do 1991. leta povečeval delež neslovenskega prebivalstva, ki je v tem letu dosegal že 12,45 % vsega prebivalstva. Ta trend se je sedaj zaustavil; trajnejšim imigrantom se je pridružilo še veliko število beguncev iz Bosne in Hercegovine.

Slovenija je bila do 90. let imigrantska družba (s pozitivnim migracijskim saldrom) in hkrati imigrantska družba z močnimi, že tradicionalnimi emigrantskimi tokovi. Ekonomske emigracije so bile od 60-ih let naprej deloma začasne, z izrazitejšimi remigracijskimi tokovi, ki pa so s stopnjevano krizo v Sloveniji začeli upadati, hkrati pa so se zmanjševali emigracijski tokovi zaradi omejitvenih ukrepov imigrantskih držav. Proces osamosvojitve Slovenije ne povečujejo števila remigrantov, naraščajo pa emigracije (nestabilnost, negotovost, bližina vojaških spopadov). Začasnejši emigranti so postajali trajnejši, doba njihovega bivanja na tujem se povečuje, hkrati pa se povečuje

tudi izobrazbeni status emigrantov. V obdobju 80-ih let naj bi imela po ocenah že kar ena tretjina emigrantov visoko in višjo izobrazbo, kar kaže na izredno pereč problem bega možganov iz Slovenije. Najbolj razvojno prizadete zaradi bega možganov so nerazvite slovenske regije, ki izgubljajo največje deleže strokovnjakov (Bevc, 1993: 686-699).

Slovenijo lahko označimo za družbo z negativnim migracijskim saldom, z minimalnimi imigracijami (ilegalnimi, tranzitnimi, s številnimi trajnimi imigranti in begunci in maloštevilnimi remigracijami). Emigracijski tokovi iz Slovenije so maloštevilni, vendar z nesorazmernim begom možganov. Latentna nevarnost za še bolj množičen beg možganov in kvalificiranih delavcev je izrazita in utegne trajati v celotnem tranzicijskem obdobju. Nenazadnje jo vzpodbuja kar številno izobraževanje dijakov v sosednjih državah: v Italiji in Avstriji, pa seveda parvenijski vzponi, pojavi deviacij, nezdrave politizacije ipd., ki odbijajo mlade intelektualce. Uresničevanje teh teženj in še širše emigracijske motiviranosti je odvisno predvsem od migracijske politike imigrantskih držav, pa tudi od uspešnosti tranzicijskih procesov v Sloveniji in njene migracijske politike.

Slovence štejemo za narod z daljšo emigracijsko tradicijo. Vendar v sodobnosti ni opaziti, da bi klasične slovenske emigrantske skupnosti v Evropi in Ameriki predstavljale opaznejša področja novih imigracij Slovencev. V Zahodni Evropi predstavljajo imigrantske slovenske skupnosti, nastale v 60-ih in 70-ih letih množičnih emigracij iz Slovenije, področja sodobnejših združevanj družin in verižnih migracij. Tudi slovenske avtohtone skupnosti v Italiji in Avstriji, kakor tudi na Madžarskem, ne predstavljajo kakšnih izrazitejših območij emigracij iz matične Slovenije, čeprav potekajo opazni tokovi dnevnih migracij iz obmejnih področij Slovenije – med njimi dijakov – v obmejna področja Italije in Avstrije. Iz Slovenije je opaziti tudi trajnejše emigracije podjetnikov in drugih kategorij v Avstrijo in Italijo. Obratni emigracijski tok iz slovenskih skupnosti iz Italije in Avstrije v republiko Slovenijo zaradi nižje stopnje njene razvitosti in tranzicijskih zapletov ni opazen. Prezreti ne kaže emigracij

Slovencev iz Italije, Avstrije in Madžarske, pa tudi ne specifičnih remigracij v Beneško Slovenijo.

Sodobne emigracije Slovencev po razpadu socialističnega sistema ne moremo označiti z značilnostmi emigracij z Vzhoda v tem času. Slovenske emigracije so bile mogoče v obdobju vključenosti Slovenije v jugoslovanski socialistični sistem. Svojo kulminacijo so dosegle v 60-ih letih in v začetku 70-ih let, v postsocialističnem obdobju se v primerjavi s prejšnjimi emigracijskimi deleži v osemdesetih letih niso bistveno povečale. Med emigranti iz Slovenije ni bilo opaznejšega deleža "nezaželenih" emigrantov: fiktivnih prosilcev političnega azila in ilegalnih emigrantov, kakor tudi ne prisilnih emigrantov – beguncev. Struktura emigrantov iz Slovenije je bila ugodna za imigrantske družbe in neugodna za Slovenijo (migracije strokovnjakov, podjetnikov s kapitalom, migracije družinskih članov ipd.).

DEJAVNIKI EMIGRACIJSKEGA POTISKANJA IZ SLOVENIJE IN DETERMINIRANJA EMIGRANTOV

Zastavlja se vprašanje o prihodnjih emigracijskih trendih iz Slovenije. če se ustavimo najprej pri dejavniki potiskanja iz Slovenije, potem je nedvomno potrebno omeniti vse probleme tranzicije v postsocialističnem obdobju: od razvoja gospodarstva, življenjskih razmer, omejevanja nezaposlenosti, delovanja trga in vključevanja v mednarodne tokove do uveljavitve pluralističnih demokratičnih in stabilnejših političnih razmer in uveljavljanja civilne družbe, širjenja medsebojne strpnosti in dviga kulture ter etnične ravni. Uveljavljanje vseh teh procesov bo nedvomno dolgotrajno in zapleteno, o čemer pričajo notranji konflikti v Sloveniji, ki jih lahko označimo za specifične konflikte majhnega družbenega sistema, zaostalega v svojem zgodovinskem razvoju. Značilnosti slovenske netolerance do drugačnega, zavistnost, privošljivost ter razdražljivo prepirljivost lahko pripišemo tudi majhnosti narodnega prostora, neredko provincialni zaprtosti, kjer je veliko ljudi med seboj v primarnih odnosih ali v odnosih medsebojnega poznanstva. Znano pa je, da izbruhnejo najostrejši rušilni konflikti v okviru majhnih, kohezivnejših skupin in med

njimi, kjer konflikti ogrožajo njihov obstoj in so osredotočeni in nerazpršeni, v takšnih razmerah zaradi čustvene vzbujenosti težko pride do medsebojnih prilagajanj in transformiranja konfliktov v blažje oblike disjunktivnih procesov. Morda je z razlago zaostrenosti konfliktov in njihovim težavnim reševanjem mogoče pojasniti številne osebne razloge za emigracije na tuje pa tudi konflikte znotraj slovenskih emigrantskih etničnih skupnosti, nezadostne interese za sodelovanje med emigrantskimi etničnimi skupnostmi in matično slovensko družbo, med različnimi generacijami emigrantov ipd. Očitno je, da Slovenci težko dosegajo strukturalne vidike enotnosti, ki nastajajo z reševanjem individualnih in skupinskih nasprotij s procesi akomodacije, minimalne koeksistence različnih interesov, povezane z emocionalno koeksistenco. Sociološko minimalno enotnost označujemo kot težnje posameznikov in skupin k integraciji in solidarnosti.

Zdi se, da slovenski narod kot globalna družbena tvorba ni posebej učinkovito združevalno deloval v smeri narodnega in še posebej nacionalnega poenotenja, kar moremo pripisati poznemu nastanku slovenske nacionalne države. Nacionalna država namreč s svojim monopolom uveljavlja koncept nacionalne identitete, ki zahteva od lastnih državljanov visoko stopnjo lojalnosti. Nacionalna identiteta se pri Slovencih ni mogla izraziti, saj so bili v vsej svoji moderni zgodovini, ko so se oblikovali kot narod, vključeni v druge državne tvorbe, ki jim niso priznavale samostojnosti. (Rex, 1992: 65–74). Hkrati je slovenski narod spričo svoje omejene nacionalne suverenosti in nerazvitosti zaostajal v odprtosti v mednarodni prostor. Omejene medetnične komunikacije so omejevale razvoj tolerantnega etničnega pluralizma. Dolgotrajnejša endogamna zaprtost pomeni blokado posameznika s strani izvirne etnične skupine, iz katere sledijo emigracijski pobegi (Kinnear, 1992: 39–63).

Slovenski emigranti so prinesli s seboj le slovensko etnično, narodno identiteto in zavest ali pa so to zavest in identiteto prenesli na svoje potomce. To etnično identiteto so gojile najprej njihove emigrantske etnične skupnosti. Nacionalne identitete pa niso imeli izoblikovane zaradi neobstoja slovenske nacionalne

države. Zaradi tega so se v imigrantskih družbah srečevali z manj konflikti kot drugi imigranti, ki so zapuščali svoje izvirne nacionalne države, ker so se lažje prilagajali na identiteto imigrantske države, kljub ohranjanju svoje izvirne etničnosti. Tako pri njih ni prihajalo do konfliktov med dvema nacionalnima identitetama, ampak le do konfliktov med izvirno etnično identiteto in nacionalno identiteto imigrantske države.

Prisotnost etnične narodne identitete v emigrantskih etničnih skupnostih brez nacionalne identitete ni le omejevala procesov povezovanja Slovencev z različnim ideološkim prepričanjem, marveč je morebiti omejevala tudi sodelovanje emigrantov z njihovo izvirno slovensko družbo.

Ni presenetljivo, da se po osamosvojitvi v Sloveniji razvija etnični, ne državljanski nacionalizem. Njegova značilnost je, da temelji na prepričanju o skupnem etničnem poreklu in se pojavlja v družbah, v katerih se kaže vakum demokratičnih institucij. Državlanski nacionalizem pa izhaja iz rojstva v okviru določenega državnega ozemlja (nacionalnega prostora) in ne pripisuje pomena kulturnemu, etničnemu poreklu. Uveljavlja se v institucionalno razvitejših demokracijah (Snyder, 1993: 5-26; Južnič, 1993: 265).

Močna slovenska nacionalna zavest se je med avtohtonimi prebivalci v Sloveniji pojavila v procesih osamosvajanja. Nastanek nove nacionalne države in hkrati nasilni razpad jugoslovanske federacije nista vplivala vzpodbudno na razvoj nerazvitega etničnega pluralizma. Nastajanje novih nacionalnih držav spremljajo okrepljeni nacionalizmi. Pozni procesi nacionalnega oblikovanja še ne vplivajo na narodno in nacionalno poenotenje. Začetki demokratičnega institucionaliziranega pluralizma so konfliktni navznoter med pripadniki avtohtone etničnosti in navzven do pripadnikov drugih etničnosti – predvsem imigrantov (etnocentrični nacionalizem) (Klinar, 1992: 19-27, 69-83).

Ko izpostavljamo tranzicijske probleme v Sloveniji kot vzpodbujevalne emigrantske dejavnike, ob splošno znanih dejavnikih omenjamo še izvore netolerantnosti in notranjih

konfliktov (1. majhnost in nevarnosti konfliktov v primarnih odnosih in razmerjih znanstev in 2. pozno uveljavljanje nacionalne identitete s težavami narodnega in nacionalnega poenotenja ter uveljavljanja etničnega pluralizma). Zdi se, da pospešeni procesi tranzicije ne smejo prezreti tudi teh dveh izpostavljenih problemov, ki sta dokaj pomembna za prihodnje emigracije in razmerja med imigranti in njihovimi skupnostmi ter izvirno slovensko družbo. Uspešni tranzicijski procesi pomenijo tudi relativno hitre prehode novih nacionalnih držav od tradicionalnih proti modernim nacionalnim državam.

ZUNANJI DEJAVNIKI – POMEMBNI ZA EMIGRACIJE SLOVENCEV

Na splošno se zdi, da je med zunanjimi dejavniki migracij – ti so glede na moč zahodnih družb odločilni – več zaviralnih kot pospeševalnih. Imigrantske zahodne države administrativno omejujejo nove imigracije, pripravljene so na različne scenarije, s katerimi bi se obranile množičnih migracij z Vzhoda, še posebej prosilcev azila (kvaziazilantov) in ilegalnih imigrantov. Imigrantske države kljub ohranjanju nacionalne avtonomije pri sprejemanju novih imigrantov usklajujejo administrativne omejitvene ukrepe. Zahodne evropske države imajo zelo različno nacionalno migracijsko politiko, ki, kot se zdi, predstavlja tudi eno od zavor pri nadnacionalnih zahodnoevropskih integracijah. Te razlike nastajajo med starimi, tradicionalnimi in novejšimi imigrantskimi državami (Italijo), med Veliko Britanijo in drugimi zahodnimi državami ipd. Omenjene razlike so vidne, ne le v zvezi s sprejemom imigrantov, marveč tudi v odnosih do trajnejših imigrantov glede priznavanja pravic, podeljevanj državljanstva, načinov integriranja ipd.

Migracijska politika imigrantskih držav postavlja ostro mejo svobode gibanja med članicami Evropske skupnosti in zaprte meje za nezaželeno kategorijo imigrantov iz držav nečlanic ES. Politika imigrantskih držav je izrazito dvojna in je zgodovinsko pogojena: na eni strani s kolonijalnimi izkušnjami in na drugi strani z dihotomijo zahodna – vzhodna Evropa. Zdi se, da niso neutemeljena pričakovanja o gibanju kapitala z Zahoda na Vzhod

in o gibanju ljudi v obratni smeri z Vzhoda na Zahod. V mednarodni migracijski politiki izrazito dominirajo interesi razvitih zahodnih imigrantskih držav, tako da interesi nerazvitih emigrantskih držav ne prihajajo do izraza.

Z naftno krizo sredi sedemdestih let, še posebej pa po razpadu vzhodnih socialističnih sistemov, se je podrlo nihajoče ravnotežje med svobodo migracijskih gibanj in kontrolo nad njimi s strani imigrantskih držav. Politika se je izrazito nagnila na stran kontrole. Kontrola nezaželenih imigrantov se je tako zaostрила, da so prizadete tudi druge kategorije novih imigrantov, saj postajajo sumljivi prav vsi. Internacionalizacija policijskih ukrepov je enostranska. Politika imigrantskih držav je povsem osredotočena na kontrolo in zaradi tega opazno zanemarja pravice imigrantov.

Gesla migracijske politike Zahoda kažejo na spremembe te politike do sodobne stroge kontrole migracij. V osemdesetih letih je veljalo geslo integriranja in repatriacije, v devetdesetih letih prodira geslo integracije in kontrole, sedaj pa se srečujemo z gesli integracije in izločanja ilegalnih ter navideznih prosilcev političnega azila, poudarja se pomembnost nacionalne identitete, varnosti in javnega reda. Ta gesla so povezana s prehodom od liberalizma do intervencionizma, s prehodom začasnih v trajnejše migracije, od ekonomskih migracij delovne sile k celovitejšim družbenim migracijam, od samskih migrantov do družinskih članov migrantov, od evropskih migrantov, kulturno sorodnih, do neevropskih, kulturno različnih migrantov, od selekcioniranih, želenih, do neselekcioniranih, nezaželenih (Kinnear, 1992: 39-163; King, 1992, Giorgi, 1992: 25-37); Silverman, 1992: 153-161, 77-81, 133-147).

Raznoteri administrativni omejitveni ukrepi, naperjeni proti novim imigracijam, nevzpodbudno vplivajo na odnose imigrantskih držav in njihovih avtohtonih prebivalcev do trajnih imigrantov. Naraščajo pojavi ksenofobije z zaostrenimi vandalskimi, nasilnimi potezami, pojavi etnocentričnega nacionalizma, diskriminacije, segregacije. Ksenofobija se še posebej širi na regionalni in lokalni ravni, v ožjih družbenih segmentih. Ni nenavadno, da se

specifični ksenofobični pojavi širijo tudi v razmerjih trajnih – že integriranih imigrantov – do novih kategorij imigrantov. Imigrante zaradi takšnih odnosov, ki jih doživljajo, izraziteje prizadeva – zaradi hierarhije kultur in vidnih pojavov etnične stratifikacije – difuzija identitet, stopnjujejo pa se tudi socialni problemi, pojavi deviacij ter socialne patologije. Zdi se, da se sodobni imigranti še zmeraj srečujejo z dvema klasičnima imigrantskima dilemama: prva univerzalistično-asimilacionistična je močno naslonjena na kolonialno prakso in politiko velikih in močnih imigrantskih držav, ki pa sedaj, ko se srečujejo s kulturno različnimi imigranti, začenjajo dvomiti v njeno uresničljivost in integracijsko učinkovitost. Zato ostaja in se poraja tudi druga klasična imigrantska dilema, ki temelji na ekstremnem nacionalizmu in rasizmu o nezdržljivosti različnosti, s težnjami po segregaciji in izločitvi imigrantov. Uresničevanje zamisli in poskusi tolerantnega etničnega pluralizma v odnosih med avtohtonimi in imigranti usihajo in ostajajo odprti procesi integracije imigrantov na teh izhodiščih (Silverman, 1992: 111–126; Rex, 1992: 65–74).

Kategorije prisilnih in nezaželenih imigrantov težko oblikujejo svoje imigrantske etnične skupnosti, včasih se celo težko vključujejo v že obstoječe imigrantske skupnosti njihove etničnosti. Netoleranten odnos imigrantskih družb do imigrantov nevzpodbudno vpliva na delovanje in relativno avtonomijo imigrantskih etničnih skupnosti in na njihovo sodelovanje, tako z imigrantsko kakor tudi z izvirno emigrantsko družbo.

Kot smo že omenili, povzroča osredotočenje imigrantskih družb na kontrolo novih imigracij in tudi trajnejših imigrantov zanemarjanje obsežnega področja pravic imigrantov. Imigrantske države pri zagotavljanju teh pravic niso aktivne. Kljub evropskim integracijskim procesom niso storjeni kakšni opaznejši koraki v smeri poenotenja v zvezi s temeljnimi imigrantskimi pravicami. So države kot Francija, kjer je državljanstvo tesno povezano z nacionalno pripadnostjo; druge (Velika Britanija) ne povezujejo nacionalnosti z državljanstvom, marveč omogočajo pridobitev političnih pravic s pripadnostjo nekdanjemu kolonialnemu imperiju. V tretji sklop se uvrščajo nordijske države, ki priznavajo imigrantom volilne pravice pri lokalnih volitvah.

Predlogi o tem, da je potrebno državljanstvo ločiti od nacionalne pripadnosti in ga vezati na prebivališče, v sedanosti nimajo veliko možnosti, da bi se uresničili. Imigrantska Zahodna Evropa ostaja dvotirna – zveza nacionalne pripadnosti in državljanstva, kar pomeni, da se politične in na njih vezane socialno-ekonomske pravice podeljujejo po kriterijih prirojenih (etničnih in rasnih) značilnosti. Vse kaže, da se razmere v Zahodni Evropi nagibajo proti neinstitucionalnemu, omejenemu priznavanju imigrantskih manjšin in se odmikajo od institucionalnega priznavanja imigrantskih manjšin, ki zahteva emancipacijo in reprezentanco imigrantov ter zagotovitev njihovih pravic tudi z uveljavljanjem pozitivne diskriminacije.

Sedanja dogajanja, ki prizadevajo trajne imigrante, nevzpodbudno vplivajo na nove emigracije. Dejavniki privlačevanja v imigrantske družbe so okrnjeni, čeprav ostajajo življenjske razmere v teh okoljih izrazito privlačne za migrante iz nerazvitih okolij, kjer naraščajo revščina in nasilni spopadi.

Institucionalno priznavanje posebnega manjšinskega statusa imigrantom (ne povsem identičnega s statusom avtohtonih in etničnih manjšin) se povezuje z ločevanjem državljanstva od nacionalnosti ali narodnostne pripadnosti in s širšim univerzalnejšim pogledom na pravice imigrantov, kot se kaže z zornega kota nacije: s stališča nacionalnosti in varovanja nacionalnega interesa, kar moremo označiti za monopol državnega aparata in postopkih pridobitve državljanstva z naturalizacijo. Ločevanje pravic od nacionalne ali etnične pripadnosti hkrati pomeni ločevanje kulturne konformnosti od različnih možnosti šolanja in zaposlovanja ter preseganja: inkogruence med socialno-ekonomskimi in političnimi statusi imigrantov, med načeli o individualni enakopravnosti ter etnocentrični skupinski diskriminaciji imigrantov (Silverman, 1993: 126–170).

PODOBA O SLOVENSKIH EMIGRANTIH IN NOVE EMIGRACIJSKE MOŽNOSTI

Zastavlja se vprašanje, kakšna je na sploh podoba v zahodnoevropskih družbah o slovenskih trajnih imigrantih in

kakšne so možnosti za nadaljnje emigracije. Raziskave v sedemdesetih letih so kazale, da so bili slovenski emigranti, če so jih identificirali kot posebno etničnost in jih niso šteli med Jugoslovane, dokaj visoko uvrščeni na etničnostratifikacijski lestvici, takoj za imigranti iz zahodnoevropskih držav in pri vrhu kategorij imigrantov z manj razvitih južnih in vzhodnih emigrantskih področij. Ta uvrstitev je temeljila na delavnosti, prilagodljivosti slovenskih imigrantov, njihovi kulturni bližini z avtohtonim prebivalstvom ipd. (Migracije, bilten 14, 1977: 78–80). Z razpadom socialističnih režimov in emigracijsko odprtostjo postsocialističnih družb srednje in vzhodne Evrope se povečuje konkurenčnost med imigranti na Zahodu, kar utegne nekoliko spremeniti etnično stratifikacijsko lestvico in ugodno uvrstitev slovenskih imigrantov na njej. Konkurenčni jim postajajo predvsem imigranti iz srednje Evrope, pa tudi številni imigranti – strokovnjaki – iz vzhodne Evrope.

Slovenski trajnejši imigranti in njihove etnične skupnosti v tujini ne poznajo kakšnih opaznejših političnih in prilagoditvenih problemov. Niso v konfliktih in antagonizmi z drugimi etničnimi kategorijami imigrantov, kar velja na primer za imigrante iz drugih delov nekdanje Jugoslavije. Prav tako ne predstavljajo simbolne tarče – grešnih kozlov – za ksenofobične izbruhe avtohtonega prebivalstva, kar se na primer dogaja s Turki, imigranti iz Azije ipd. Tudi relativna maloštevilčnost slovenskih imigrantov in majhen obseg novih potencialnih emigracij iz Slovenije vodi do sklepa, da je podoba o slovenskih emigrantih v primerjavi s podobo o imigrantih iz večine postsocialističnih družb specifična. Strah pred njimi in njihovimi novimi tokovi – v kolikor jih Zahod sploh identificira kot posebno etnično kategorijo – ni prisoten.

Na splošno pa prizadeva podobo slovenskih trajnih emigrantov na Zahodu in možnosti za njihove nove emigracije nasilen način razpadanja nekdanje Jugoslavije z izbruhom najhujšega novega kriznega področja v tem prostoru in še vedno se srečujemo z nediferenciranim pojmovanjem Jugoslovanov v tujini, z geografskim neznanjem o lokaciji Slovenije in s politično neseznanjenostjo o razmerah v Sloveniji ipd. Imigrantsko podobo

Slovencev in njihove nove emigracijske možnosti kvarijo tudi ekonomsko neuspešni poskusi slovenskega kapitala v tujini, predvsem pa raznotere otroške bolezni nove slovenske nacionalne države: od politične prepirljivosti in vsesplošne sprtosti, neučinkovitosti ekonomske tranzicije do raznoterih afer, po katerih postajamo po svetu poznani, še posebej pa tistih, ki utegnejo imeti tudi mednarodne posledice (tranzit orožja, ali morebiti celo trgovina z orožjem). Med nevzpodbudne dejavnike, ki zadevajo slovenske emigracije in emigrante, uvrščamo majhnost Slovenije in njeno majhno moč, kar ji ne obeta, da bi utegnila kaj bolj izrazito vplivati na evropsko migracijsko politiko.

AKTIVNEJŠA MIGRACIJSKA POLITIKA SLOVENIJE

Nevzpodbudno za prihodnje emigracijske tokove iz Slovenije je, da Slovenija ni oblikovala svoje migracijske politike in da zanemarja razvijanje stikov s svojimi trajnimi emigranti. Opustila je tudi že začeta prizadevanja za usmerjanje remigracijske politike, pa tudi zamisli o tretji slovenski univerzi (sodelovanje s slovenskimi znanstveniki na tujem) kot učinkovitim načinom omejevanja posledic bega možganov. Zamisli o sodelovanju v slovenskem kulturnem prostoru (matična Slovenija, Slovenci v zamejstvu in slovenski emigranti po svetu) se prepočasi in v premajhnem obsegu uresničujejo. Med neizoblikovanost slovenske migracijske politike sodi tudi njena pasivnost v zvezi z opravljanjem vloge jezu pred migracijskimi pritiski z Vzhoda in Juga proti Zahodu. Graditev migracijske politike v Sloveniji je zahtevna naloga, saj je Slovenija imigrantska in emigrantska družba – obe vrsti politik je težko usklajevati, vendar je prizadevanj v tej smeri premalo, razen izrabljanja imigracijskih problemov za pridobivanje moči političnih strank v medsebojnih spopadih za oblast in vpliv. Odveč je omenjanje, kako je migracijska politika povezana z demografskimi, ekonomskimi, regionalnimi, razvojnimi in drugimi vidiki, ki so usodno pomembni za majhen nacionalni prostor. Politične razmere po osamosvojitvi Slovenije omogočajo sodelovanje z vsemi različno politično in ideološko usmerjenimi Slovenci po svetu, premiki v tej smeri so opazni in to možnost bi bilo treba izrabiti bolj kot doslej.

Če bo Slovenija gradila svojo migracijsko politiko do imigrantov v svoji družbi neobremenjeno s kolonijalnimi izkušnjami in dominantno močjo, kar velja nasploh za imigrantske države, potem bo imela tudi moralni in politični kapital za kritično vrednotenje politike imigrantskih držav, še posebej v odnosu do slovenskih migrantov. Opirale se ji bodo možnosti vplivanja na preusmeritev migracijske politike od intervencijsko-kontrolnih potez proti iskanju razvojnih alternativ mednarodnim migracijam in zagotavljanju pravic imigrantov ter preseganju načina njihove vsiljene asimilacije ali segregacije s tolerantno etničnopluralistično integracijo. Seveda zahteva takšna migracijska politika lastno aktivno emigracijsko in remigracijsko politiko z razvitimi oblikami sodelovanja s trajnimi emigranti.

Širši protislovni procesi, povezani tudi z migracijami: odprtost v svet in zaščita nacionalnega prostora s postavljanjem zidov, integracija in diferenciacija, priznavanje pravic avtohtonim manjšinam in nepriznavanje pravic imigrantskim manjšinam, zavzemanja za pravice lastnih emigrantov in neuresničevanje pravic do imigrantov v lastni družbi, so izzivi sodobnega družbenega razvoja (Mlinar, 1993: 665-667).

VIRI:

- * Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.
1. M. Bevc, 1963: Emigracije, remigracije, beg možganov, primer Slovenije, Teorija in praksa, str. 8.
 2. S. Giorgi idr., 1992: The Internal Logic and Contradictions on Migration Control, Inovation in Social Sciences Research, str. 3.
 3. S. Južnič, 1993: Identiteta, FDV, Teorija in praksa, Ljubljana.

4. M. King, 1992: The Impact of EC Border Policies on the Policing of Refugees in Eastern and Central Europe, *Innovation in Social Sciences Research*, str. 3.
5. R. Kinnear, 1992: National Culture, Migration and Xenophobia, *Innovation in Social Sciences Research*, str. 3.
6. P. Klinar, 1992: Slovenska nacionalna zavest v času osamosvajanja, O mednacionalnih odnosih v Sloveniji, v: Slovenski izziv (N. Toš, ur.), IDV FDV, (N. Toš, ur.), IDV FDV, CJMMK, Ljubljana.
7. Migracijski bilten 14, 1977, FSPN, RI CJMMK, Ljubljana.
8. Z. Mlinar, 1992: Prostorska mobilnost v dolgoročni perspektivi, *Teorija in praksa*, str. 7-8.
9. J. Rex, 1992: Ethnic Mobilization in a Multicultural Society, *Innovation in Social Science Research*, str. 3.
10. M. Silverman, 1992: Deconstructing the Nation, Immigration, Racism, and Citizenship in Modern France, Routledge, London.
11. J. Snyder, 1993: Nationalism and the Crisis of the Post-Soviet State, *Survival*, str. 1, vol. 35.

ABSTRACT

**SOME ASPECTS ABOUT CONTEMPORARY SLOVENIAN
MIGRATION**

Peter Klinar

In memory of Dr. Peter Klinar, an expert on migration movements in Slovenia and a contributor to our periodical, we publish this as yet unpublished contribution to the Second International Conference of Immigration Researchers in Opicina, Italy, on October 8, 1993. In it, the author opens debate and introduces research about contemporary Slovenian migration at home and abroad, and about the factors leading to emigration from Slovenia. He also outlines the image of Slovenian emigrants and new possibilities for emigration. He concludes with an examination of the active migration policy of Slovenia, which reflected conditions in 1993.

SLOVENSKI EMIGRANTI NA ZAČETKU DEVETDESETIH LET – REGIONALNA ANALIZA

Milena Bevc

UVOD

V prispevku bomo na kratko orisali obseg in nekatere značilnosti tistega dela slovenskih emigrantov, ki ga evidentirajo popisi prebivalstva v naši državi. Čeprav je s tem zajet le del Slovencev po svetu (stalni prebivalci Slovenije, ki so na "začasnem" delu v tujini in njihovi družinski člani),¹ za katere se uporablja tudi izraz "zdomci", pa moramo opozoriti, da je nedavno srečanje evropskih strokovnjakov o begu možganov iz vzhodne v zahodno Evropo na Dunaju potrdilo, da so v primerjavi z večino vzhodno- in srednje- evropskih držav tovrstni podatki, s katerimi razpolaga Slovenija, pravo bogastvo o razpršenosti nekega naroda po svetu. Večina nekdanjih socialističnih evropskih držav takšnih podatkov nima.

Opozorili bomo na dva vidika omenjenih evidentiranih slovenskih emigracij (v grafikonih ponekod zaradi tehničnih razlogov uporabljamo krajši izraz "zdomci"), in sicer

A: na t.i. "zalogo" emigrantov ob zadnjih dveh popisih prebivalstva s poudarkom na popisu v letu 1991,

B: na t.i. emigracijski in remigracijski "tok" v obdobju 1981–1991.

Pri obeh vidikih slovenskih zunanjih migracij bomo posebej pregledali še migracije najbolj izobraženih. V prikaz slovenskih zunanjih migracij vključujemo tudi regionalno dimenzijo, saj sta tako obseg kot vrsta drugih značilnosti teh migracij v veliki meri pogojena z značilnostmi območja, od koder ti emigranti izvirajo.²

A: "ZALOGA" S POPISOM PREBIVALSTVA EVIDENTIRANIH EMIGRANTOV

VSI EMIGRANTI

Velikost "zaloge" emigrantov

Slovenija ima na podlagi popisa prebivalstva iz leta 1991 "začasno" v tujini 2,7 % vseh svojih stalnih prebivalcev (52600 oseb), kar predstavlja rahlo zmanjšanje v primerjavi z letom 1981 (glej grafikon 1). "Zaloga" slovenskih emigrantov je, izražena z omenjenim kazalcem, precej nad slovenskim povprečjem v treh regijah: pomurski, podravski in spodnje posavski; najmanjša je v kraški regiji. V obdobju 1981–1991 se je število emigrantov nadpovprečno povečalo v petih regijah, kjer pa je zaloga emigrantov, izražena na omenjeni način, še vedno pod republiškim povprečjem. Gre za tri jugozahodne regije (goriško, kraško in obalno–kraško) in za osrednjeslovensko in koroško regijo. V strukturi s popisom evidentiranih slovenskih emigrantov prevladujejo tisti iz štirih regij: podravske, pomurske, osrednjeslovenske in savinjske.

Struktura emigrantov glede na državo dela oziroma bivanja

Pretežni del evidentiranih slovenskih emigrantov še vedno živi v Nemčiji (a bistveno manj kot leta 1981). Glede na njihov regionalni izvor velja to za emigrante vseh regij z izjemo goriške in obalno–kraške regije. Kar tretjino vseh evidentiranih slovenskih emigrantov v Nemčiji predstavljajo emigranti iz podravske regije, med ostalimi pa jih je največ iz pomurske in savinjske regije.

V ostalih treh državah z največjim deležem evidentiranih slovenskih emigrantov – Avstrija, Švica in Italija – se je v osemdesetih letih njihovo število povečalo, pri tem pa najbolj v Italiji. Slovenski emigranti v Italiji izvirajo predvsem iz goriške in obalno–kraške regije, emigranti v Avstriji, kot drugi za Slovence najpomembnejši emigrantski državi, izvirajo pretežno iz pomurske regije, emigranti v Švici pa pretežno iz podravske in osrednje slovenske regije.

V Kanadi in ZDA kot neevropskih državah z največjim in naraščajočim številom slovenskih emigrantov prevladujejo tisti iz osrednje slovenske in podravske regije.

Struktura emigrantov glede na starost

Povprečna starost evidentiranih slovenskih emigrantov se je v obdobju med zadnjima dvema popisoma prebivalstva povišala od 32 na 36 let (zaposlenih emigrantov pa od 38 na 41 let in njihovih družinskih članov v tujini od 13 na 17 let). Zaposleni emigranti so v povprečju najstarejši iz spodnjeposavske in osrednjeslovenske regije, najmlajši pa iz goriške regije.

V povprečju so slovenski emigranti najmlajši v Veliki Britaniji, najstarejši pa v Argentini, Avstraliji in Kanadi. Od evidentiranih slovenskih emigrantov v Evropi so najstarejši tisti, ki živijo v Franciji in Belgiji.

Struktura emigrantov glede na leta dela oziroma bivanja v tujini

Med evidentiranimi slovenskimi emigranti prevladujejo tisti, ki so v tujini 5 let ali manj, tem pa sledijo tisti, ki so v tujini od 16 do 20 let. Iz tega ne moremo enostavno sklepati na največji emigracijski tok v obdobjih 1986–1991 in 1971–1975, saj opazujemo le emigrante, ki še imajo stalno bivališče v Sloveniji. Del dolgoletnih slovenskih emigrantov namreč verjetno nima več stalnega bivališča v Sloveniji. Povprečna doba bivanja v tujini za evidentirane slovenske emigrante, ki še imajo stalno bivališče v domovini, je 13,9 let, pri tem pa je za delovne emigrante 14,5 let, za njihove družinske člane pa 11 let. V povprečju so najdalje v tujini emigranti iz spodnjeposavske in savinjske regije, najkrajši čas pa emigranti iz goriške in obalno-kraške regije.

Kakovost (izobraženost) emigrantov

Kakovost evidentiranih slovenskih emigrantov, starih 15 let in več, merjena s povprečnim številom let šolanja, se je med zadnjima dvema popisoma prebivalstva povečala bolj kot v

povprečju za vse stalne prebivalce Slovenije, delovnih emigrantov pa bolj kot za zaposlene doma. Nadpovprečno povečanje splošne izobraženosti evidentiranih slovenskih emigrantov v opazovanem obdobju je predvsem posledica zmanjšanja deleža tistih brez zaključene osnovne šole in povečanja deleža tistih z višjo in visoko izobrazbo.

Leta 1991 so bili evidentirani slovenski emigranti, stari 15 let in več, v povprečju bolj izobraženi kot vsi stalni prebivalci Slovenije, prav tako stari 15 let in več. Povprečno število let šolanja je za prve znašalo 9,9, za druge pa 9,2. Delovni emigranti pa so bili v povprečju približno enako izobraženi kot zaposleni doma in bolj kot brezposelni doma (glej grafikon 3).

V povprečju so najbolj izobraženi emigranti iz osrednjeslovenske, obalno-kraške in gorenjske regije, ki imajo tudi najbolj izobraženo celotno stalno prebivalstvo. Tudi v regijah z najmanj izobraženimi emigranti (pomurska in dolenska regija) so le-ti v povprečju bolj izobraženi kot prebivalci doma (glej grafikon 4).

Pregled po državah kaže, da so evidentirani slovenski emigranti v Evropi v povprečju najbolj izobraženi v Veliki Britaniji, najmanj pa v Nemčiji in Avstriji. Med državami z večjim deležem slovenskih emigrantov so le-ti najbolj izobraženi v ZDA, Italiji in Švici.

EMIGRANTI Z VISOKO IZOBRAZBO

Velikost "zaloge" emigrantov

Relativna "zaloga" visokoizobraženih emigrantov, izmerjena z deležem vseh stalnih prebivalcev Slovenije z visoko izobrazbo, ki so "začasno" v tujini, se je v obdobju 1981-1991 povečala od 2,5 % na 3 %. Tako izmerjena zaloga visokoizobraženih emigrantov je najvišja v pomurski in gorenjski regiji, višja kot v povprečju v Sloveniji pa še v obalno-kraški in osrednjeslovenski regiji; najnižja je v dolenski regiji (glej grafikon 2). Absolutno število teh emigrantov se je v obdobju 1981-1991 povečalo v vseh regijah, pri tem pa najbolj v koroški, pomurski in goriški

regiji. Največ evidentiranih slovenskih emigrantov z visoko izobrazbo je iz osrednjeslovenske, podravske in gorenjske regije.

Struktura emigrantov glede na državo dela oziroma bivanja

Za slovenske emigrante z visoko izobrazbo je značilna večja razpršenost po različnih državah, kot to velja za vse emigrante. Prav tako jih je največ v Nemčiji (a bistveno manjši delež kot vseh emigrantov). To velja za vse regije, razen za regiji z največjim deležem emigrantov v Italiji – goriško in obalno-kraško – ter za kraško regijo, ki ima največji delež svojih emigrantov v Švici. V povprečju je v večini držav, kjer delajo/bivajo visokoizobraženi slovenski emigranti, skoraj polovica le-teh iz osrednjeslovenske regije.

Struktura emigrantov glede na starost

Evidentirani slovenski emigranti z visoko izobrazbo so v povprečju nekoliko starejši od ostalih evidentiranih slovenskih emigrantov. Pri tem je potrebno poudariti, da je to predvsem posledica značilnosti emigrantov iz osrednjeslovenske regije. Glede na regijo njihovega stalnega bivališča so v povprečju najmlajši emigranti iz dolenske in koroške regije, glede na države bivanja pa so najmlajši tisti v Luxemburgu, Veliki Britaniji in Belgiji, najstarejši pa v Argentini, Nemčiji in Švici. Od neevropskih držav imajo najmlajše visokoizobražene slovenske emigrante Avstralija z ostalo Oceanijo ter ZDA.

Struktura emigrantov glede na leta dela oziroma bivanja v tujini

Evidentirani slovenski emigranti z visoko izobrazbo so v tujini v povprečju krajši čas kot vsi slovenski emigranti. Povprečno število let dela/bivanja v tujini znaša zanje 9,5 let. V povprečju so najkrajši čas v tujini emigranti iz goriške in zasavske regije, najdalje pa tisti iz kraške in savinjske regije. Kar 60 % vseh slovenskih emigrantov z visoko izobrazbo je po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1991 v tujini manj kot 10 let. V tej številki so zajeti poleg tistih, ki so odšli v tujino v osemdesetih letih,

tudi tisti slovenski emigranti, ki so v tujini že dalj časa in so v obdobju 1981–1991 pridobili visoko izobrazbo. Drugo največjo skupino predstavljajo tisti, ki so v tujini od prve polovice sedemdesetih let.

B: EMIGRACIJSKI IN REMIGRACIJSKI TOKOVI V OBDOBJU 1981–1991³

Naši izračuni in ocene kažejo, da je bilo v Sloveniji v obdobju 1981–1991 manj emigracij kot remigracij, na drugi strani pa, da je bilo v obeh tokovih najbolj izobraženih dosti manj kot preostalih migrantov. Ocenjujemo, da je evidentiranega le 4 % emigracijskega in 9 % remigracijskega toka tistih z višjo in visoko izobrazbo (za celotni emigracijski in remigracijski tok ocenjujemo ta deleža na 23 % in 37 %). Naši izračuni kažejo, da so bile v obdobju 1981–1991 remigracije nekoliko večje kot emigracije (negativni saldo le za 5 od 12 regij),⁴ za najbolj izobražene (tiste z višjo in visoko izobrazbo) pa, da je bil saldo negativen v vseh slovenskih regijah (skupaj za 1400 oseb), pri tem pa najbolj v koroški, spodnjeposavski in pomurski, najmanj pa v osrednjeslovenski regiji. Po naših ocenah je bilo med slovenskimi emigranti v obdobju 1981–1991 kar ena tretjina takih, ki so imeli višjo ali visoko izobrazbo (med regijami: najvišji delež v gorenjski, zasavski in spodnjeposavski, najnižji pa v pomurski regiji). Med remigranti v istem obdobju in "zalogo" emigrantov v letu 1991 je bil ta delež bistveno manjši (glej grafikona 5 in 6).

ZAKLJUČKI IN SKLEPNE UGOTOVITVE PO REGIJAH

Relativna velikost t.i. "zalogo" evidentiranih slovenskih emigrantov je bila ob zadnjem popisu prebivalstva enaka kot pred desetletjem, bistveno pa se je spremenila njena struktura; ena glavnih sprememb je povečanje deleža najbolj izobraženih. Evidentirani slovenski emigranti so v povprečju bolj izobraženi kot prebivalci doma, delovni emigranti pa bolj kot brezposelni doma in približno enako kot zaposleni doma. Slovenija ima v evidentiranih emigrantih skupaj 465 tisoč let šolanja oziroma

skoraj 80 tisoč let več kot pred desetletjem. 32 tisoč let šolanja ima v evidentiranih emigrantih z visoko izobrazbo, ki so bistveno bolj razpršeni po svetu kot vsi emigranti. Na podlagi analize zaloge emigrantov ob zadnjih dveh popisih prebivalstva emigracijskih in remigracijskih tokov v vmesnem obdobju lahko potrdimo, da ima splošno prepričanje o naraščajočem begu možganov iz Slovenije realne osnove, oziroma, da je ta pojav dejstvo v vseh slovenskih regijah.

Regionalna analiza emigracij za Slovenijo je pokazala, da sta zaloga vseh in najbolj izobraženih emigrantov v letu 1991 ter saldo med emigracijskim in remigracijskim tokom v obdobju 1981–1991 odvisna od vrste dejavnikov, zato ni možno izpeljati nekega splošnega zaključka. Pri iskanju nekih zakonitosti je smiselno razvrstiti regije v določene skupine na naslednje načine:

- izhajati iz zaloge (vseh ali najbolj izobraženih) emigrantov ali iz salda med emigracijskim in remigracijskim tokom (celotnim ali za najbolj izobražene) in pogledati, kako je z raznimi razvojnimi kriteriji v posameznih skupinah regij,⁵
- izhajati iz vrste razvojnih kriterijev in pogledati, kako je s proučevanimi zunanjimi migracijami (zalogo, saldov med tokovi) v posameznih skupinah regij.

V nadaljevanju na kratko povzemamo rezultate drugega načina razvrščanja, pri katerem regije razvrščamo po razvojnih kriterijih⁶ in iščemo njihove podobnosti in razlike v zalogi emigrantov v letu 1991 in saldu med emigracijskim in remigracijskim tokom v obdobju 1981–1991. Nekatere regije s podobno gospodarsko razvitostjo, razvojnimi potenciali itd. imajo v omenjenih pogledih podobne, nekatere pa precej nasprotno značilnosti.

Gospodarsko razvitejše regije s perspektivnejšo gospodarsko strukturo in pretežno pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali (osrednjeslovenska, obalno-kraška in gorenjska regija) imajo glede (evidentiranih) vseh in visokoizobraženih emigrantov nekatere podobne značilnosti: relativna zaloga prvih je v vseh regijah podpovprečna, relativna zaloga drugih pa je v vseh nadpovprečna (vse tri so takoj za pomursko regijo, kjer je le-ta največja).

Temeljni razlogi za nadpovprečno relativno zalogo emigrantov z visoko izobrazbo so v teh regijah gotovo različni: v dveh regijah je brez dvoma bližina državne meje zelo pomemben dejavnik, zlasti v povezavi z naraščajočo brezposelnostjo doma (gorenjska regija). Saldo med celotnim emigracijskim in remigracijskim tokom je bil v obdobju 1981–1991 negativen v obalno–kraški in osrednjeslovenski regiji, za najbolj izobražene pa je imela najbolj neugoden saldo gorenjska regija.

Srednje razvite regije z dokaj perspektivno gospodarsko strukturo in pretežno pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali (savinjska, dolenjska in goriška regija) imajo na področju problematike zunanjih migracij podobne značilnosti glede njihove zaloge. V vseh treh regijah je bila v letu 1991 namreč le-ta tako za vse emigrante kot tudi za tiste z visoko izobrazbo nižja od republiškega povprečja. Glede značilnosti emigrantov v letu 1991 (izobraženost, starost, število let dela/bivanja v tujini) in tokovih v obdobju 1981–1991 pa se goriška regija bistveno razlikuje od ostalih dveh. V tej regiji je pojav zunanjih migracij na podlagi podatkov zadnjih popisov prebivalstva bistveno mlajši kot v ostalih dveh, saldo med emigracijskim in remigracijskim tokom v obdobju 1981–1991 pa med vsemi slovenskimi regijami najmanj ugoden. Zaloga vseh emigrantov in njihova povprečna izobraženost sta se tu v opazovanem obdobju (1981–1991) povečali najbolj med vsemi slovenskimi regijami.

Slabše razviti regiji s perspektivno gospodarsko strukturo (pomurska in kraška regija) se v problematiki zunanjih migracij precej razlikujeta; v mnogih pogledih predstavljata skrajna primera med slovenskimi regijami. V prvi je ta problematika glede na zalogo emigrantov ob zadnjem popisu prebivalstva najbolj pereča med vsemi slovenskimi regijami, v drugi pa najmanj. Toda saldo med emigracijskim in remigracijskim tokom v obdobju 1981–1991 je bil, če opazujemo vse emigrante, manj ugoden v kraški kot v pomurski regiji. Za bolj izobražene pa so bili tudi omenjeni tokovi v opazovanem obdobju bistveno bolj neugodni v pomurski regiji (obenem bistveno bolj neugodni kot v povprečju v Sloveniji). V perspektivnosti gospodarske strukture vidimo pri pomurski regiji potencialno možnost za zmanjševanje

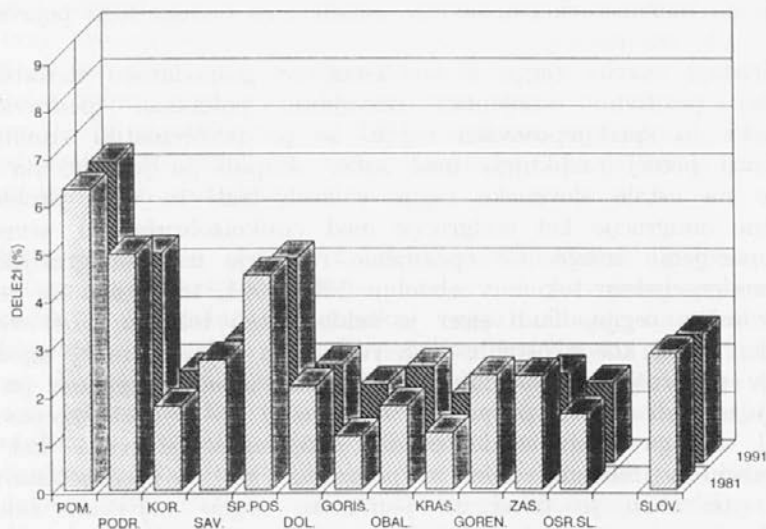
problema zunanjih migracij, zlasti za visokoizobražene, pri kraški regiji pa možnost za zaustavitev povečevanja obsega tega pojava.

Srednje razvite regije s problematično gospodarsko strukturo, vendar pozitivno ocenjenimi razvojnimi potenciali (podravska, koroška in spodnjeposavska regija) se po problematiki zunanjih migracij precej razlikujejo med sabo, skupno pa jim je, da so glede na ostale slovenske regije v vseh treh tu večji problem celotne emigracije kot emigracije med visokoizobraženimi, seveda, če opazujemo stanje. Če opazujemo razmerje med emigracijskim in remigracijskim tokom v obdobju 1981–1991, to gotovo ne velja za koroško regijo. Tudi sicer je saldo v teh tokovih dosti manj ugoden v tej kot v ostalih dveh regijah in obenem manj ugoden kot v povprečju v Sloveniji, med ostalima dvema regijama pa je manj ugoden kot v povprečju v Sloveniji še v spodnjeposavski regiji. Zaloga vseh evidentiranih emigrantov je višja kot v povprečju v Sloveniji tako v podravski kot v spodnjeposavski regiji (v obeh je takoj za pomursko regijo najvišja), zaloga emigrantov z visoko izobrazbo pa je glede na republiško povprečje zaenkrat višja le v podravski regiji. Pozitivno ocenjeni razvojni potenciali lahko – podobno kot v prejšnji skupini regij – perspektivnost gospodarske strukture – v dveh primerih pomagajo zmanjšati zalogo emigrantov, v tretjem (koroški regiji) pa zmanjšati netoodliv visokoizobraženih v tujino.

Zasavska regija, ki se po kriterijih razvitosti, perspektivnosti gospodarske strukture in dolgoročnih razvojnih možnosti uvršča na zadnje ali predzadnje mesto med vsemi regijami, ima nižjo relativno zalogo vseh kot tudi visokoizobraženih emigrantov. Toda dejstvo, da se je v obdobju 1981–1991 zaloga emigrantov z visoko izobrazbo najbolj povečala ravno v tej regiji, nas navaja k domnevi o možnosti povečanih izgub razpoložljivega kapitala izobrazbe z emigracijami v prihodnosti. Ta pa je za izboljšanje relativnega položaja regije le-tej še kako potreben.

Grafikon 1:

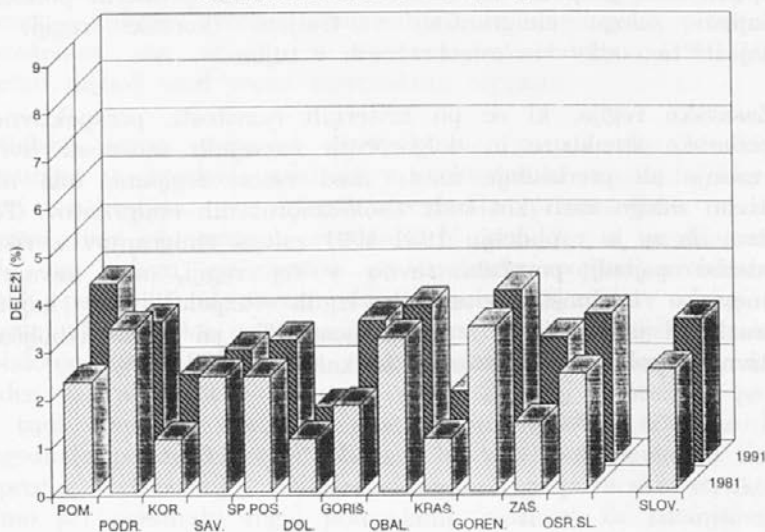
DELEŽ STALNIH PREBIVALCEV SLOVENIJE V
"ZDOMSTVU" - REGIJE, 1981 IN 1991

Vir: Izračun na podlagi podatkov Zavoda R Slovenije za statistiko.

Grafikon 2:

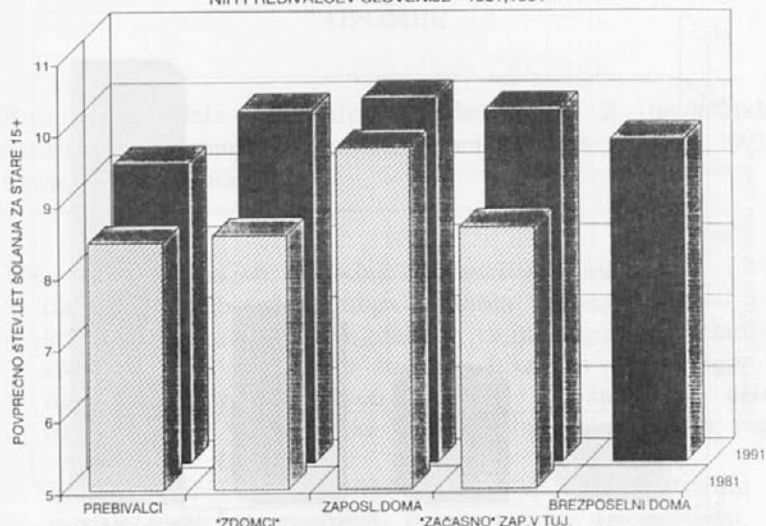
DELEŽ VISOKOIZOBRAŽENIH STALNIH PREBIV.
SLOVENIJE V "ZDOMSTVU"-REGIJE, 1981, 1991

Vir: Enako kot pri grafikonu 1.

Grafikon 3:

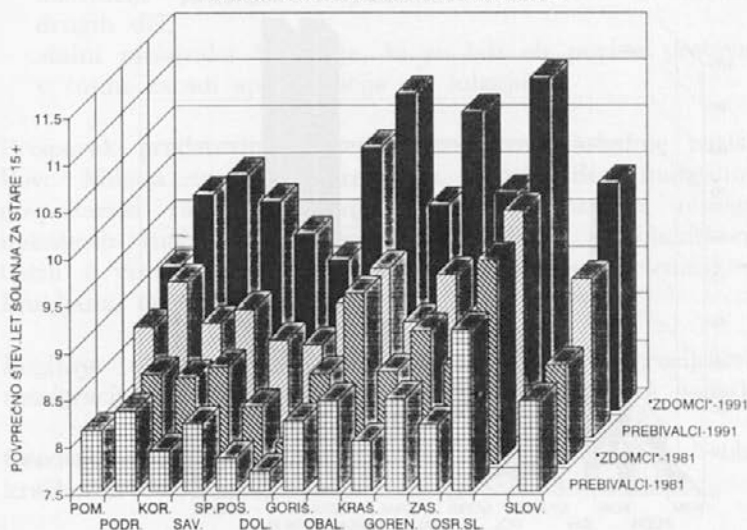
IZOBRAŽENOST NEKATERIH KATEGORIJ STALNIH PREBIVALCEV SLOVENIJE - 1981, 1991

Vir: Izračun na podlagi podatkov Zavoda R Slovenije za statistiko in Zavoda R Slovenije za zaposlovanje.

Grafikon 4:

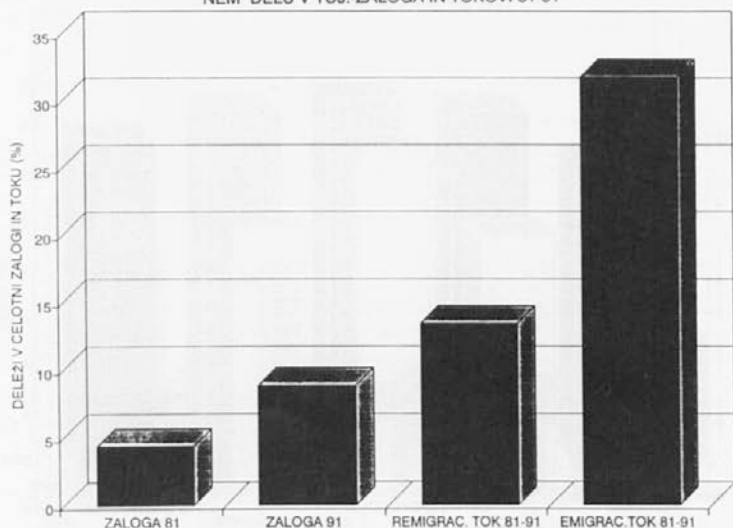
IZOBRAŽENOST "ZDOMCEV" IN VSEH STALNIH PREBIVALCEV SLOVENIJE PO REGIJAH -81,91

Vir: Enako kot pri grafikonu 1.

Grafikon 5:

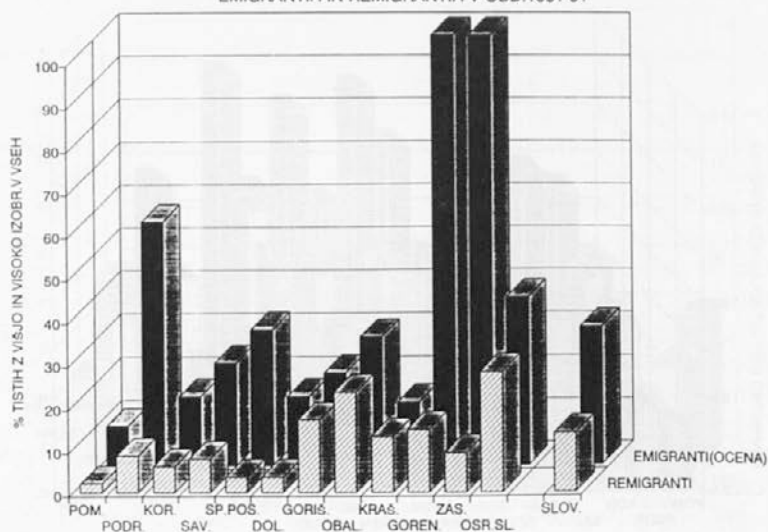
%VIŠJE IN VISOKOIZOBRAŽENIH ZA "ZAČAS-
NEM" DELU V TUJ.-ZALOGA IN TOKOVI 81-91

Vir: Izračun na podlagi podatkov Zavoda R Slovenije za statistiko in Zavoda R Slovenije za zaposlovanje.

Grafikon 6:

% NAJBOLJ IZOBRAŽENIH V VSEH (DELOVNIH)
EMIGRANTIH IN REMIGRANTIH V OBD.1981-91

Vir: Enako kot pri grafikonu 5.

OPOMBE

- * Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.
- ¹ Niso pa s tem zajeti naslednji Slovenci v tujini:
- tisti, ki nimajo več stalnega bivališča v domovini,
 - svojci oseb na začasnem delu v tujini (družinski člani), ki živijo z njimi in nimajo stalnega bivališča v Sloveniji – tu mislimo predvsem na otroke oseb na začasnem delu v tujini, rojene v tujini, ki imajo stalno bivališče za razliko od staršev v tujini,
 - stalni prebivalci Slovenije, ki so doma registrirani kot zaposleni ali brezposelni in delajo v tujini le sezonsko,
 - stalni prebivalci Slovenije, ki delajo v naših diplomatskih in konzularnih ter drugih predstavništvi in mednarodnih organizacijah, in tudi ne tisti, ki so jih naša podjetja in institucije poslala v tujino zaradi izvedbe gradbenih in drugih del,
 - stalni prebivalci Slovenije, ki so bili ob popisu prebivalstva v tujini zaradi specializacije ali šolanja.
- ² Prispevek predstavlja povzetek rezultatov naslednje raziskave: Bevc Milena (nosilec), Frančiška Logar: Beg možganov in gospodarski razvoj Slovenije: 1. del – Analiza obsega in nekaterih značilnosti slovenskega zdomstva s poudarkom na tistih z visoko izobrazbo, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, december 1992.
- ³ Poglavje obravnava delovne migracije. O emigracijskem in remigracijskem toku "družinskih članov" namreč ni podatkov.
- ⁴ Gre za naslednje regije: goriško, kraško, koroško, obalno-kraško in osrednjeslovensko.

- ⁵ Ta način smo uporabili v naslednjih prispevkih:
- Analiza obsega in nekaterih značilnosti slovenskega zdomstva po regijah (IB Zavoda RS za makroekonomske analize in razvoj, letn. XXVII, 1993, št. 1-2, str. 3-15).
 - Beg možganov iz Slovenije - ocena obsega in nekaterih značilnosti po regijah (IB Zavoda RS za makroekonomske analize in razvoj, letn. XXVII, 1993, št. 3-4, str. 36-48).
 - Emigracije, remigracije, beg možganov - primer Slovenije (Teorija in praksa, letn. XXX, 1993, št. 7-8, str. 686-699).
- ⁶ To razvrstitev povzemamo po raziskavi Regionalni razvoj in regionalizacija Slovenije - II. faza (Kukar Stanka, Ljubljana, IER, 1992).

LITERATURA IN VIRI

1. Bevc Milena (nosilec), Frančiška Logar: Analiza obsega in nekaterih značilnosti slovenskih zdomcev s poudarkom na tistih z visoko izobrazbo, 1. Del raziskave Beg možganov in gospodarski razvoj Slovenije, Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 1992.
2. Brezposelni po stopnjah strokovne izobrazbe v letih 1981 in 1991, Interno gradivo, Ljubljana, Zavod RS za zaposlovanje, 1992.
3. Kukar Stanka: Regionalni razvoj in regionalizacija Slovenije - II. Faza, Ljubljana, Inštitut za ekonomska raziskovanja, 1992.
4. Osebe na začasnem delu v tujini in njihovi družinski člani ter osebe, ki so se vrnile z začasnega dela v tujini - Popis prebivalstva 1991, končni podatki, Ljubljana, Zavod RS za statistiko, 1992.
5. Poročilo za leta 1981 do 1991, Ljubljana, Zavod RS za zaposlovanje, 1982 do 1992.

6. Rezultati raziskovanj, Zavod RS za statistiko, št. 282, Ljubljana, 1982.
7. Rezultati raziskovanj, Zavod RS za statistiko, št. 307, Ljubljana, 1983.
8. Rezultati raziskovanj, Zavod RS za statistiko, št. 432, Ljubljana, 1988.
9. Statistične informacije, Zavod RS za statistiko, Ljubljana, 1992, št. 188 in 194.
10. Trends in International Migration, Paris, OECD, 1992.
11. Zaposleni po stopnjah strokovne izobrazbe v letu 1991 (31. 12.), Interno gradivo, Ljubljana, Zavod RS za zaposlovanje, 1992.

ABSTRACT

SLOVENIAN EMIGRANTS AT THE START OF THE NINETIES - REGIONAL ANALYSES

Milena Bevc

The paper presents the results of the empirical analysis of those Slovene emigrants who still have permanent residence in Slovenia. The main source of data are the last two censuses of population combined with the data of the Bureau of Employment of the Republic of Slovenia. Two aspects of emigration are analyzed:

- the stock of emigrants at the time of the last two censuses
- the flow (outflow and reverse flow) during the period 1981-1991

Both aspects were taken into account on two levels: the total emigrant population and the highly educated emigrants. The

regional dimension is also included since there are great differences in the mentioned aspects of Slovene emigration among regions.

The stock of emigrants is presented by quantity and different aspects of structure (by age, the country of "temporary" work/living, years abroad). All emigrants are analyzed also by quality - their educational attainment.

The main conclusion from the comparison of the total stock of emigrants in 1981 and 1991 is the unchanged quantity and a sharp increase in quality, measured by the average number of years of schooling. This change was mainly caused by the change of the structure of the flow of emigrants in the meantime. The author estimates that the share of those with 14 and more years of schooling in the total outflow amounts approximately one third. In 1991 the registered emigrants with permanent residence in Slovenia accounted for about 465 thousand years of schooling, of which about 32 thousand represented those with higher education.

The analysis of the stock and the flow of emigrants confirm the common knowledge that the increasing brain-drain from Slovenia was in effect during the 80s and the beginning of the 90s. This was (is) the characteristic of all Slovene regions. The causes and consequences of this fact differ from one region to another since they are closely connected with their different development characteristics. For this reason the latter are also included in the final comments of the regional analysis of Slovene emigration.

PROSTORSKA MOBILNOST OBMEJNEGA PREBIVALSTVA KOT FAKTOR PREKOMEJNEGA POVEZOVANJA

Milan Bufon

UVOD

V tem prispevku bi želel prikazati le drobec dognanj neke širše raziskave o čezmejnem regionalnem povezovanju na območju Goriške (M. Bufon, Prostor, meje, ljudje: razvoj prekomejnih odnosov, struktura obmejnega območja in vrednotenje obmejnosti na Goriškem, Slovenski raziskovalni inštitut v Trstu, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, Trst, 1995), in sicer v zvezi s pojavom čezmejne prostorske mobilnosti, ki se je izkazal za enega izmed temeljnih faktorjev čezmejne povezanosti prebivalstva in sosednjih krajev. Namen tega prikaza ni toliko v poglobljanju celotne dinamike čezmejnega gibanja v daljšem časovnem zaporedju ali določenih posebnih oblik migracij zaradi nastalih političnih sprememb po prvi in drugi svetovni vojni, ampak bolj v podajanju skice "vsakdanjih" selitvenih tokov, takorekoč "v prerezu", vzdolž celotnega obmejnega pasu med pokrajino Gorica v Italiji in dosedanje občino Nova Gorica v Sloveniji (stanje v letu 1991). Tovrstno selitveno dinamiko smo ob drugih aspektih čezmejnega poseganja in vrednotenja obmejnosti v vsakdanjem življenju obmejnega prebivalstva ugotavljali med - vzorčnim anketiranjem prebivalcev oziroma nosilcev gospodinjstev, ki je potekalo med decembrom 1991 in junijem 1992 v več kot 30 krajih na obeh straneh omenjenega mejnega sektorja in je zajelo 268 oseb oziroma gospodinjstev. V nadaljevanju bo nakazano tudi razmerje med klasičnimi emigracijskimi tokovi in drobnimi medkrajevnimi ter čezmejnimi selitvami, ki dejansko veliko prispevajo k oblikovanju neke skupne mreže medosebnih vezi ter skupne prostorske (obmejne ali čezmejne) identitete.

KRAJEVNI IZVOR TER OBMOČJA IZSELJEVANJA OBMEJNEGA PREBIVALSTVA

Že pri preverjanju kraja rojstva anketiranih in njihovih bližnjih (oče, mati, zakonski partner) ugotovimo, da je mobilnost te populacije, če jo izrazimo z deležem tistih, ki so se rodili izven kraja stalnega bivanja, dokaj visoka in znaša v skupnem pogledu ok. 45 %, še višja pa je v nekaterih segmentih goriškega obmejnega pasu, kjer je meja dobesedno razrezala nekdanjo homogeno naseljitveno območja, kakor npr. v osrednjem delu Brd. Posebno poudarjena je, zlasti na slovenski strani meje, mobilnost ženskega prebivalstva v kategoriji zakoncev, ki znaša ok. 75 % (glej karto 1). Očitno je torej, da je medkrajevna in čezmejna selitvena mobilnost v razmerah agrarne družbe višja pri na domačo posest tradicionalno manj vezanem spolu.

V skladu z zgoraj navedeno skupno mero mobilnosti je nadalje podatek, da ima polovica v anketo zajetih gospodinjstev vsaj enega sorodnika v kakem drugem kraju, srednje število oseb, ki so zapustile domači kraj v zadnjih dveh generacijah, pa znaša 1,8 na gospodinjstvo. Toda po drugi strani je petina vseh družin z izseljenimi člani navedla, da ima po tri in več izseljenih sorodnikov. V to selitveno gibanje so posebno vključeni kraji zahodnih in osrednjih Brd, kjer se deleži gospodinjstev z izseljenimi člani povzpnejo do 70 %. Najbolj pogosto se pri tem navajata dve sorodstveni kategoriji: "*bratje in sestre*" (v 63 % navedb) ter "*strici in tete*" (v 26 % navedb). Zanimiv je primer kategorije "*hčera*", ki tvori 16 % navedb na slovenski, a le 4 % navedb na italijanski strani obravnavanega obmejnega pasu. Medgeneracijsko strukturo izselitev smo opravili s primerjanjem podobnih sorodstvenih kategorij v treh različnih generacijskih nivojih, se pravi "*stricev in tet*", "*bratov in sester*" ter "*sinov in hčera*". Razmerja med deleži navedb teh treh kategorij znašajo na italijanski strani 29 : 61 : 8, na slovenski pa 23 : 65 : 23, kar dovolj nazorno izpričuje, da ostaja tu izseljevanje dokaj razširjena praksa tudi med mlajšo generacijo, medtem ko je na italijanski strani izseljevanje mladih bistveno nižje kot v preteklosti.

Glede geografske distribucije selitvenih tokov je opazno, da je disperznost pri navajanju različnih krajev izseljevanja manjša od disperznosti navajanja različnih sorodstvenih kategorij, kar kaže na to, da se je več sorodnikov izselilo v isti kraj oziroma območje. Pri navedbi slednjih sta se izoblikovali dve skupini: v prvo z nad 10 % navedb sodijo Gorica, Avstralija, Severna in Južna Amerika ter Nova Gorica, v drugo z nad 5 % navedb pa razna italijanska mesta izven dežele Furlanije – Julijske krajine, Videm z okolico, Trst s pokrajino, Krmin in Ljubljana. Izseljence so glavne migracijske smeri vodile tako po eni strani v oba bližnja regionalna centra, po drugi pa v klasično emigracijo "onkraj luže" v Ameriko in Avstralijo. V tem oziru pa obstajajo precejšnje razlike med slovenskim in italijanskim delom goriškega obmejnega pasu tako v intenzivnosti selitvenih tokov, ki so v Sloveniji bolj disperzni, kot v njihovi usmerjenosti, na kar opozarja tudi sledeča razpredelnica.

Tab. 1: Pogostejše navedeni kraji oz. območja izseljevanja družinskih članov med anketiranimi v goriškem obmejnem pasu (v odstotkih skupnih navedb)

Italijanski del		Slovenski del	
It. mesta izven F.-J. k.	18,7	Severna Amerika	13,4
Južna Amerika	17,6	Gorica	12,2
Gorica	13,7	Nova Gorica	12,2
Avstralija	11,8	Avstralija	11,0
Francija	9,8	Ljubljana	7,3
Trst s Pokrajino	9,8	Videm z okolico	7,3
Nova Gorica	7,8	Južna Amerika	6,1
Severna Amerika	7,8	Koper-Piran	6,1
Videm z okolico	7,8	Krmin	6,1

Na italijanski strani opazamo izrazitejšo usmerjenost izselitev v Južno, na slovenski strani pa v Severno Ameriko. Na italijanski strani so bili poleg Gorice zelo privlačni pomembnejši urbani centri v Italiji, a tudi rudarska območja Francije in Trst, medtem ko na slovenski strani izstopa večja usmerjenost k Novi Gorici, Ljubljani, a tudi manjšim urbanim centrom, kot so mesta na Obali in Krmin na Goriškem. Da bi v naš pregled zajeli še

vrsto manjših izselitvenih krajev in dobili tako celovitejšo podobo selitvenih gibanj z ožjega obmejnega ozemlja po območjih, smo podatke združili v serijo koncentričnih teritorialnih pasov (prim. tab. 2). Pri tem smo razlikovali območje izvedbe ankete, se pravi najožji obmejni pas do razdalje približno 1 km od državne meje; ožje obmejno območje, v katero sodijo obmejne krajevne skupnosti oziroma občine v razdalji do okrog 5 km od državne meje in ki seveda vključuje tudi oba tukajšnja urbana centra, se pravi Gorico in Novo Gorico; kot ostalo območje Goriške pa je opredeljeno preostalo ozemlje občine Nova Gorica oziroma pokrajine Gorica.

Tab. 2 Geografska usmerjenost selitvenih tokov iz goriškega obmejnega pasu (v odstotkih skupnih navedb)

	1	2	3
Območje izvedbe ankete	12,0	2,0	18,2
Od tega slov. del	6,7	0,0	10,9
Od tega ital. del	5,3	2,0	7,3
Ostalo ožje obmejno območje	49,6	41,1	54,9
Od tega slov. del	22,5	11,7	29,3
Od tega ital. del	27,1	29,4	25,6
Ostala območja Goriške	12,0	5,9	15,9
Od tega slov.del	6,0	0,0	9,8
Od tega ital.del	6,0	5,9	6,1
Drugi kraji Furlanije – Jul. kr.	18,8	21,6	17,1
Drugi kraji Slovenije	15,0	5,9	20,7
Drugi kraji Italije	8,3	19,6	1,2
Drugi kraji bivše Jugoslavije	3,8	0,0	6,1
Druga območja	42,9	58,8	32,9

Op. 1 – Skupaj goriški obmejni pas; 2 – Ital. del goriškega obmejnega pasu; 3 – Slov. del goriškega obmejnega pasu

Kar nas v okviru tako zastavljenih teritorialnih okvirov izselitvenih tokov najbolj preseneča, je dejstvo, da se na italijanski strani obmejnega pasu sosednji kraji onkraj meje sploh ne ali redkeje omenjajo kot izselitvena območja, čeprav je kar 80 % anketirancev nekje drugje navedlo, da ima sorodnike na slovenski strani (prim. v tej zvezi tudi karto 2). Očitno gre tu za različno vrednotenje izselitvenih območij na obeh straneh meje, ki ga pogojuje tudi različna časovna oddaljenost fenomena: anketirani na italijanski strani ne dojemajo (več) bližnjih krajev onstran meje kot potencialno ali dejansko izselitveno območje, medtem ko pomenijo ti kraji njihovim sosedom v Sloveniji še vedno relativno privlačno ali vsaj omembe vredno izselitveno območje, ki ga po pogostosti navajanja postavljajo kar na tretje mesto.

Če podatke še nekoliko poenostavimo, tako da združimo prvi dve območji v enoten obmejni pas, vidimo, da absorbira to ozemlje že večino selitvenih tokov oziroma nad 60 % navedb, kar pomeni, da je več kot vsaka druga vprašana družina navedla, da se je v to območje izselil vsaj po en njen član. Ponovno so razlike med obema stranema zaznavne, saj znaša isti delež na italijanski strani le 43 %, na slovenski pa kar 73 %. Ta tendenca je še izrazitejša, če primerjamo skupne selitvene tokove proti Italiji v širšem smislu na eni strani ter Sloveniji in bivši Jugoslaviji v širšem smislu na drugi. Razmerje med deleži navedb obeh območij znaša na italijanski strani v anketo zajetega obmejnega pasu 79 : 18, na slovenski pa 57 : 77. To pomeni, da predstavljajo na italijanski strani "zunanje" čezmejne selitve okrog 23 % obsega "internih" selitvenih tokov, medtem ko na slovenski strani iste selitve obsegajo kar 74 % vseh sočasnih "internih" selitvenih tokov. Poglavje zase so migracije izven teh dveh območij, se pravi klasično izseljevanje v oddaljenejši dežele, ki obsegajo dobro tretjino navedb na italijanski ter točno petino navedb na slovenski strani meje. Nedvomno se je dobršen del potencialnih izseljencev iz sedanje Slovenije "ustavil" v bližnjih italijanskih mestih, medtem ko so se njihovi sosedje iz sedanje Italije v večji meri odločali za pot v daljne dežele.

Končno smo poskusili še razbrati, ali obstajajo kake bistvene razlike med selitvenimi smermi v različnih obdobjih lokalnega historiata. V ta namen smo ponovno uporabili že navedene tri generacijske kategorie anketirancevih bližnjih ("*strici in tete*", "*bratje in sestre*", "*sinovi in hčere*"), ki same po sebi zajemajo tudi večji del vseh možnih navedb.

Tab. 3 Deleži izselitev iz goriškega obmejnega pasu po območjih in generacijskih kategorijah

	1	2	3
Goriška obmejna regija	30,6	48,3	69,2
Od tega Gor. pokrajina	16,3	29,5	23,1
Od tega občina N. Gor.	14,3	18,8	46,1
Furlanija – Julijska krajina	14,3	9,4	7,7
Slovenija	2,0	8,7	11,5
Italija	4,1	6,7	0,0
Ostala bivša Jugoslavija	0,0	2,7	0,0
Ostala Evropa	6,1	4,7	3,8
Južna Amerika	24,5	4,0	3,8
Severna Amerika	12,2	6,0	3,8
Avstralija	4,1	9,4	0,0

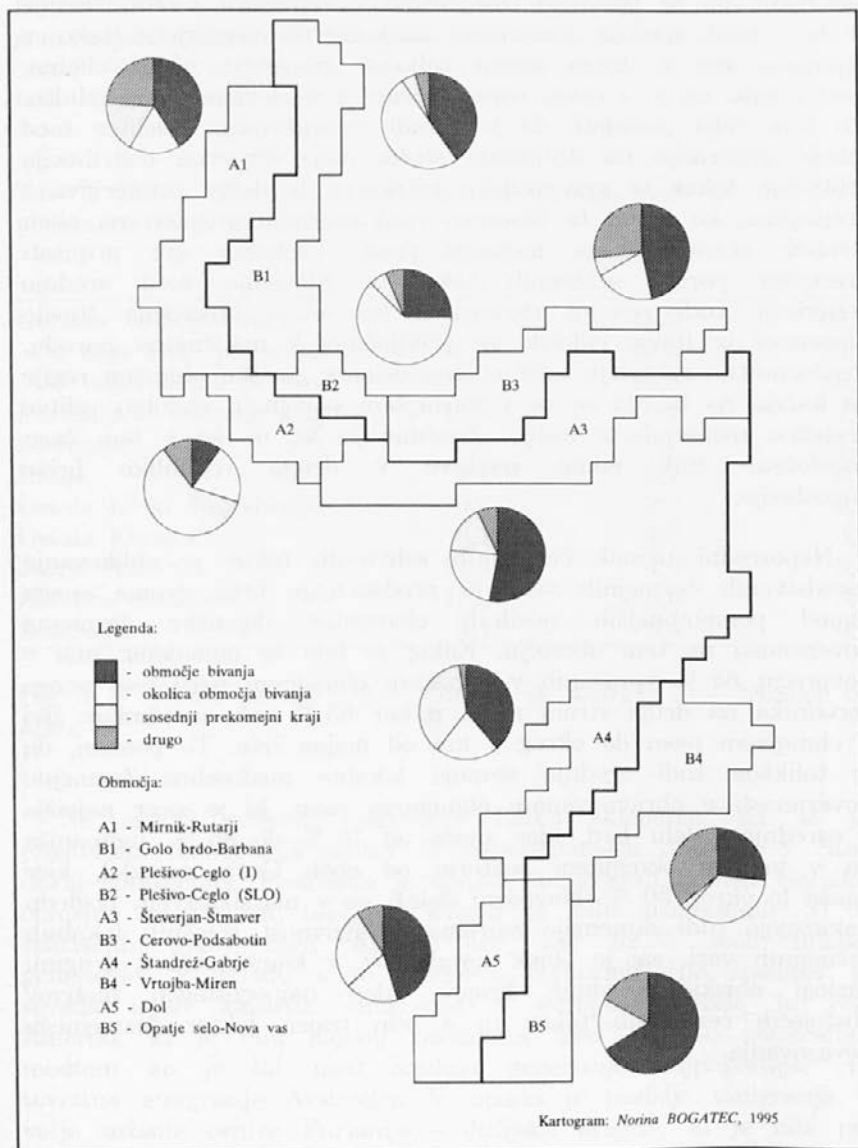
Op. 1 – "*Strici in tete*"; 2 – "*Bratje in sestre*"; 3 – "*Sinovi in hčere*"

Na osnovi prejetih odgovorov lahko sklepamo, da se je prostorska distribucija selitev iz obravnavanega območja v času dokaj spremenila. Predvsem je opaziti naraščajoči pomen Goriške obmejne regije kot take, v katero je bilo usmerjenih 31 % selitvenih tokov med starejšo ter kar 69 % med mlajšo generacijo. V skladu s to tendenco teritorializacije izselitev je seveda upad klasične emigracije v evropske dežele in obe Ameriki, ki je bila najbolj razširjena med starejšo generacijo, medtem ko je bil med srednjo generacijo najpogostejši cilj tovrstne emigracije Avstralija. V upadu je nadalje emigracija v večje urbane centre Furlanije – Julijske krajine, ki je bila pri

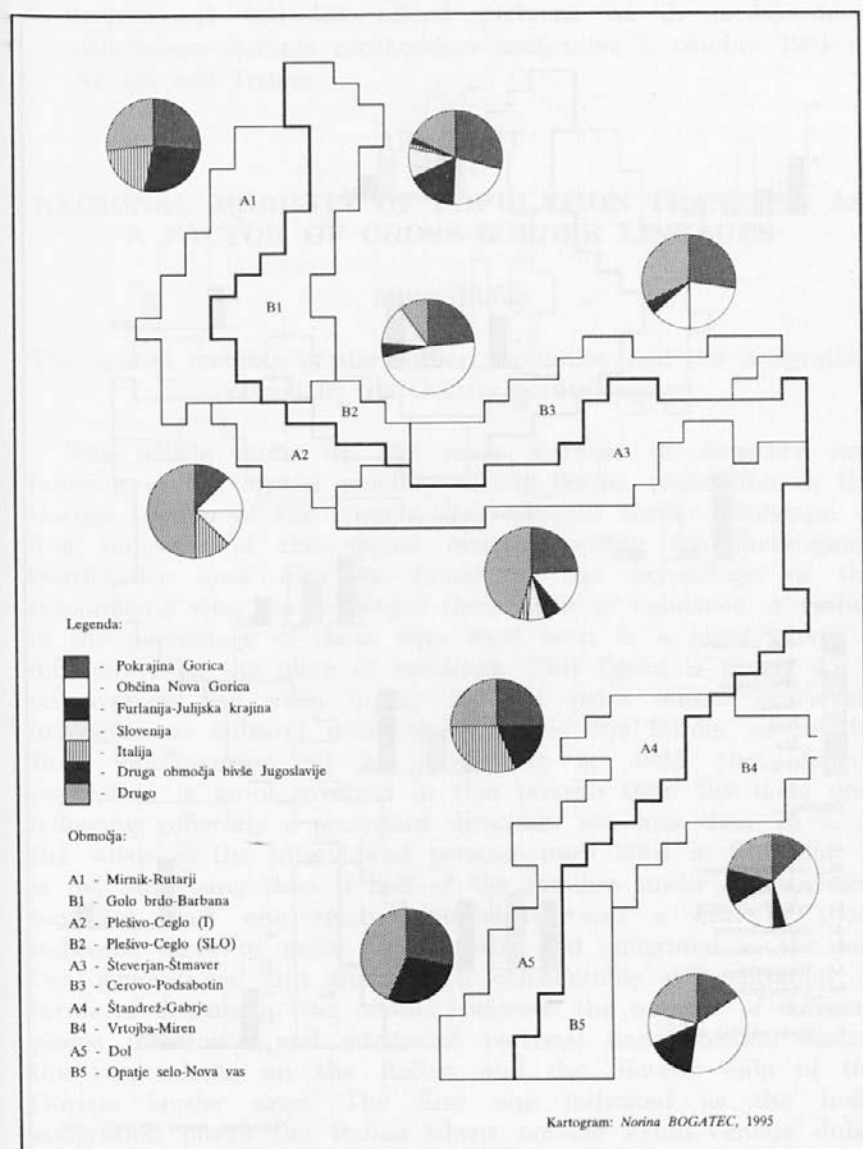
starejši generaciji večinoma usmerjena v Trst, pri srednji pa v Videm in druga furlanska mesta od Čedadada do Krmina. Temu nasprotno pa se povečuje izseljevanje v slovenska mesta; slednje je bilo med srednjo generacijo enakomerno usmerjeno tako v Ljubljano kot v druga mesta zahodne Slovenije, zlasti obalna, med mlajšo pa je v celoti osredotočeno le v slovensko prestolnico. Pri tem velja povedati, da je zaradi zmanjševanja izselitev med mlajšo generacijo na italijanski strani meje krajevna distribucija selitvenih tokov te generacijske kategorije le delno primerljiva s prejšnjima, ko je bil ta fenomen enakomernije prisoten na obeh straneh obravnavanega mejnega pasu. Vsekakor gre pripisati precejšen porast selitvenih tokov v Slovenijo med srednjo generacijo tudi povojni razmejitvi, ko se je precejšnje število Slovencev iz Italije odločilo za priključitev k matičnemu narodu. Privlačnostna razmerja med obema deloma goriške obmejne regije pa kažejo na to, da so se v kasnejšem povojnem obdobju selitve pretežno usmerjale v Italijo. Značilno je še, da so v tem času zabeležene tudi edine izselitve v druge republike bivše Jugoslavije.

Neposredni učinek čezmejnih selitvenih tokov je oblikovanje sorodstvenih čezmejnih vezi, ki predstavljajo brez dvoma enega izmed pomembnejših nosilnih elementov dejanske čezmejne povezanosti na tem območju. Kakor je bilo že omenjeno, ima v povprečju 84 % vprašanih v goriškem obmejnem pasu vsaj enega sorodnika na drugi strani meje, a kar 63 % teh sorodnikov živi v obmejnem pasu do okrog 5 km od mejne črte. To pomeni, da je tolikšna tudi srednja stopnja lokalne medosebne čezmejne povezanosti v obravnavanem obmejnem pasu, ki je sicer najvišja v osrednjem delu Brd, kjer znaša od 75 % do 85 %, najmanjša pa v južnem obmejnem sektorju od obeh Goric navzdol, kjer znaša le okrog 50 %. Navedeni deleži pa v marsikaterem pogledu nakazujejo tudi dimenzijo oziroma intenzivnost splošnih lokalnih čezmejnih vezi, saj je obisk sorodnikov, v kombinaciji z drugimi razlogi obiska sosednjih krajev, eden najpogostejših motivov obstoječih čezmejnih tokov in s tem trajen faktor čezmejnega povezovanja.

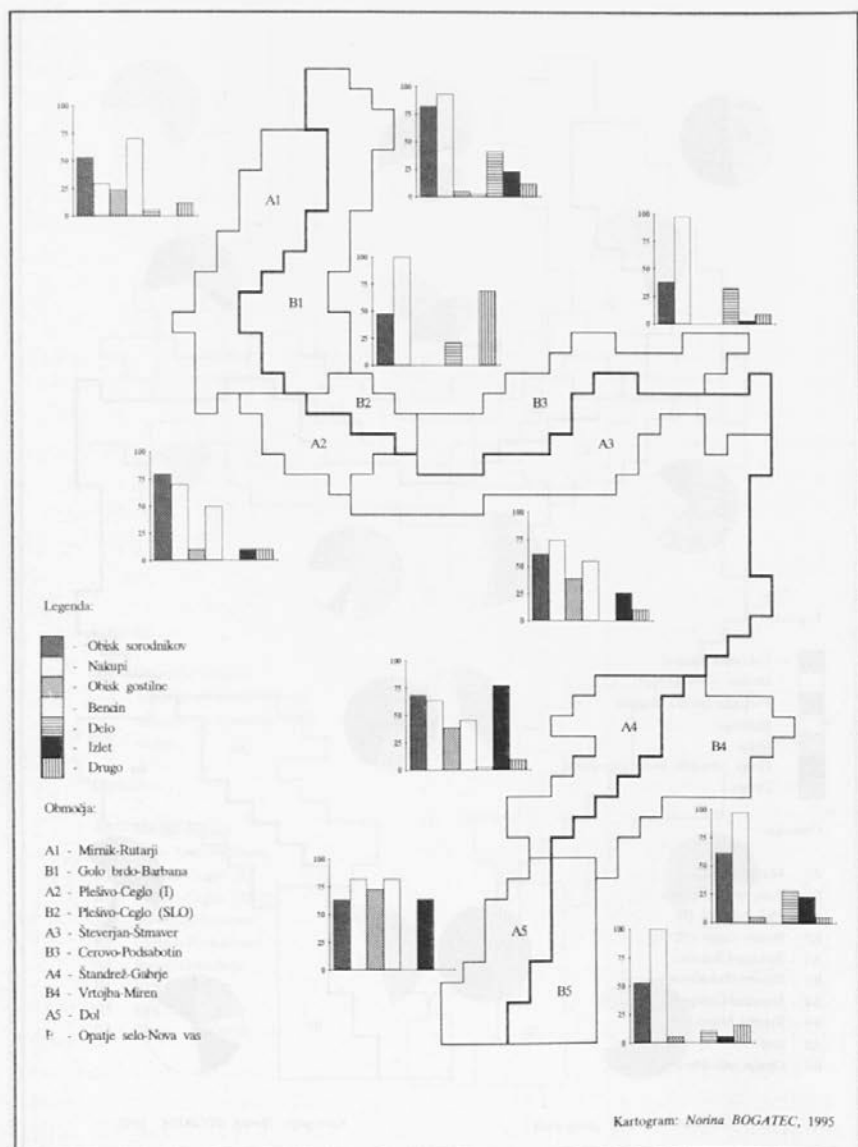
KARTA 1: Struktura goriškega obmejnega pasu po kraju rojstva zakoncev intervjuvanih

KARTA 2: Struktura selitvenih tokov anketiraničevih sorodnikov

KARTA 3: Motivi obiska sosednjih čezmejnih krajev po obmejnih odsekih

OPOMBE

- * Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.

ABSTRACT

**REGIONAL MOBILITY OF POPULATION TRANSFER AS
A FACTOR OF CROSS-BORDER LINKAGES**

Milan Bufon

The spatial mobility of the border population and the integration process in the Gorizia border region.

The article sums up the main features of structure and function of the spatial mobility of the border population in the Gorizia section of the current Italo-Slovene border landscape. A first indicator of the spatial mobility within the investigated transborder area may be found in the percentage of the respondents who have changed their place of residence or rather in the percentage of those who were born in a place which is different from the place of residence. This figure is nearly 45 % on average and even higher in that parts where previously homogeneous cultural areas were cut by the border as in the Brda micro-region. It is interesting to note that female population is more involved in this process than the male one, following generally a westward direction: not less than 75 % of the wives of the interviewed persons were born in Slovenia. It is not surprising then if half of the families under investigation have at least one relative elsewhere, and a fifth of them indicated three or more persons who had emigrated in the last two generations. But there is a considerable differentiation in terms of dispersion (the relation between the number of different places mentioned and emigrated persons) and direction among the respondents on the Italian and the Slovene side of the Gorizia border area. The first one indicated as the main emigration places the Italian towns outside Friuli-Venetia Julia,

South America, Gorizia and Australia, the second North America, Gorizia, Nova Gorica and Australia. Local migrations represent nearly 30 % of the total migration flow on the Italian and 40 % on the Slovene side of the area. But if we consider the relationship between "transborder" and "domestic" local migrations, we find that the first includes only 23 % of the domestic flow on the Italian side and as many as 74 % of this flow on the Slovene side of the Gorizia transborder region. Again, westward orientation and the influence of Gorizia as the major border town in the area seem to provide the best explanation for the above situation. The analysis of the changes in terms of direction of the migration flow that occurred during the last three generations time reveals a great decrease of the "classic" emigration to both Americas (which is particularly pronounced in the generation of the interviewees' parents) or Australia (which have peaked in the interviewees' generation with the 10 % of the total migration flow), and an increasing "territorialization" of these migrations into a cycle of "normal" spatial mobility within the Gorizia transborder area (this type of migrations represents the 70 % of the total migration flow in the generation of the interviewees' children). Of course, this "normal" spatial mobility of the border population includes not only "domestic" but also transborder migrations, particularly on the Slovene side, and gives a very useful basis for the establishment of transborder contacts. In fact, the research has shown that "visiting relatives or friends" is one of the most important reasons for transborder commuting on both sides of the Gorizia transborder region.

POROČILA

IN RAZMIŠLJANJA

REPORTS

AND REFLECTIONS

TRETJE MEDNARODNO SREČANJE RAZISKOVALCEV IZSELJENSTVA, PORTOROŽ, 18., 19. MAJ 1994

Breda Čebulj – Sajko

Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU je že drugič organiziral mednarodni simpozij raziskovalcev izseljenstva, s čimer so tovrstna srečanja, tokrat že tretje po vrsti, postala tradicionalna. Če se še spominjamo, smo na prvem (v organizaciji Inštituta za slovensko izseljenstvo, Ljubljana, maj 1992) spregovorili o preteklih rezultatih in bodočih načrtih raziskovanja slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah. Na drugem posvetovanju (v organizaciji Narodne in študijske knjižnice iz Trsta, Odseka za zgodovino, Občine, maj 1993) smo razpravljali o prvi fazi izseljenskega procesa, torej o vzrokih, motivih, povodih, smereh odhajanja Slovencev po svetu v različnih časovnih obdobjih. V letu 1994 je simpozij zaradi pomanjkanja financ odpadel, pač pa je ponovno Inštitut za izseljenstvo v letošnjem letu navkljub podobnim denarnim težavam kot lani organiziral dvodnevno srečanje v Portorožu, ki so se ga udeležili gostje iz Italije, Avstrije, Hrvaške, Nemčije, Poljske in Slovenije. Naslovili smo ga Soočanje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje (Confrontation of Myth and Reality at the Emigrants' Arrival to a New Land).

V uvodnem nagovoru je državni sekretar Ministrstva za zunanje zadeve Urada za Slovence po svetu dr. Peter Vencelj poudaril predvsem skrb Republike Slovenije za več kot pol milijona izseljenih Slovencev ter se zavzel za nadaljevanje tovrstnih znanstvenih srečanj. Nato je dr. Irena Gantar Godina, upravnica Inštituta za izseljenstvo in vodja organizacije simpozija, prebrala pozdravno pismo direktorja ZRC SAZU dr. Ota Lutharja ter otvorila začetek posvetovanja.

Kot prvi nam je svoj referat Mitologija Amerike in Slovenci predstavil dr. Zmago Šmitek z Oddelka za etnologijo in kulturno

antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. V ospredju obravnave so bila pisma slovenskih misijonarjev v severni in južni Ameriki in sicer od 17. stoletja dalje. V njih so domačim sporočali svoje vtise o novem okolju, ki jih je dr. Šmitek primerjal z nekaterimi sorodnimi viri evropskih misijonarjev. V prispevku raziskovalke Inštituta za novejšo zgodovino (Ljubljana), sicer živeče v Italiji, Marije Jurič-Pahor Migracija in kulturni šok so bili nakazani psihoanalitski vidiki izseljevanja. Kulturni šok je bil tudi v središču pozornosti referata z enakim naslovom avtorice mag. Irene Weber (podiplomske študentke Fakultete za družboslovne vede Univerze v Ljubljani), v katerem je omenjeni pojav opredelila z antropološkega vidika in ga umestila med ostale faze v prilagajanju človeka na tuje okolje. Po njenem gre za stresno situacijo, locirano v posamezniku, ki se lahko ponovi ob njegovem povratku v domovino. Mit o nespremenjeni domovini je bil naslov referata Marka Jenštrla (Ministrstvo za kulturo R Slovenije). V njem je z zornega kota vsakdanje prakse poglobljeno predstavil probleme slovenskih izseljencev v Argentini po letu 1945 in opozoril na vprašanje nove vloge in obstoja politične emigracije v odnosu do novih družbeno-političnih razmer v Sloveniji. V prispevku sociologinje mag. Marine Lukšič-Hacin z Inštituta za izseljenstvo ZRC SAZU (Ljubljana) *Prepletanje mita in realnosti* je bilo govora o relaciji med obema pojmom, pri čemer je avtorica izpostavila dejstvo, da v določenih situacijah mit postane realnost ter obratno. Razpravljalci v diskusiji, ki je sledila po naštetih prispevkih, so bili mnenja, da je delitev realnega in mitološkega odvisna od presoje vrednostnega sistema določene dobe (dr. Peter Vencelj) ter podali nekaj konkretnih primerov pojmovanja mita iz daljne preteklosti (npr. iz pisem Hebrejcev iz Stare zaveze, ki so se, podobno kot Slovenci, v tujem svetu zbirali predvsem okoli svojih verskih središč /Mihael Kuzmič, Ljubljana; Marija Jurič-Pahor/) in sedanosti (npr. izražanje mitologije v vsebini ameriških filmov /mag. Irena Weber/).

V popoldanskem delu prvega dne smo najprej sledili razpravi dr. Adama Walaszka (Uniwersytet Jagiellonski, Instytut Polonijny, Varšava) *Encountering the city: Immigrants in America 1870-1920*. V njej je avtor s pomočjo zgodovinskih dejstev in s

konkretnimi primeri prikazal "ponovno rojstvo" poljskih emigrantov po njihovem prihodu v Združene države. Dr. Ivan Čizmić (Inštitut za aplikativno družbeno raziskovanje Univerze v Zagrebu) je v svojem referatu Prvi kontakti Hrvatov s Amerikom i Kanadom – legenda ili stvarnost? sprva orisal zgodovino priseljevanja Hrvatov v "novi svet" in navedel nekaj primerov mitov in legend iz tega obdobja, ki zaenkrat še nimajo potrditve v historičnih virih. Zgodovinar dr. Darko Friš (Oddelek za zgodovino Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru) si je za primer doživljanja Amerike v prvem desetletju tega stoletja izbral pisma duhovnika Venceslava šolarja, iz katerih izhaja tudi naslov njegovega prispevka: "Dragi domači, s potrpljenjem se železna vrata prebivajo." V opisu vsebine doma objavljenih pisem je bila razvidna vloga le-te pri oblikovanju mita o Ameriki med domačim prebivalstvom. Objavljeni avtobiografski viri so bili predmet analize socialnega izvora pripovedovalk ter njihovega dojemanja Amerike kot dežele začasnega bivanja v prispevku zgodovinarke mag. Majde Kodrič (raziskovalke iz Trsta). Soočanje med mitom o Ameriki in tamkajšnjo stvarnostjo v spominih slovenskih izseljenk. O izseljevanju v "obljubljeno deželo" Ameriko je kot zadnji v vrsti referentov prvega dne spregovoril tudi dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za izseljenstvo ZRC SAZU, Ljubljana). Njegov referat "V Ameriki se trdo dela – vendar tudi dobro zasluži" je posegel v zgodovino izseljevanja Slovencev "čez lužo" na prelomu 19. v 20. stoletje, za katerega je prevladovalo mnenje, da je bilo pogojeno z revščino. Avtor je na osnovi arhivskih virov prišel do zaključka, da je ravno mit o Ameriki pritegnil tjakaj tudi premožnejše Slovence predvsem zaradi želje po še večjem zaslužku.

V diskusijskem delu je sprva tekla beseda okoli razčiščevanja uporabe pojmov Amerika, Indijanci ipd., za katere so nekateri diskutantje opozarjali na temeljitejšo opredelitev (mag. Irena Weber), medtem ko so se drugi v primeru raziskovanja izseljenstva zavzemali za takšno navajanje predvsem geografskih imen celin, kakršno so sprejeli emigranti (dr. Ivan Čizmić, mag. Majda Kodrič, dr. Antonius Holtman /Universität Oldenburg, Oldenburg/). Ker se je debata oddaljevala od osnovne tematike simpozija, je dr. Čizmić sprožil še vprašanje verodostojnosti

vsebine pisem izseljencev in podal nekaj primerov tovrstnih virov med hrvaškimi duhovniki v Združenih državah. Dr. Darko Friš je bil mnenja, da je potrebno pisma izseljencev v raziskovanju migracijskih procesov vedno preveriti in primerjati z ostalimi razpoložljivimi viri. Vzporednice med "*ponovnim rojstvom*" poljskih emigrantov po prihodu v novo okolje ter taboriščniki v koncentracijskih taboriščih je v zaključnem delu diskusije navedel še dr. Zmago Šmitek: obema skupinama je bilo namreč skupno potovanje "*čez vodo*", kar v mitologiji pomeni sprememba življenja. Koncentracijska taborišča zato niso bila na otokih le iz varnostnih, temveč tudi iz psiholoških razlogov. Gornjim občutkom je pritrdil tudi dr. Adam Walaszek in jih podkrepil s primeri Poljakov v Chicagu, ki so v času plovbe čez ocean doživljali strah, tesnobo. Njihova izkušnja je v emocionalnem pogledu bila mnogo močnejša od emigrantov znotraj Evrope.

Pogovori se z uradnim zaključkom prvega dne simpozija še niso zaključili. Nadaljevali smo jih v večernih urah med prijetno plovbo z ladjo po Piranskem zalivu, ki nam je, kljub prisotnosti "*vode*", prinesla nova poznanstva in prijateljstva.

Naslednjega dne smo poslušali še enajst referatov: v prih dveh sta avtorja Lev Detela (Dunaj) in dr. Igor Maver (Filozofska fakulteta, Ljubljana) spregovorila o literarnem ustvarjanju izseljenskih književnikov, pri katerih je obdobje novega življenja v tujini pustilo vidne sledove tudi v vsebini njihove literature. Referat dr. Brede Čebulj-Sajko "*Lucky Country*" – Kje? je obravnaval pomen avtobiografij v odkrivanju doživljanja prvih dveh let bivanja Slovencev v Avstraliji. Že omenjeni dr. Holtmann je na osnovi analize pisem izseljenih Nemcev v Ameriko v 19. stoletju ugotavljal, kako se je pri njih mit obljubljenе dežele spremenil v antimit. Dr. Jerneja Petrič (Filozofska fakulteta, Ljubljana) je v prispevku *The Dream Never Come True: The Novels of Ivan (John) Molek* z vidika literarne zgodovine osvetlila Molekov osebni mit – mit utopičnega socializma v literaturi. Žal je bil referat dr. Karin Schultz (Förderverein Deutsches Auswanderermuseum, Bremerhaven) zaradi njene odsotnosti na simpoziju le prebran, govoril pa je o izseljevanju vzhodnoevropskih Židov (predvsem iz ozemlja Rusije)

v Združene države pred prvo vojno. Mihael Kuzmič je orisal položaj prekmurskih izseljencih v Urugvaju, Argentini, Kanadi in Franciji med obema vojnama ter njihovo soočanje s tujim okoljem prikazal s pomočjo pisem, pesmi, življenjskih zgodb, objavljenih v Dobrem Pajdašu Kalendariumu (1922–1944). Dr. Zlatko Skrbiš (Maribor) je s svojim referatom posegel na področje druge generacije avstralskih Slovencev: izpostavil je nekaj problemov izražanja njihove etnične identitete, ki čedalje bolj obstaja le še na simbolni ravni. O razseljenih Hrvatih sta govorila dva avtorja: dr. Ante Laušić in dr. Branimir Banović (oba z zagrebskega Instituta za migracije i narodnosti). Prvi je orisal potek izseljevanja svojih rojakov v Afriko od srede 18. stoletja dalje, medtem ko smo v prispevku drugega raziskovalca izvedeli nekaj več o zgodovini Hrvatov v Avstraliji in na Novi Zelandiji. Kot zadnja na simpoziju je mag. Rozina Švent (NUK, Ljubljana) prikazala naselitev Slovencev v Argentini med leti 1920–1950 na osnovi potopisnih virov izseljenskega duhovnika Janeza Hladnika, objavljenih v reviji Duhovno življenje (Buenos Aires, 1933 –).

Srečanje domačih in tujih raziskovalcev migracij smo zaključili z željami po nadaljnjem medsebojnem sodelovanju na podobnih simpozijih, s katerimi namerava Inštitut za izseljenstvo nadaljevati tudi v bodoče in s tem ohraniti tradicijo sistematičnega raziskovanja življenja slovenskega izseljenstva. K tej kontinuiteti nas je še toliko bolj spodbudila medijska odmevnost vsebine in pomena simpozija v času njegovega poteka in po njem ter prvi samostojen zbornik zbranih referatov, ki bo predvidoma izšel v začetku leta 1996.

MED SLOVENSKIMI IZSELJENCI NA ŠVEDSKEM

Marina Lukšič-Hacin

V septembru in oktobru me je pot zanesla med Slovence na Švedskem. Povsod, kjer sem se gibala, sem naletela na toplo dobrodošlico – naj bo to v Stockholmu, Göteborgu, Halmstadu ali v Landskroni –, na ljudi dobre volje, ki so mi bili v vsaki situaciji pripravljeni pomagati. Študijsko bivanje med slovenskimi izseljenci na Švedskem je bilo tako hkrati plodno in prijetno. Opravljena raziskava je s svojimi rezultati predpogoj za doktorsko delo, ki bo osredotočeno na multikulturalizem v migracijskih situacijah s poudarki na položaju slovenskih izseljencev na Švedskem.

Glavni cilji poti na Švedsko so bili:

1. Navezati stike s slovenskimi izseljenci, njihovimi društvi in krovno organizacijo slovenskih društev na Švedskem, Slovensko zvezo.
2. Pregledati arhive slovenskih društev.
3. Opraviti intervjuje med Slovenci na Švedskem.
4. Obiskati slovensko ambasado v Stockholmu.
5. Obiskati pomembnejše univerzitetne centre (Uppsala, Lund).
6. Pregled in nakup novejšje migracijske literature, predvsem pa literature, ki je specifično vezana na švedsko migracijsko politiko ali prikazuje življenje priseljencev v švedski družbi.

Na Švedskem sem obiskala predvsem štiri centre oz. mesta, kjer so Slovenci najštevilnejši in hkrati tudi najbolj aktivni: Stockholm, Göteborg, Landskrona in Halmstad. Izbrana mesta so med seboj relativno oddaljena (cca 300–500 km). Z oddaljenostjo se povečuje verjetnost različnih življenjskih pogojev, kar je za raziskavo zelo pomembno.

Pregled in analiza arhivskega gradiva sta pokazala, da je zgodovina društvenega življenja Slovencev na Švedskem obsežna in zapletena, dodatno pa jo zapleta dejstvo, da je bila Slovenija v preteklosti del Jugoslavije in se je Slovenci na Švedskem v vseh državnih zadevah in tudi popisih tretirali kot Jugoslovane in ne kot Slovence. Društva, ki se danes združujejo v Slovensko zvezo, so se v preteklosti preko slovenskega Koordinacijskega odbora združevala z ostalimi jugoslovanskimi društvi v Jugoslovansko zvezo, ki je bila kot krovna organizacija registrirana pri švedskih inštitucijah. Financiranje društev jugoslovanskih priseljencev s strani švedskih inštitucij je bilo tako vezano na financiranje Jugoslovanske zveze. Znotraj zveze pa so se sredstva delila po internih kriterijih. To dejstvo dodatno zapleta analizo o izvajanju uradne (multikulturalne) migracijske politike v praksi, kajti za dešifriranje finančnih subvencij s strani inštitucij švedske države slovenskim društvom (in preko tega valorizacijo odnosa švedske države do priseljenjskih društev) bi bilo potrebno spoznati še kriterije delitve sredstev znotraj same Jugoslovanske zveze. Slednje pa je, zaradi začasne "*zamrznitve*" jugoslovanskega premoženja in s tem tudi arhivov, trenutno nemogoče.

Za pravilno valorizacijo finančnega poslovanja slovenskih društev v preteklosti in odnosa švedske države do društev priseljencev bi bil, kot smo že dejali, poleg pregleda društvenih finančnih poročil nujen vpogled v arhive Jugoslovanske zveze, točneje v finančna poročila, iz katerih je razvidno, koliko državnih dotacij je letno Zveza dobila in kako je bila realizirana poraba po različnih društvih. Ključ razumevanja odnosa švedske države do priseljencev iz nekdanje Jugoslavije oz. Slovencev je vezan na položaj Jugoslovanske zveze v preteklosti in od

osamosvojitve Slovenije na Slovensko zvezo (vanjo se združujejo slovenska društva, ki so bila včasih v Jugoslovanski zvezi in so po 1990 letu posamično izstopila iz nje), ki je dejansko šele v drugi polovici 1995. leta dobila podoben status, kot ga ima Jugoslovanska zveza.

Pred podrobnim opisom opravljenega dela naj še izpostavim vlogo nekaterih društev. Društvo iz Stockholmu ima za Slovence na Švedskem sorazmerno velik pomen. Tu je društvo aktivno in ker je Stockholm glavno mesto Švedske je bilo, oz. je, to društvo v središču dogajanja in usklajevanja odnosov med institucijami švedske države in slovenskimi društvi. Številni posamezniki tega društva se pojavljajo v različnih organih, ki so pristojni za urejanje omenjenih odnosov. Prav tako je na to društvo močno vezano glasilo vseh slovenskih društev na Švedskem *Naš glas*. Le-to je bilo najprej glasilo društva v Stockholmu in je pozneje preraslo v glasilo vseh društev na Švedskem. Še danes so v uredništvu *Našega glasa* predvsem člani društva iz Stockholma, ostala društva pa sodelujejo z dopisi o svojem delu. Prav tako je v Stockholmu locirano uredništvo oz. urednica slovenske radijske oddaje.

Za razliko od društva v Stockholmu sta društvi v Göteborgu in predvsem v Landskroni številnejši in aktivnejši. Vsa društva so se v času osamosvajanja Slovenije "*prebudila*", z umiritvijo politične situacije pa je zamrla tudi zagnanost nekaterih posameznikov. Še večje probleme je slovenskim društvom povzročilo financiranje njihove kulturne dejavnosti. Izstop iz Jugoslovanske zveze je hkrati pomenilo izgubo pomembnega vira financiranja. Slovenska društva nekaj časa po tem niso imela pri švedskih institucijah uradno registrirane krovne organizacije. Iz Koordinacijskega odbora slovenskih društev v Jugoslovanski zvezi se je sicer izoblikovala Slovenska zveza, ki pa je morala "*preživeti*" dolgotrajni postopek registriranja in zadovoljiti predpisane kriterije, da je konec 1995. leta končno dosegla uradno priznanje s strani Švedske. Kljub finančnim težavam pa lahko rečemo, da je ljudem uspelo ohraniti društva pri življenju.

Zgoščen prikaz opravljenega dela:

1. Zbiranje gradiva za doktorsko disertacijo.
2. Obisk društev slovenskih izseljencev v Stockholmu, Göteborgu, Halmstadu in Landskroni.
3. Pregled in analiza arhivskega gradiva v omenjenih društvih ter fotokopiranje gradiva, ki se vsebinsko veže na doktorsko disertacijo. Hkrati sem fotokopirala tudi gradivo, ki je vsebinsko pomembno (po moji presoji) in nujno za dopolnitev arhiva na Inštitutu za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU.
4. Obisk slovenskih družin in seznanjanje z njihovim načinom življenja.
5. Opravila sem 31 globinskih intervjujev s slovenskimi izseljenci. Pri izboru intervjuvancev je upoštevana geografska dimenzija (štiri razmeroma oddaljeni kraji, kjer živijo Slovenci, s čimer se povečuje verjetnost razlik v življenjskih izkušnjah). Znotraj izbranih krajev je bil intervju vezan predvsem na posameznike, ki so s svojim delom intenzivneje vključeni v inštitucionalno življenje. Društva in društveno delovanje so nudili osnovno mrežo za intervjuje, kajti prav v odnosu švedskih institucij do društev priseljencev lahko jasno vidimo izvajanje migracijske politike v praksi. V intervju so zajeti predvsem nekdanji in sedanji predsedniki društev, predstavniki v Jugoslovanski zvezi in slovenskem Koordinacijskem odboru oz. današnji Slovenski zvezi, uredniki revije Naš glas, učitelji, duhovnik in aktivni predstavniki prve in druge generacije slovenskih izseljencev.
6. Navezala sem stike z društvi slovenskih izseljencev. Področje Švedske je bilo v dosedanjih raziskavah o slovenskih izseljencih relativno slabo pokrito. Vzpostavljena mreža bo v bodoče služila tudi za delo Inštituta. S posameznimi društvi

smo se dogovorili za izmenjavo revij in ostalega gradiva ter informacij. Prav tako bodo v bodoče potekale redne izmenjave z Našim glasom.

7. Vzpostavila sem stike z učitelji in se dogovorila za morebitno nadaljnje sodelovanje.
8. Vzpostavila sem stike s posamezniki druge generacije Slovencev, ki se ne vključujejo v delo društev. V prihodnje bom predvidoma med njimi izvedla pisemsko anketo o njihovem pogledu na življenje Slovencev na Švedskem in na delo društev slovenskih izseljencev.
9. Obiskala sem slovenskega župnika v Göteborgu, z njim naredila intervju in se udeležila dveh slovenskih maš.
10. Obisk slovenske ambasade v Stockholmu.
11. Obisk univerzitetnega centra v Stockholmu in navezava stikov za bodočo računalniško poizvedbo po knjižnicah v Uppsali in Lundu.
12. Nakup literature o švedski migracijski politiki in novejših del s področja teorij migracij.
13. V času bivanja sem dobila številne informacije, ki bodo usmerjale nadaljnji potek raziskave:
 - naslovi ljudi, ki so živeli na Švedskem in so se vrnil v Slovenijo (povratniki). V prihodnje jih bom tudi z njimi opravila intervju.
 - v arhivih sem našla številne naslove organizacij in posameznikov, ki so v preteklosti sodelovali s posameznimi društvi na Švedskem. V nadaljevanju bom skušala pridobiti gradivo teh organizacij.

Opravljenno delo predstavlja le prvo fazo predvidene analize življenja Slovencev na Švedskem skozi prizmo spoznanj o socializaciji posameznika. Že sam globinski intervju zahteva sodelovanje intervjuvanca tudi v fazi interpretacije in avtorizacije teksta. Poleg tega pa bo prvi fazi terenskega dela sledilo nadaljnje sodelovanje s Slovenci na Švedskem pri obdelavi gradiva in že omenjena anketa po pošti ter intervjuji med remigranti. Opravljenno delo predstavlja tudi obogatitev Inštitutskega arhiva. Prav tako sem za Inštitut opravila dogovor za izmenjavo gradiva in informacij s slovenskimi društvi na Švedskem, Našim glasom, župnikom in Slovensko zvezo.

Na koncu naj poudarim, da bi bila raziskava brez pomoči naših ljudi, ki živijo na Švedskem, skromnejša. Ljudje so mi pomagali na vseh korakih mojega dela: od pripravljenosti, da so sodelovali z menoj, do čisto konkretne pomoči pri delu (dovoljenja za delo na arhivskem gradivu, fotokopiranje pomembnejšega gradiva, pomoč pri iskanju ljudi za intervjuje,...). Zato se vsem, ki so mi pomagali ali so kakorkoli sodelovali z menoj v času mojega bivanja na Švedskem še enkrat najtopleje zahvaljujem.

SLOVENSKI ŠTUDENTI PO SVETU

Jožko Fornazarič

Po osamosvojitvi čutimo študenti v Sloveniji še posebno potrebo po odpiranju v svet. če hočemo stopiti enakovredno ob bok najbolj razvitim narodom, si nikakor ne moremo privoščiti kakršnegakoli zapiranja vase. Za kaj takega je v prihajajoči eri globalne vasi naša država veliko premajhna. Istočasno pa si slovenski, številčno šibak narod nikakor ne sme dovoliti, da zamrejo stiki med matico in diasporo. Sedaj, ko imamo svojo državo in sami odločamo o svoji usodi, lahko pogumneje zastavimo okvire novemu, vseslovenskemu sodelovanju. Vse to podjetje pa ne bo imelo prihodnosti, če v te načrte ne vključimo mladih, predvsem bodoče inteligence.

Kot plod takšne miselnosti je v Mednarodni pisarni Študentske organizacije Univerze (ŠOU) nastal projekt z naslovom Slovenski študenti po svetu. Projekt deluje že poldrugo leto, z letošnjim študijskim letom pa je postal stalna dejavnost Mednarodne pisarne. Ob začetku dela smo si postavili za cilj vzpostavitev stikov s slovenskimi študenti v zamejstvu in širše v Evropi pa tudi drugod po svetu, če bi le obstajal interes za sodelovanje. Zavedali smo se, da začenjamo takorekoč vse znova, saj so bile v burnih časih v začetku devetdesetih potrgane še tiste skromne vezi, ki so obstajale od poprej. Naša predvidevanja, da je skrajni čas, da podamo roko kolegom in sonarodnjakom za mejo, so se pokazala za pravilna, saj je bil odziv nad pričakovanji. Navezali smo stike s slovenskimi študentskimi klubi v Celovcu, Gradcu, na Dunaju, Zagrebu, Splitu, na Reki in v Trstu. Klubu v Zagrebu smo pomagali, da je po nekaj letih premora zopet začel z delom in sicer v okviru Slovenskega doma. Klub slovenskih študentov - Trst pa je popolnoma novo združenje slovenskih študentov na tržaški univerzi, v katerem se zbirajo člani z obeh strani meje. Omenjeni klubi so se v zadnjem letu dodobra spoznali s študentsko organizacijo Univerze, saj jih je ta v zadnjem letu večkrat gostila, imeli pa smo tudi prvo srečanje slovenskih zamejskih klubov aprila lani v Ljubljani.

Ljubljani. Trudimo se, da bi taka srečanja zamejskih študentskih klubov in Študentske organizacije postala tradicionalna. Letošnje srečanje bo spomladi v Trstu.

Če je v primeru zamejskih študentov faza spoznavanja že za nami, pa moram reči, da smo z izseljenskimi študenti šele na začetku. Daleč najdlje smo prišli v navezovanju stikov s slovenskimi študenti v Avstraliji. Nanje smo naleteli bolj po naključju, presenetila pa nas je njihova aktivnost in pripravljenost na sodelovanje. Zaenkrat imamo stike le s Sydneyem, želeli bi pa bi spoznati tudi študente iz drugih mest. Ker v skladu z novimi avstralskimi trendi poudarjanja multikulturalnosti kažejo veliko zanimanje za slovenski jezik, zgodovino, etnologijo in nasploh vse slovensko, jim na Študentski organizaciji nameravamo pripraviti obisk, kjer se bodo spoznali z deželo svojih prednikov in kolegi, ki tukaj živimo. Še v letošnjem študijskem letu nameravamo vzpostaviti kontakte s slovensko študentsko populacijo v državah obeh Amerik. Predvsem so tu v ospredju Argentina, ZDA in Kanada, ker je tam slovenska skupnost najštevilčnejša. Poudariti moram namreč, da se želimo povezati z kar največ slovenskimi študenti, neglede na to kje živijo.

Seveda pa cilji tega projekta bistveno presegajo samo spoznavanje slovenskih študentov iz matice s tistimi iz sveta. Res je, da slovenski študenti zelo slabo poznamo življenje v slovenskih skupnostih po svetu, saj je zgolj naključje, da se kakšen študent znajde med izseljenci, vendar je medsebojno poznavanje le tisti nujni pogoj, ki pomeni temelj nadaljnemu delu. Gre za to, da bi naše medsebojno poznavanje dobilo čisto uporabno obliko. Sprva na področju študijskih in obštudijskih dejavnosti, pozneje, po končanem študiju, pa na področju znanstvenega, kulturnega, gospodarskega in političnega sodelovanja. Ker imamo opraviti z vprašanji, ki so širšega nacionalnega pomena in presegajo poslanstvo Študentske organizacije, pričakujemo od slovenske države, da bo sledila našemu zgledu. Na področju študijske in obštudijske dejavnosti so možnosti skoraj docela neizkoriščene. Pri tem se zopet vračam na misel z začetka sestavka o koristnosti študija v tujini, ki pa je že sam po sebi zahteven podvig. Zato je sleherna informacija,

nasvet ali konkretna pomoč s strani slovenskih kolegov za nas izredno dragocena. Ne smemo pozabiti tudi številnih slovenskih profesorjev širom sveta, od katerih jih je mnogo na pomembnih položajih in blizu virom kvalitetnih informacij. Mislim, da se v Sloveniji še sploh ne zavedamo pomena tega skritega zaklada. Z druge strani pa lahko tudi študenti iz Slovenije preko svoje stanovske organizacije marsikje ponudimo svojim rojakom in kolegom iz sveta. Predvsem lahko ponudimo pomoč pri tistih vrstah študija, kjer sta slovenski univerzi pred vsemi; predvsem slovenski jezik in književnost, etnologija, ljudska in umetna glasba, zgodovina, in še bi se našlo. Pred očmi imejmo tudi, da sodelovanje v študijskih letih ustvarja ugodno okolje za plodno sodelovanje v poznejšem življenju.

Razlogov za sodelovanje je torej več kot dovolj. Ker smo že doslej prepustili preveč časa v nemar, ne kaže zopet izpuščati priložnosti. Na tem mestu vabim vse slovenske študente iz celega sveta, da se odzovejo naši pobudi za boljšega medsebojnega poznavanje in sodelovanje. Na Študentski organizaciji smo odprti za vse predloge in pobude, saj vi sami veste, česa si najbolj želite. Roko sodelovanja ponujamo tudi slovenskim profesorjem in izobražencem, ki delujejo širom sveta. **Naša projektna skupina, ki jo poleg mene sestavljata še dva člana, deluje na Študentski organizaciji Univerze, v Mednarodni pisarni, Kersnikova 4, Ljubljana. Dosegljivi smo na telefon ++ 386 61 13 37 219 ali na fax. ++ 386 61 13 33 348.**

Malo, zelo malo vemo o Slovencih po svetu, vendar se poskušamo zavedati pomena, ki ga imajo za Slovenijo. Naj sklenem tako, da se vrnem na začetek: izseljenci in zamejci potrebujejo Slovenijo zato, da ostanete Slovenci, mi pa potrebujemo vas da postanemo svetovljani.

SLOVENE STUDENTS AROUND THE WORLD

After Slovenia became an independent state, Slovene students started to feel a need for opening to the world. If we want to walk along with the most developed countries, we certainly can

not afford hiding and separating from the rest of the world. In the forcoming period of a so called "global village" our state is much too small for the attitude of that kind. On the other hand the Slovenes as numerically not very strong nation can not let the contacts between the nation and its diaspora to die away. Now that we have our own state and we are able to decide our own future, we are able to define more courageously the frame of a new, allslovene co-operation. But the company of that kind will not have the future unless we involve in those plans young people, members of future intelligence above all.

The project "*Slovene Students around the World*" at the International Office of Student Organization of the University of Ljubljana (ŠOU) was started as the result of such mentality. The Project has been operating for two and a half years and it became a part of the regular activities of the international Office. When the project was brought up its aim was to establish contacts with Slovene students on the other side of the state borders, around Europe and worldwide, if the interest for co-operation existed. We were well aware of the fact that we were starting almost all over again, while after the stormy period at the beginning of the nineties even the modest contacts from before were cut down. Our anticipation that that was the last time to reach out the hand to our colleges abroad, turned out to be correct, while their reply was far over acceptation. We have established contacts with Slovene students' Clubs in Klagenfurt, Graz, Vienna, Zagreb, Split, Rijeka and Triest. We helped the Slovene Students' Club in Zagreb to get on its feet after a couple of years of break and start with its work within the frame of Slovenski dom. On the other hand the Slovene Students' Club in Triest was a completely new association of Slovene students at the University of Triest from both sides of the border. All those Clans got very well aquatinted with the Student Organization of the University of Ljubljana during the past year, which was their host at several occasions, among which the first meeting of Slovene Students' Clubs from abroad, which took place in Ljubljana in april 1995, was of the highest importance. We strive to make such a meeting a traditional one. This year it will take place in spring in Triest.

Although we have done quite a step forward regarding Slovene Students' Clubs co-operation, we have to confess that we are still beginners as far as the co-operation with Slovene students further in Europe and worldwide. The most solid contacts we have established up till now were with the Slovenes in Australia. Actually we ran across them by chance, but we were amazed by their activities and preparedness for co-operation. At the moment we have contacts only with Sydney but we would like to get in touch also with students, living in other cities. According to the new Australian trends of emphasizing intercultural learning they show a great interest for Slovene language, culture, history, ethnology and Slovene in general. Therefore we plan to offer them a visit to Slovenia, where they could get familiar with the country of their ancestors and their colleges who live here. Before the end of the present year we plan to establish contacts with the Slovene student population in the states of both American continents. First of all in Argentina, United States of America and Canada, where the Slovene societies are numerically stronger. I would like to emphasize our intention to establish co-operation with Slovene students as wide as possible regardless of the country they live in.

Undoubtedly the aims of this project substantially reach beyond the bare acquainting of Slovene students from Slovenia with those from abroad. It is true that Slovene students know quite badly what is life like in Slovene societies around the world, and it is usually a coincidence to find one among Slovenes who live abroad. But knowing each other is the basis for a successful work. We would like our mutual acquaintance to get a practical and useful form starting with study and free time activities, later on after studies with scientific, cultural, economic and political co-operation. Since we deal here with questions of wider national importance and reach beyond the mission of the Student organization, we expect the Slovene State to follow our example. On the field of studies the opportunities are barely taken. At this point I would like to go back and refer to the thought at the beginning of this article regarding the usefulness of the studies abroad, which is itself quit a demanding step

taken by an individual. Therefore every information, suggestion or concrete assistance from the side of our colleges living abroad is very precious for us. We shouldn't forget the numerous Slovene professors around the world, having important and respectful positions in society close to the sources of high quality information. I think that in Slovenia we are not totally aware of the importance of this hidden treasure. On the other hand Slovene students have also much to offer through our Organization to our compatriots and colleges worldwide. First of all we can offer assistance at all those kind of studies, where the two Slovene Universities have the leading role: Slovene language and literature, ethnology, folk and artificial music, history and more. We should bare in mind that the co-operation during the study period creates a good environment for fruitful co-operation in the years later on.

The reasons for co-operation are more than enough. And since we have already lost enough time we shouldn't allow more chances to slip out of our hands. At this point I would like to invite the Slovene students from all around the world to accept our initiative for better mutual aquintenance and co-operation. Here at The Student Organization we are open for the suggestions and initiatives of all kinds, while you know best what you need and want. We are addressing also to the Slovene professors and educated persons. Our project group consists of another two members beside myself and we work at the international Office, kersnikova 4, Ljubljana. You can reach us by phone on ++ 386 61 13 37 219 or by fax on ++ 386 61 13 33 348.

Little, very little we know about the Slovenes living abroad, but we try to find out the importance they have for Slovenia. Let me conclude with going back to the very beginning: the Slovenes living abroad You need Slovenia for staying Slovenes, and we need You to become cosmopolitans.

KNJIŽNE

OCENE

BOOK

REVIEWS

Dorica Makuc, **Aleksandrinke**, Goriška Mohorjeva družba, Gorica 1993, 171 str.

Dorica Makuc, novinarka in soavtorica dokumentarne televizijske serije *Po sledovih Slovencev po svetu*, se je v svojem časnikarskem in publicističnem delu zanimala za številno majhne in marginalne evropske etnične skupine, npr. Katalonce, Rome in druge. Življenjsko in z delom vezana na Primorsko se je lotila tudi zanimivega in specifičnega "*primorskega*" izseljenskega pojava, tj. odhajanja deklet in žena iz spodnjepavške doline, Goriške in Krasa na delo v Egipt od srede 19. stoletja dalje. Odhajanje žensk v to afriško deželo ni bilo značilno samo za slovenska dekleta, ampak sledimo podobnemu izseljevanju tudi iz nekaterih krajev bližnje Furlanije. "*Aleksandrinke*", sprva imenovane tudi "*Nemsau*" (Nemke, saj so prihajale iz Avstroogrske), kasneje pa "*Les Goriciennes*" ali "*Les Slovènes*", so bile zaposlene kot služkinje oz. sobarice, varuhinje otrok in dojilje pri bolj ali manj bogatih družinah poslovnežev v Aleksandriji in drugih egipčanskih krajih. Po narodnosti so bili delodajalci različnega izvora, med njimi Angleži, Francozi, Italijani in drugi. Specifično jezikovno okolje je od njih zahtevalo ne samo fizično delo, temveč tudi dodatno izobraževanje, kar je bilo pomembno zlasti za varuhinje otrok. Drugačen civilizacijski in kulturni prostor je marsikatero Slovenko odbijal, mnoge pa tudi privlačil in ne nazadnje je veliko deklet ostalo v Egiptu dlje, kot so v začetku nameravale. Mnoge so v delodajalčev družinski krog prinašale del slovenske tradicije, npr. v prehrani, številne povratnice pa s seboj spomine na svoje bivanje v tej afriški deželi onstran Sredozemlja in mnoge stike z nekdanjimi otroki, ki so jih varovale in so se raztepli po širnem svetu.

Na splošno lahko rečemo, da je bilo kar nekaj primerov specifičnega "*ženskega*" izseljevanja pri Slovencih. Omenim naj samo nekatere. V 19. stoletju najdemo med ženskami tudi krošnjarke, ki so hodile od hiše do hiše, npr. iz Beneške Slovenije, nato sezonke, ki so hodile na delo v ogrski del monarhije. Že v prejšnjem stoletju so hodila dekleta kot kuharice in služkinje v številna mesta izven slovenskega prostora in sicer od Dunaja do Milana. Med obema svetovnima vojnama jih

najdemo tudi v bolj oddaljenih krajih, npr. v Parizu in Londonu, nemajhno število pa tudi v bližnjih, npr. v Zagrebu in Beogradu. Posebnost je sezonsko izseljevanje Prekmurk, ki so si pred drugo svetovno vojno služile kruh na francoskih in nemških poljih in še bi lahko naštevali. Vredno bi bilo znanstveno proučiti te "ženske" oblike izseljevanja z upoštevanjem tudi tistih predstavnic nežnega spola, ki so le sledile svojim fantom in možem v tujino.

Z Aleksandrinkami je avtorica dala slovenskim bralcem, zlasti iz vrst širše populacije, katerim so knjige Mohorjeve družbe tudi namenjene, lepo in berljivo napisano delo, iz katerega kar žari njena ljubezen do teh žensk in njihovih življenjskih usod. Njihove zgodovine pa se ni lotila površno, ampak je poleg literature uporabila arhivsko in časopisno gradivo in, kar daje delu večjo vrednost, številna ustna pričevanja, ki jih je zbrala v Egiptu, Sloveniji in Italiji. Njeno delo nima pretenzij znanstvenega dela, kar ji je omogočilo bolj sproščen način pisanja in razmišljanja. Predstavlja pa svojevrsten izziv za znanstveno obdelavo, saj se je v zadnjih letih povečal interes tudi za ta del zgodovine Primork, ki je bil pred tem kar nekoliko zapostavljen in povezan s številnimi "zgodbicami", posploševanjem in z odrivanjem na rob slovenskega zgodovinskega interesa.

Marjan Drnovšek

Ivan Čizmić, **Povijest Hrvatske bratske zajednice 1894–1994**, Golden marketing, Zagreb 1994, 358 str.

Hrvatska bratska zajednica, osrednja ustanova med hrvaškim izseljenstvom v ZDA in Kanadi, je glede na svojo pomembno vlogo v življenju tamkajšnjih hrvaških etničnih skupnosti že doslej bila deležna pozornosti v okviru tako hrvaškega kot ameriškega zgodovinopisja. Ob njeni stoletnici je zgodovinar Ivan Čizmić tej organizaciji posvetil monografijo, ki je izšla bodisi v hrvaščini bodisi v angleškem jeziku, z naslovom *The History of the Croatian Fraternal Union 1894–1994*.

Bogato ilustrirana s fotografskim gradivom, pa tudi s preslikavami nekaterih pomembnejših pisanih dokumentov, sledi knjiga zgodovini te bratske podporne organizacije od leta 1894, ko je bilo ustanovljeno njeno začetno jedro Hrvatska zajednica, preko njenega preimenovanja v Narodno hrvatsko zajednico (odslej HNZ) tri leta kasneje, njenega razvoja v naslednjih treh desetletjih zedinjena z drugimi hrvaškimi bratskimi podpornimi organizacijami v Hrvatsko bratsko zajednico (odlej HBZ) leta 1925 ter delovanja te široke organizacije do današnjih dni.

Iz prikaza njenega razvoja skozi čas jasno izhaja, da je vse od svoje ustanovitve organizacija težila za tem, da bi delovala kot vodilni vsehrvaški dejavnik med izseljenstvom v Severni Ameriki. Kot taka je vseskozi aktivno posegala v dogajanje znotraj hrvaške etnične skupnosti, hkrati pa so širše hrvaške izseljenske razmere pogojevale stanje v njej in njeno delovanje. Tako posamezne faze njenega razvoja sovpadajo z glavnimi premiki v zgodovini hrvaškega izseljenstva v Severni Ameriki, in to predvsem v ZDA kot državi množičnega hrvaškega priseljevanja v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja in do prve svetovne vojne, medtem ko je odtlej začelo naraščati hrvaško priseljevanje v Kanado.

Zgodovina hrvaške etnične skupnosti v ZDA se torej v marsičem zrcali v zgodovini NHZ oz. kasnejše HBZ, ki je stalno imela svoj sedež v Pittsburghu, glavnem središču hrvaške etnične skupnosti, in v kateri so delovali vodilni hrvaški izseljenski javni delavci.

NHZ oz. kasnejša HBZ se je v skladu s svojo vsehrvaško usmerjenostjo stalno proglašala za ideološko neopredeljeno organizacijo ter sprejemala vase člane raznolikih svetovnonazorskih in političnih prepričanj. To je po drugi strani vodilo v pogosta nesoglasja med njenim članstvom ter občasno pogojevalo premike v ideološki usmerjenosti njenega vodstva, kar pa ni nikdar bistveno ogrozilo njene načelne neopredeljenosti.

Kot osrednja hrvaška izseljenska organizacija v Severni Ameriki je NHZ oz. HBZ imela vodilno vlogo tudi v zavzemanju hrvaškega izseljenstva za gojenje stikov s staro domovino ter za

delovanje v podporo svojemu izvornemu narodu v kritičnih obdobjih njegove zgodovine, predvsem v teku obeh svetovnih vojn, kot tudi ob današnjih vojnih razmerah na Balkanu.

Seveda pa sta vedno bila in ostajata glavna smotra organizacije socialno zavarovanje njenih članov ter hkrati organizacijsko delovanje med njimi v smislu utrjevanja etničnih vrednot in medsebojnih vezi v etnični skupnosti, kot tudi v smislu pospeševanja uspešnega vključevanja izseljencev in njihovih potomcev v ameriško okolje.

V ta namen v zadnjih desetletjih HBZ skrbi predvsem za ohranjanje hrvaške kulturne dediščine med v Ameriki rojenimi potomci priseljencev ter jim po drugi strani npr. nudi študijske štipendije v prid njihovem poklicnemu uveljavljanju v ameriškem okolju. V prvih obdobjih zgodovine hrvaškega izseljenstva v ZDA pa je bratska podporna organizacija delovala predvsem kot delavska organizacija, ki je stala izseljencem – rudarjem in tovarniškim delavcem ob strani v njihovem boju za uveljavljanje svojih pravic zoper brezobzirno izkoriščanje zlasti priseljske delovne sile v ameriški industriji ter jim hkrati omogočila, da so z gojenjem kulturnih dejavnosti premagovali vsakdanje tegobe v neugodnih življenjskih pogojih.

Ta osnovni pomen organiziranega bratskega podpornega delovanja je v knjigi izrazito poudarjen bodisi v poglavjih o zgodovini NHZ. oz. kasnejše HBZ bodisi v začetni razčlenitvi temeljnih značilnosti ameriškega fraternalizma ter v njegovem okviru predvsem bratskih podpornih organizacij priseljskih skupnosti iz srednjevzhodne Evrope.

Ta uvodna razprava vsebinsko širših razsežnosti, kot tudi obravnava delovanja NHZ oz. HBZ iz vidika posameznih področij, na katerih se je to odvijalo, ter ključnih problematik, s katerimi se je organizacija soočala, nudita bralcu vrsto elementov za vzpostavljanje primerjav z drugimi priseljskimi skupnostmi v ameriškem okolju.

Za slovenskega bralca pa je posebej zanimivo navajanje mnogostranskih stikov med hrvaškimi in slovenskimi izseljenci v ZDA, in to ob posebnih priložnostih, zlasti pri skupnem delovanju v podporo južnoslovanskim narodom v stari domovini med prvo in predvsem drugo svetovno vojno, v vsakdanjem življenju izseljencev, npr. pri delavskih stankah itd. Zanimiv pa je tudi v več primerih poudarjen pojav sodelovanja slovenskih in hrvaških izseljencev v istih bratskih podpornih organizacijah, tako v manjših društvih kot tudi v sami HBZ oziroma v večjih slovenskih organizacijah. Težko izvedljiva se je ob koncu 20. let izkazala zamišljena pobuda za ustanovitev federacije južnoslovanskih bratskih podpornih organizacij, ki pa sama zase kaže zanimanje slednjih za medsebojno sodelovanje.

Majda Kodrič

Andrej Rot, **Republika duhov**, Ljubljana, Državna založba Slovenije, 1994, 189 str.

Pred dobrim letom dni smo na naših knjižnih policah dobili novo delo Andreja Rota, *Republika duhov*, namenjeno, kot nam pove podnaslov, opisu štiridesetletnega delovanja Slovenske kulturne akcije (SKA) v Argentini.

Sam avtor vsem tistim bralcem, ki jih zanima izseljenska tematika, ni nepoznan, saj je, poleg objav iz preteklega obdobja svoje bogate društvene in literarne dejavnosti še v času bivanja v Argentini, leto dni po preselitvi v Slovenijo (1991) izdal pri Državni založbi Slovenije delo *V obljubljeni deželi*, pri Mladinski knjigi pa *Ob Srebrni reki in Kratko prozo argentinskih Slovencev* (1993), medtem ko je širši publiki zagotovo poznan kot soavtor televizijske serije *Pričevanja o zvestobi*, v kateri smo v domovini prvič v nekoliko bolj zgoščeni in celoviti obliki sledili nastanku in razvoju slovenske skupnosti v Argentini.

Naslov knjige *Republika duhov*, ki je bila v slovenskih medijih že predstavljena in zato njeno vsebino v tem članku le na kratko omenjam, je hkrati vzdevek za SKA, ki so ji ga dali njeni ustanovitelji v času, *"ko ni obstajala v zavesti matične domovine."* Zaradi njenega pomena za širjenje slovenstva in predvsem slovenske besede med izseljenci v povojnem času je ne moremo poistovetiti z ostalimi številnimi slovenskimi organizacijami po svetu. čeprav je bila ustanovljena v Buenos Airesu, kamor je po letu 1945 emigriral večji del takratne t.i. politične emigracije, v katero so sodili številni slovenski intelektualci, je že od samega začetka skušala s svojim kulturnim in političnim delovanjem vplivati na širši svetovni geografski prostor, poseljen s slovenskimi izseljenci. Zato najdemo med njenimi člani tako argentinske kot tudi severnoameriške, avstralske, kanadske, japonske in evropske rojake – umetnike, književnike, znanstvenike in strokovnjake. Ob ustanovitvi je bilo osnovno vodilo SKA *"krščanski pogled na svet, pripadnost politični emigraciji in čim višja kakovost kulturnega delovanja."* Rot v kronologiji raznovrstne aktivnosti te ustanove na osnovi arhivskih virov SKA išče vzroke za njene vzpone in padce ter jih povezuje s kulturnimi in političnimi prizadevanji posameznih članov, ki so bili v različnih obdobjih v večjem ali manjšem sozvočju z ustanovnim vodilom. Kot osrednja slovenska kulturna organizacija v izseljenstvu ima v preteklih štiridesetih letih za seboj bogato bero književnih, znanstvenih in periodičnih publikacij, gledaliških predstav, likovnih razstav, koncertov in ostalih ustvarjalnih dosežkov, med drugim tudi kot plod dobro organiziranega dela v odsekih za filozofsko, literarno, likovno, znanstveno, zgodovinsko, gledališko, teološko, glasbeno in družboslovno področje. Sam avtor meni, da bi bilo koristno preučiti *"Vso zgodovino SKA in tudi politične emigracije ... v luči vzporednosti političnega dogajanja v Sloveniji in Argentini."* Nenazadnje je posledica tega, da je bivši politični sistem v Jugoslaviji SKA zavračal, tudi dejstvo, da je bilo do nedavnega večina v njenem okrilju ustvarjenih del, ki jih sicer hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, strokovni in laični javnosti nedostopna. Danes, ko jih imamo možnost spoznati, analizirati, proučiti, se nam njihovi avtorji, nekateri poglobljeno predstavljeni v Rotovi knjigi, kažejo kot *"ljudje, polni življenja in volje do ustvarjanja"*, zaradi česar se

sicer še ne razlikujejo od domačih in ostalih ustvarjalcev. Od njih jih ločuje predvsem tuje okolje, v katerem so in še izražajo svoje misli, dejanja ter ljubezen do slovenstva. To je tisto, kar danes imenujemo "argentinški čudež." Koristno bi ga bilo umestiti v razmere imigracijskega okolja in družbe ter spoznati njegovo vlogo še v argentinski pretekli in sodobni ustvarjalnosti. V času medsebojnega povezovanja SKA in domovine se nam razsežnosti njenega delovanja, kakor tudi slovenske diaspore v Argentini nasploh, že postopoma oblikujejo, pri čemer nam služi Rotova interpretacija, temelječa na arhivskih, periodičnih, ustnih, slikovnih in ostalih virih Republike duhov, kot bogato dokumentirana osnova za nadaljne raziskovanje.

Breda Čebulj – Sajko

Slovene Studies, Journal of The Society for Slovene Studies, Volume 14, number 2, 1992 [published September 1994], Bloomington, Indiana.

Družba za slovenske študije (The Society for Slovene Studies), na kratko SSS, je bila ustanovljena leta 1973 in pet let kasneje (1977) se je pridružila Ameriški družbi za napredek slovanskih študij (The American Association for the Advancement of Slavic Studies), na kratko AAASS. Posebnost SSS je v tem, da združuje slovenske in neslovenske poznavalce oz. raziskovalce, ki jih zanimata Slovenija oz. Slovenci. Med njimi najdemo zlasti jezikoslovce, zgodovinarje, ekonomiste, sociologe, etnoloге, geografe, literarne zgodovinarje, bibliografe in druge. Svoje poslanstvo uresničuje z organiziranjem znanstvenih srečanj in izdajanjem publikacij, med njimi revije Slovene Studies (1973–).

Septembra 1994 je izšla številka, v kateri so izšli prispevki panelov – Slovenska izseljenska literatura po drugi svetovni vojni in Katoliška cerkev in slovenski izseljenci – , ki sta se odvijala na konvenciji AAASS novembra 1993 v Honoluluju na Havajih. številko revije lahko označimo kot "izseljensko" številko, saj so vsi

prispevki – razen uvodnega, zaključnega in ocen publikacij – z omenjene konvencije AAASS, posvečena pa je spominu Franka Keržeta, pisatelja in publicista, ki se je leta 1904 odselil v Ameriko in umrl v Los Angelesu l. 1961. Uvodni prispevek je prišel izpod peresa Franceta Bernika, predsednika SAZU v Ljubljani, z naslovom *The national and the universal in Slovene literature*, ki ga je kot častni gost prebral na srečanju v čast dvajsetletnice delovanja SSS konec decembra 1993 v Torontu. Zaključni prispevek pa je prevod časopisnega članka France Buttola (*The Slovenski biografski leksikon — Once again from the beginning, but how?*), ki je izšel v Delu, 14. oktobra 1993.

Poznavalci slovenske izseljenske književnosti so v dosedanjih raziskovanjih v določeni "*prednosti*", tako po času proučevanja kot po številu raziskovalcev in seveda tudi po obsegu rezultatov, v primerjavi z drugimi strokami. Če prelistavamo prejšnje številke revije najdemo kar veliko število prispevkov na omenjeno problematiko. V obravnavani so se avtorji s štirimi prispevki dotaknili povojnege izseljenske književnosti. Jerneja Petrič (*A poet in search of her roots: Rose Mary Prosen's "Apples"*) daje analizo pesniške zbirke slovensko ameriške pesnice Rose Mary Prosen, ki je pod naslovom *Apples* izšla l. 1990. Prepozno zavedanje korenin svojih prednikov (metafora: jabolko kot sad prepoznega spoznanja) je rdeča nit njenega pesniškega snovanja. Pesnik Jack Tomšič s svojimi ljubezenskimi, socialnimi, izseljenskimi in drugimi pesmimi je predmet zanimanja naslednjega prispevka Mirka Juraka (*Jack Tomšič's poetry: The spiritual, ethnic, acculturational and social functions of literature*). Avtor ugotavlja, da tako Tomšič kot mnogi drugi izseljenski književniki nimajo še svojih monografij, tj. individualnih obravnav kot "*case studies*" in v povzetku nedvoumno poudarja, "*da je slovenska izseljenska književnost pomemben sestavni del slovenske literature in kulture*", neglede na njeno osnovno nalogo pri ohranjanju narodne zavesti in kulture med samimi izseljenci. Ta problem je splošno pomemben tudi za "*mesto*" proučevanja slovenskega izseljenstva pri drugih strokah. Samo kot primer navajam zgodovinopisje, ki mu proučevanje zgodovine izseljenstva – mogoče razen faze izseljevanja – nikoli ni bilo v središču pozornosti. Prostorska orientiranost (slovenski prostor) je imela

vedno prednost pred proučevanjem razpršenosti Slovencev po svetu. Časovna distanca ni pomembna samo pri obravnavi nekega literarnega dela, kot pravilno ugotavlja Janja Žitnik za ocene Adamičeve knjige *Orel in korenine* (*The American reception of Louis Adamič's last book on Yugoslavia*) v primerjavi z odmevi v času izida in danes, ampak vseh dogodkov in procesov v preteklosti. Louis Adamič je bil pisatelj in ne znanstvenik, zato so bili lahko njegovi pogledi v književnih delih bolj subjektivno obarvani. Tudi za literarno delo Janka J. Roglja ugotavlja Igor Maver (*The art of Janko N. Rogelj's fiction and poetry*), da mu ni bilo posvečeno dovolj kritiške pozornosti. Potrdim lahko mislim avtorjev o premajhni vednosti in znanstveno-kritični obravnavi književnih ustvarjalcev iz vrst izseljencev in njihovih potomcev. In sicer velja za vsa področja, da je bila premajhna pozornost posvečena proučevanju posameznikov – Louis Adamič je izjema –, tako tudi umetnikov, politikov, gospodarstvenikov, duhovnikov itd. tja do avanturistov in zanimivih posameznikov–posebnežev.

Vloga katoliške cerkve pri izseljevanju iz domovine in še bolj njeno delovanje med izseljenci, je tema drugega sklopa prispevkov v reviji. Sodelujoča zgodovinarja Marjan Drnovšek (*The attitude of the Slovene Catholic Church to emigration to the United States of America before 1914*) in Darko Friš (*A brief survey of the activities of the Catholic Church among Slovene immigrants in the U.S.A. 1871–1941*) obravnavata njeno vlogo, prvi o njenem odnosu do množičnega izseljevanja Slovencev do prve svetovne vojne, drugi pa njeno vlogo in delo med slovenskimi izseljenci v ZDA. Oba prispevka se dopolnjujeta in predstavljata za čas do prve svetovne vojne določeno celoto. Etnologinja Breda Čebulj – Sajko (*The religious life of Slovenes in Australia*) je z glavnino svojega prispevka segla v čas po drugi svetovni vojni. Podobno, kot je veljalo za delo slovenskih izseljenskih duhovnikov v drugih priseljenjskih državah, npr. v državah Severne in Južne Amerike, Evrope in drugod, je veljalo tudi za delo – zlasti frančiškanov – med avstralskimi Slovenci: poleg verskega poslanstva – kar je bilo nedvomno njihova prva naloga – so skrbeli tudi za ohranjanje slovenske besede z organiziranjem šol, društev, izdajanjem časopisov ipd., in za ohranjanje medsebojnih stikov vsaj med verujočimi izseljenci in z domovino.

Na koncu so predstavljeni tisti avtorji, ki so prvič prispevali svoje članke v reviji, kar je drobna – vendar ne nepomembna – gesta uredništva, ki ga je vodil Tom M. S. Priestly.

Marjan Drnovšek

Janja Žitnik, **Orel in korenine med "brušenjem" in cenzuro**, Zbirka ZRC 6, Ljubljana 1995, 242 str.

Literarna zgodovinarica in germanistka Janja Žitnik ponuja bralcu v branje že svojo tretjo knjigo, s katero nadaljuje cikel objav o ameriškosllovenskem pisatelju in novinarju Louisu Adamiču, ki je, poleg obravnav še nekaterih izseljenskih književnikov, bolj ali manj ves čas prisoten v njenem znanstvenem delu. Tako je tudi v primeru njene zadnje književne izdaje *Orel in korenine med "brušenjem" in cenzuro*, ki je izšla v zbirki Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU. Gre za predelano in dopolnjeno vsebino osrednjega dela magistrske naloge Žitnikove, zagovarjane na Oddelku za germanistiko FF leta 1989.

V njej avtorica razloži usodo rokopisa Adamičeve zadnje knjige *Orel in korenine* in sicer v kontekstu življenjepisa Louisa Adamiča in vplivov, ki so jih imeli posamezniki, predvsem žena Stella ter nekateri ožji Adamičevi prijatelji, na pisateljevo ustvarjanje. Žitnikova omenja in analizira vse, po njenem, do sedaj obstoječe rokopise *Orla in korenin*, ki se nahajajo v ameriških in slovenskih arhivih in knjižnicah. Jedro vsebine njene knjige temelji na primerjavi omenjenih rokopisov s končno redakcijo Adamičeve zadnje knjige, iz katere je avtorica z natančnostjo ugotovila vrste uredniških posegov (število neobjavljenih poglavij, izpuščenih odlomkov, opomb, posameznih stavkov in povedi), ki jih v nadaljnji že omenjeni primerjavi še razgradi predvsem v poglavjih *Oblikovne spremembe*, *Manjše vsebinske spremembe*, *Neobjavljena poglavja*.

Ker je delo Janje Žitnik strogo strokovno in namenjeno predvsem literarnim zgodovinarjem, je laičnemu bralcu težko potegniti še kakšne globlje, za širšo publiko zanimivejše podatke o razlikah med pisateljevimi rokopisi in tiskanim delom. Gotovo pa bodo poznavalci ali tisti, ki jih Adamičevo književno delo tudi sicer zanima, našli v knjigi Orel in korenine med "brušenjem" in cenzuro, ustrezna strokovna pojasnila za nastalo razlikovanje.

Breda Čebulj – Sajko

Nada Šabec, **Half Pa Pu. The language of Slovene Americans**, Studia humanitatis, Ljubljana 1995.

Junija 1995 je izšla v Ljubljani pri Studia humanitatis zanimiva sociolingvistična študija Nade Šabec, predstojnice Oddelka za anglistiko in amerikanistiko na Pedagoški fakulteti Univerze v Mariboru. Kot je razvidno že iz podnaslova knjige, je v njej predstavljen in analiziran živi jezik slovenskih Američanov, in sicer tistih, ki živijo v največji skupnosti slovenskih priseljencev v ZDA, tj. v Clevelandu. Knjiga prinaša objavo avtoričine doktorske disertacije v nekoliko spremenjeni obliki. Napisana je v angleškem jeziku, da bi bila dostopna tudi tistim rojakom v ZDA, ki sicer slovenščine ne znajo več, vendar še vedno iščejo neposrednejših stikov s svojimi koreninami.

Šabčeva uvodoma ugotavlja, da je slovenščina v tujem okolju jezikovni otok, izpostavljen najrazličnejšim vplivom tistega jezika, ki prevladuje v priseljenčevi novi domovini – v primeru clevelandskih Slovencev torej angleščine. V nadaljevanju avtorica zasleduje in razčlenjuje vpliv angleščine na besedišče ter glasoslovne, oblikoslovne in skladenjske značilnosti "clevelandske" slovenščine in obratno. Kljub vsestranskim odstopanjem ameriške slovenščine od tiste, ki jo govorimo na Slovenskem, pa je bil jezik izseljencev doslej s strokovnega vidika skoraj prezrt. Naj značilnejši dvojezični pojav pri izseljencih je kodno preklapljanje,

tj. izmenična raba dveh jezikov, čemur je posvečen osrednji del raziskave.

Študija o jeziku Slovencev v Clevelandu je zanimiva tudi zato, ker je v tem mestu kulturno življenje v okviru številnih etničnih organizacij živahno in razgibano, zato so tamkajšnje razmere dovolj ugodne ne le za raziskovanje jezikovnih pojavov, temveč tudi za ugotavljanje razmerja med stopnjo ohranitve materinščine in občutkom etnične pripadnosti. V Clevelandu je avtorica zbrala bogato gradivo za svojo raziskavo v letih 1986–90. Podatke je črpala iz anket (njen vprašalnik je izpolnilo 185 oseb), intervjujev in opazovanj. V intervjuje je vključila dvesto informatorjev iz petih različnih generacij slovenskih Američanov: treh generacij predvojnih, predvsem ekonomskih priseljencev, in dveh generacij povojnih emigrantov. Gradivo je posneto na kasetah (420 ur), povprečna dolžina intervjuja pa je več kot dve uri. V knjigi so zlasti prikazane bistvene razlike v stopnji in značilnostih obravnavanih jezikovnih pojavov pri posameznih generacijah.

Monografija je razdeljena na šest poglavij. V prvem avtorica kritično predstavi obstoječo strokovno literaturo o jezikovnih stikih in kodnem preklapljanju. Temu dodaja lastno definicijo kodnega preklapljanja, ki ga opredeli v odnosu do sorodnih pojavov, zlasti sposojanja oziroma prilagajanja tujih besed jezikovnim pravilom materinščine in diglosije.

V drugem poglavju predstavi zgodovinsko, socialno in kulturno ozadje slovenske skupnosti v Clevelandu od konca 19. stoletja do današnjega časa. Tretje poglavje vsebuje metodološki načrt raziskave, ki temelji na količinski in kakovostni primerjalni analizi empiričnih podatkov. V četrtem delu knjige so ti podatki predstavljeni in analizirani, v petem pa avtorica izpostavi svojo interpretacijo rezultatov predhodne analize. Sledi sklep, v katerem je med drugim nakazana širša uporabnost gradiva in rezultatov raziskave, saj bodo mnogi podatki lahko tudi nelingvistom olajšali delo pri raziskovanju različnih pojavov pri slovenskih izseljencih. Ob koncu knjige je objavljena vsebina vprašalnika (66 vprašanj), ki je avtorici služil kot osnovno orodje pri zbiranju podatkov.

Sledita bibliografija (13 str.) in obsežen slovenski povzetek (24 str.).

Šabčeva je podatke iz gradiva analizirala z dveh vidikov: s strukturalnega (jezikoslovnega) in s funkcionalnega, tj. sociolingvističnega (vpliv okolja, teme in drugih udeležencev pogovora na izmenično rabo slovenščine in angleščine). Rezultate analize je v posebnih poglavjih uporabila pri primerjavi prve predvojne in prve povojne ter tretje predvojne in druge povojne generacije, ki imata prav tako precej skupnih značilnosti. Druga predvojna generacija, ki je najbolj dvojezična, pa je predstavljena posebej. Stanje, ki so ga predvojni priseljenci dosegli v treh generacijah, so povojni torej "dohiteli" v dveh. Po številnih dosedanjih ugibanjih glede soodvisnosti med stopnjo opuščanja oziroma ohranjanja slovenščine pri izseljencih in stopnjo njihove narodne zavesti bodo prav ta poglavja osvetlila marsikatero doslej odprto vprašanje. Najsočnejši del monografije pa so gotovo odlomki iz intervjujev. Govorci vseh starosti z najrazličnejšo izobrazbo, predstavniki široke palete družbenih slojev in okoliš, bodo bralca popeljali v eksotične pustolovščine jezika, kakršne doživlja daleč od doma tudi slovenščina.

Knjiga Nade Šabec bo torej zanimiva tako za strokovnjake kot za širše bralstvo. Študija dosega visoko znanstveno raven, njene ugotovitve so podkrepjene s prepričljivo izpeljanimi dokazi. Kadarkoli se rezultati analize ne ujemajo z določenimi splošnimi predpostavkami svetovno znanih sociolingvističnih in strukturalnih teorij, avtorica le-te zavrne oziroma precizno omeji njihovo veljavnost. Sistem kodnega preklapljanja med slovenščino in angleščino namreč ni edini primer, pri katerem lahko strokovnjak opazi, da se pogosto ne prilega poskusom ugotavljanja univerzalnih pravil kodnega preklapljanja za vse pare jezikov. Podobne rezultate prinašajo tudi študije o kombinirani rabi nekaterih drugih jezikovnih parov, posebno tistih z zelo različnima sintaksama (angleško-slovenski primer je v tem pogledu dovolj značilen).

Študija Nade Šabec je torej znanstveno dosledno izpeljana, lasti pa si natanko toliko revolucionarnosti, kot je v resnici

premore. Glede na to, da je njena vsebina vsaj toliko zanimiva za uporabnike v Sloveniji kot za izseljence same, bi bilo vsekakor smotrno, če bi delo izšlo tudi v slovenskem prevodu.

Janja Žitnik

Darko Friš, Ameriški Slovenci in katoliška cerkev 1871–1924 (Knjižna zbirka: Celovski rokopisi 1), Mohorjeva družba v Celovcu, Celovec – Ljubljana – Dunaj 1995, 417 str.

Darko Friš je med svojo dosedanje, zaradi njegove mladosti sicer še kratko, a že zdaj zelo plodno in tehtno raziskovalno in znanstveno dejavnostjo dosegel lepe rezultate. Njihov vrh je zaenkrat nedvomno njegova obsežna knjiga *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924*, razširjeni in dopolnjeni tekst njegove doktorske disertacije, obranjene leta 1995 na ljubljanski Filozofski fakulteti. Naglasiti velja dejstvo, da je knjiga izšla le nekaj mesecev po uspešni obrambi disertacije. Dr. Friš se je že uveljavil kot proučevalec treh večjih raziskovalnih področij slovenske zgodovine: življenja in dela slovenskih priseljencev v ZDA s poudarkom na delovanju tamkajšnjih slovenskih duhovnikov ter njihovih prizadevanj za ohranitev moralnih in narodnostnih vrednot slovenskih izseljencev, procesa izseljevanja iz slovenskega narodnostnega ozemlja, ter še vedno znanstveno raziskovalno zelo zanemarjeno zgodovino političnega katolicizma na Slovenskem. Kot eden najvidnejših raziskovalcev slovenskega izseljenstva je dr. Friš stalni sodelavec Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in njegove mednarodne znanstvene revije *Dve domovini/ Two Homelands*. Knjiga *Ameriški Slovenci in katoliška Cerkev 1871–1924* ima tri osnovne dele, ki so dejansko monografije v monografiji. V prvem delu predstavlja avtor stališče slovenskega katoliškega tabora do izseljevanja. Kot je že dovolj znano, je omenjeni tabor izseljevanje načelno odklanjal, ker je menil, da slabi slovenski narod ter spravlja izseljence v tujini v nevarnost moralnega in fizičnega propada. V kolikor pa je do

izseljevanja kljub vsemu prišlo, so si v tem taboru ob aktivnem sodelovanju katoliške Cerkve prizadevali pomagati izseljencem na njihovi poti v novo domovino in pri ustvarjanju novega življenja v njej. Dr. Friš naglaša ta stališča v poglavjih, v katerih govori o obravnavanju slovenskega izseljevanja na slovenskih katoliških shodih, o skrbi Slovenske krščanske socialne zveze in slovenske podružnice avstrijske Družbe sv. Rafaela ter Marijine družbe za slovenske izseljence, o odnosu mariborskega škofa Mihaela Napotnika (1889–1923) do izseljevanja ter o tem procesu v luči pisanja katoliško usmerjenih slovenskih časnikov. Drugi del knjige prikazuje odnos slovenskih priseljencev do katoliške Cerkve v ZDA. V njem avtor zelo smiselno in zgoščeno predstavi širši slovenski javnosti, pa tudi marsikaterim strokovnjakom skoraj neznano zgodovino katoliške Cerkve v ZDA skozi nekatere zanj o značilne zgodovinske faze in pogosto zelo težaven proces izbojevanja njene enakopravnosti v pretežno sovražnem protestantskem okolju. Posebno pozornost je avtor namenil vprašanju katoliških etničnih župnij v ZDA, ki so često burile duhove znotraj omenjene Cerkve in pogosto doživljale odklanjanje zlasti med cerkveno hierarhijo, ki je bila pretežno irskega izvora. Dr. Friš predstavlja posebej nemške, poljske in hrvaške etnične skupine, v posebnem poglavju pa naglaša tudi zgoraj že delno omenjeno vlogo irskih priseljencev v katoliški Cerkvi v ZDA. Tretji, osrednji in po obsegu daleč največji del knjige obravnava temo, ki jo napoveduje naslov knjige: katoliško Cerkev in slovenske priseljence v ZDA v desetih obsežnih podpoglavjih. Avtor začenja prikaz s predstavitvijo slovenskih katoliških župnij v ZDA, tudi s preglednimi tabelami in zemljevidom. Naslednji poglavji sta posvečeni slovenskim duhovnikom, redovnikom in bogoslovcem v ZDA ter enemu temeljnih vprašanj slovenskih katoličanov v tej državi, do katerega je prišlo kakih sto let prej kot v matični Sloveniji – pomanjkanju duhovnikov. Posebno poglavje je dr. Friš posvetil organizaciji, ki je Slovenci v matični domovini katolištva kot večinske vere niso poznali, bila pa je nujna v versko mešanem ozračju dosledne *“ločitve Cerkva od države”* v ZDA: cerkvenemu odboru. Avtor nam izčrpno predstavi vlogo in pomen teh ustanov, ki so v mnogih, predvsem materialnih pogledih pomenile dejanskega voditelja župnij, posebej pa še na primeru delovanja cerkvenega odbora slovenske župnije

sv. Jurija v South Chicagu (Illinois). Naslednji dve poglavji pomenita avtorjevo pomembno oranje ledine na obsežnem področju zgodovine slovenskih izseljenskih etničnih župnij. Predstavlja zgodovino župnij sv. Jožefa v Jolietu (Illinois) in sv. Petra in Pavla v Collinwoodu (Ohio). Glede na število slovenskih katoliških župnij v ZDA, ki so podobno kot zgornji dve povsem upravičene do svoje zgodovine, raziskovalcem teh vprašanj še nekaj časa ne grozi pomanjkanje razislovalnih tem. Dr. Friš se s svojima dosedaj dvema objavama korespondence enega najvidnejših slovenskih izseljenskih duhovnikov vseh časov frančiškana p. Kazimirja Zakrajška uveljavil kot temeljit poznavalec izseljenskega dušnopastirskega in drugega delovanja te redovne skupnosti. V pričujoči knjigi je delovanje slovenskih frančiškanov v ZDA izčrpno osvetlil z mnogih plati: dušnopastirske, povezane zlasti z romarsko cerkvijo Marije Pomagaj v Lemontu (Illinois), časnikarske, tiskarske, izdajateljske in celo bančne. Avtor dalje prikaže politično delovanje katoliških Slovencev v ZDA, zelo pomembno vprašanje slovenske župnijske šole v ZDA, delovanje Jugoslovanske katoliške jednote, Družbe sv. Rafaela v New Yorku ter predstavi zgodovino slovenskih katoliških časnikov v ZDA. Že iz teh kratkih vrstic predstavitve lahko vidimo, da je dr. Friš obdelal vrsto temeljnih vprašanj iz zgodovine slovenskih priseljencev v ZDA. Pogosto ne lahkih vprašanj se je lotil z vso potrebno znanstveno neoporečnostjo in poštenostjo, problemov, do katerih je prihajalo znotraj ameriških katoliško usmerjenih Slovencev, ni ne "šminkal" in ne "črnil" v maniri prejšnjih časov. Delo dr. Friša je dragoceno še z enega vidika. Zgodovina slovenskega izseljenstva je tisto področje naše preteklosti, ki je bilo v dosedanjih raziskovanjih in objavah žal hudo zanemarjeno. Znotraj tega področja je bila iz znanih ideoloških diskriminacijskih vzrokov v matični Sloveniji sistematično zamolčevana in izkrivljana vloga katoliške Cerkve pri verskem, narodnostnem in moralnem ohranjanju slovenskega izseljenstva. Z objavo tehtnega besedila dr. Friša je bila ta vrzel v slovenskem zgodovinopisju vsaj kar zadeva ZDA v veliki meri odpravljena. Dr. Darko Friš je v svoji knjigi odprl vrsto vprašanj o razmerju med katoliško Cerkvijo in slovenskimi izseljenci ter opravil začetne temeljne študije o teh vprašanjih. Vsak, kdor se bo ukvarjal od sedaj naprej z omenjenimi vprašanji, nikakor ne

bo mogel mimo njegovega raziskovalnega dela in njegovih objavljenih rezultatov. Dr. Darko Friš je tako s svojimi raziskovanji v veliki meri odprl pot vsem, ki bodo ta vprašanja raziskovali za njim. Ob dosedanjem opravljenem delu dr. Friša pa lahkega srca tvegam trditev, da bo zaradi svoje biološke mladosti ob znanstveni zrelosti in zavzetosti marsikatero od teh še manjkajočih raziskav o slovenskem izseljenstvu opravil kar sam.

Andrej Vovko

Janja Žitnik, **Pogovori o Louisu Adamiču**, Prešernova družba, Ljubljana 1995.

V redni zbirki Prešernove družbe za leto '96 je izšla knjiga avtorice Janje Žitnik z naslovom *Pogovori o Louisu Adamiču*. Delo uvodoma ponuja bralcu izčrpen Adamičev življenjepis, ki je pregledne narave in se ne ustavlja pri posameznih detajlih. Kot je dejala sama avtorica ob izidu knjige, so temu namenjene sorazmerno številne specializirane monografije, ki posebej obravnavajo eno od obdobj pisateljevega življenja ali posamezno področje njegove razvejane dejavnosti. Za razumevanje dela, ki ga predstavljamo pa je veliko pomembnejše, da imamo vpogled v celostno podobo pisateljeve osebnosti in njegove življenjske poti.

Uvodu sledijo intervjuji z dvanajstimi Adamičevimi sodobniki, večinoma Slovenci, ki so na kakršenkoli način sodelovali pri nastajanju knjige *Orel* in korenine leta 1949, ko je pisatelj v Jugoslaviji zbiral gradivo zanjo, ali pa v naslednjih dveh letih, ko je pisal v Ameriki in reševal vprašanja in probleme, s katerimi se je ob tem soočal. Avtorica dodaja, da so *"intervjuji s sodelavci in sorodniki Luisa Adamiča, ki so imeli pomembne stike s pisateljem v času, ko je pisal svoje zadnje delo Orel in korenine, ... nastali v letih 1986-89 v sklopu dveh zaporednih raziskav, in sicer magistrskega dela Geneza Adamičeve knjige Orel"*

in korenine: Analiza končne redakcije ter doktorske disertacije Zadnje obdobje Adamičevega literarnega ustvarjanja." (Žitnik, 1995:7) Tako sta sam izbor intervjuvancev in nenazadnje tudi potek pogovora v tesni povezavi z nastajanjem zadnje Adamičeve knjige.

Pričevalci v knjigi so Vladimir Dedijer in njegov nekdanji pomočnik Vili Jager, Josip Vidmar, nekdanji Kardeljev osebni tajnik Stane Kolman, povojni tržaški župan Štefan Urbanc, pisateljeva sorodnika Stane Valentinčič in Tine Kurent, vdove tedanjih jugoslovanskih predstavnikov v ZDA Marija Vilfan, Vera Bebler in Nada Zore, Ivan Bratko, direktor Državne založbe Slovenije v času, ko je ta založba končno izdala slovenski prevod Adamičeve zadnje knjige, in Jože Smole, dopisnik Tanjuga iz New Yorka v zadnjih mesecih pred Adamičevo smrtjo. Dedijerju so dodelili nalogo, da pregleda Adamičev rokopis, preden gre v tisk. Jager je vodil skupino, ki je zbirala gradivo za knjigo. Kolman je poleti 1949 organiziral potovanje jugoslovanskih voditeljev in Adamiča po Jugoslaviji. Urbanc je pisatelja seznanil z vsakdanjim življenjem slovenskega delavca in kmeta. Valentinčič in Kurent sta pisatelju pošiljala podatke in mnenja, ki jih je prav tako uporabil v svoji knjigi. Vilfanovi, Beblerjevi in Zoretovi so imeli tesne stike z Adamičem v času, ko je pisal knjigo v ZDA. Smoletu je Adamič zaupal največ podrobnosti v zvezi z grožnjami, ki jih je bil deležen po vrnitvi iz Jugoslavije in zaradi katerih je čutil, da je njegovo življenje ogroženo. Bratko pa je poskrbel za izid slovenskega prevoda sporne knjige. Kot je razvidno iz naštetih imen, so nekateri od intervjuvancev v povojni Sloveniji oz. Jugoslaviji zasedali pomembne položaje na notranjem in zunanjepolitičnem področju, kar jim je omogočilo, da so sooblikovali tedanjo usodo države. Slednje pojasnjuje, zakaj je eno od težišč knjige Pogovori o Luisu Adamiču vprašanje, koliko konstruktivne kritike je v resnici prenesla povojna jugoslovanska oblast za zaprtimi vrati in koliko v javnosti.

Zanimiv moment v knjigi so prav gotovo tudi uvodi v vsak intervju, v katerih avtorica kratko predstavi svojega sogovornika. Ob branju dela se bralcu lahko porodi misel, da knjigi žal manjka analiza oz. interpretacija intervjujev, vendar naj temu

dodam, da moramo delo vstaviti v sklop že izdanih del iste avtorice: Louis Adamič in sodobniki, Pero in politika: zadnja leta Louisa Adamiča, Orel in korenine med "brušenjem" in cenzuro. Le-ta so med drugim nastala tudi na osnovi analize pričujočih intervjujev. To dejstvo knjigo prav gotovo postavlja v povsem drugačno luč, saj lahko rečemo, da kot takšna uspešno zapolnjuje vsebinsko vrzel vedenja o Adamiču in predstavlja bogat vir informacij, saj je z objavo intervjujev oz. žive besede avtorici uspelo ujeti misel, dojemanje naše preteklosti pri ljudeh, ki so jo na nek način tudi sami v veliki meri oblikovali, a nekateri od njih žal ne živijo več.

Marina Lukšič – Hacin

AVTORSKI

IZVLEČKI

AUTHOR'S

ABSTRACTS

Kodrič Majda, mag., zunanja raziskovalna sodelavka, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Odsek za zgodovino, 34138 Trst, Ul. Petronio 4, Italija

Zanimanje slovenskih misijonarjev v Severni Ameriki za izseljevanje rojakov, kot se odraža v dopisih v Zgodnji danici

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 9-20.

Slovenski katoliški list Zgodnja danica (1849-1902) je redno objavljala pisma slovenskih misijonarjev iz Severne Amerike, zlasti iz območja ob velikih jezerih (Great Lakes). V njih najdemo – poleg opisov dejavnosti misijonarjev – tudi vrsto drugih informacij. Pozornost posvečajo tudi slovenskim ekonomskim izseljencem, ki so znotraj širokega evropskega vala prihajali v Severno Ameriko. Avtorčin interes je usmerjen na pomen misijonarskih pisem pri spodbujanju zgodnjega izseljevanja s poudarkom na skupini slovenskih družin, ki so se preselili v Stearns County, Minnesota leta 1865. Ti slovenski priseljenci so sledili vabilu misijonarja Franca Pirca.

UDK 325.252(497.12 Bela krajina=863)

Sulič Nives, samostojna svetovalka za področje ZDA, Kanade in Avstralije, Slovenska izseljenska matica, 61000 Ljubljana, Cankarjeva 1, Slovenija

“Zmanjkali so čez noč” – o izseljevanju iz Bele krajine v ZDA

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 21-28.

Ob Dolenjski in Prekmurju je Bela krajina tisti del Slovenije, iz katerega se je v obdobju do druge vojne izselilo v Združene države največ ljudi. Vzroki za to so bili tako gospodarsko in družbeno pogojeni kot tudi čisto osebni, belokranjski izseljenci pa so z denarno pomočjo, svojimi obiski doma in tudi z novim načinom razmišljanja vplivali tudi na življenje v domačih vaseh.

Kodrič Majda, M. A., Associate Researcher, National and Study Library in Trieste, Department of History, 34138 Trieste, Via Petronio 4, Italia

The interest of Slovene missionaries in North America in Slovene emigration, as it is expressed in their letters to Zgodnja danica

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 9-20.

In the column "Iz Amerike" (From America) the Slovene Catholic newspaper Zgodnja danica (1849-1902) regularly published letters by Slovene missionaries in North America, in the area near the Great Lakes. Besides reporting on their activities among Native Americans, the letters deal with other subjects as well. They also express missionaries' interest in Slovene economically motivated emigration, within their broader interest in European immigration to North America. The essay examines the letters in this regard and stresses their role in fostering early Slovene emigration to this continent. It mainly focuses on a group of families who emigrated to Stearns County, Minnesota in 1865, following the advice of the missionary Franc Pirc.

UDK 325.252(497.12 Bela krajina=863)

Sulič Nives, Consultant for Cultural Exchange, Slovene Immigrant Association, Cankarjeva 1, 61000 Ljubljana, Slovenia

"They Disappeared During the Night" - Emigration from Bela Krajina to the United States

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 21-28

Bordering Dolenjska and Prekmurje, Bela Krajina is that part of Slovenia, from which the most people emigrated to the United States during the period up until the Second World War. This emigration was as much due to contemporary economic and social conditions as purely personal reasons for emigrating. With their financial assistance and visits home, as well as with their new ways of thinking, emigrants from Bela Krajina also had an influence on life in their native villages.

Kuzmič Mihael, dipl. teol., 61000 Ljubljana, Miličinskega 73, Slovenija
Izseljevanje iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno v luči sodelavcev Mladega Prekmurca

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 29-42.

Avtor je pripravil prikaz vzrokov in stanja izseljevanja iz Prekmurja med prvo in drugo svetovno vojno na osnovi gradiva, ki je bilo objavljeno v Mladem Prekmurcu, glasilu prekmurskih mladih intelektualcev in literarnih ustvarjalcev. Avtorji v glasilu so obravnavali gospodarske probleme Prekmurja, socialno strukturo, gospodarsko življenje in sezonsko izseljevanje, ki se je v večini primerov podaljšalo v izseljenstvo. Sezonski so na začetku (od leta 1850) odhajali v Slavonijo, Vojvodino in na Madžarsko, izseljenci med obema vojnama pa največ v Nemčijo, Francijo in Južno ter Severno Ameriko. Njihovo čutenje s spomini in načrtovanimi željami je našlo svoj odraz v osmih pesmih, ki so bile objavljene v Mladem Prekmurcu. Vzroki, nameni in stanje izseljenstva iz Prekmurja so v grobih obrisih enaki v ostalih predelih Slovenije.

Švent Rozina, mag., Narodna in univerzitetna knjižnica, 61000 Ljubljana, Turjaška 1

Begunski usodi naproti

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 43-51.

Konec druge svetovne vojne v Sloveniji je za del Slovencev, ki so že med vojno nasprotovali komunistični revoluciji, neizogibno pomenil odhod v begunstvo. Večina jih je bila prepričanih v začasnost tega bivanja, ko pa se bodo doma razmere uredile, so se nameravali vrniti v domovino. Ker se ta pričakovanja niso uresničila, se jih je večina odločila za preselitev v prekomorske države, del pa jih je ostal v zamejstvu.

Kuzmič Mihael, Graduate of Theology, Miličinskega 73, 61000 Ljubljana, Slovenia

Emigration From Prekmurje Between the First and Second World Wars: Experiences Portrayed in Contributions to "Mladi Prekmurec"

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 29-42.

The author surveys the reasons and circumstances of emigration from Prekmurje between the First and Second World Wars, on the basis of material, which was published in "Mladi Prekmurec" (Young Prekmurec), a gazette of the younger intellectuals and *littérateurs*. This was a forum for authors to discuss the economic problems of Prekmurje, as well as its social structure, economic life and the phenomenon of seasonal migration, which in the majority of cases was extended to outright emigration. In the beginning, from about 1850 onwards, seasonal workers would set out for Slavonia, Vojvodina and Hungary; emigrants between the wars, however, went mostly to Germany, France, and North and South America. Their feelings, alongside reminiscences and hopes for the future, were reflected in eight poems, which "Mladi Prekmurec" published. The reasons, intentions and circumstances for emigration from Prekmurje serve as an insightful microcosm of Slovenians' experiences throughout the country.

Švent Rozina, M. A., National and University Library, 61000 Ljubljana, Turjaška 1, Slovenia

A Refugee's Fate

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 43-51.

The end of the Second World War in Slovenia meant an unavoidable necessity to flee as refugees, for that part of the population that had already opposed the communist revolution during the war. The majority of the Slovenians were convinced of the temporary nature of their stay: when conditions at home settled, they intended to return to their homeland. Since this expectation proved false, the majority of them decided to emigrate overseas, while some of them remained in the 'near abroad'.

Čebulj – Sajko Breda, dr., znanstvena sodelavka, Inštitut za izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, Slovenija

Vzroki za izselitev – spomini izseljencev na čas njihovega odhoda v tujino

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 53–63.

Avtorica v članku utemeljuje pomembnost avtobiografske metode pri proučevanju vzrokov za izseljevanje Slovencev, v njenem primeru v Avstralijo. Z upoštevanjem spominov posameznikov na čas njihovih odhodov na tuje pridejo do veljave predvsem individualni razlogi za izselitev, ki jih ravno zaradi heterogenosti ni dobro posploševati. Na ta način se nam proces izseljevanja kaže v luči posameznika in ne množic, kot je bilo to v navadi v dosedanjih tovrstnih raziskavah.

Žitnik Janja, višja znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko izseljenstvo, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, 61000 Ljubljana, Novi trg 4, Slovenija.

Mladostna bojevitost Milene Merlak: ob pesničini šestdesetletnici

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 65–80.

Na osnovi šestih doslej objavljenih zbirk slovenskoavstrijske pesnice, pisateljice, esejistke in prevajalke Milene Merlak ter ocen njenih del, ki so izšle v slovenskem zamejskem in izseljenskem tisku, podaja avtorica pregled pesničinega dosedanjega življenja in dela. Pregledu dodaja svojo oceno njenih leposlovnih del, s katero jim poskuša najti ustrezno mesto v sodobni slovenski liriki nasploh.

Čebulj - Sajko Breda, Research Fellow, Institute of Immigrant Studies, Scientific Research Centre, Slovene Academy of Arts and Sciences, Novi trg 4, 61000 Ljubljana, Slovenia

Reasons for Emigration - Recollections by Emigrants of Their Departure Abroad

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 53-63.

The author establishes the importance of the autobiographic method in investigating the reasons for the emigration of Slovenians, in her case, to Australia. With consideration of the recollections by individuals of the time of their departure abroad, we come to value, above all, individual reasons for emigrating, which precisely because of their heterogeneity, are not conducive to generalisations. In this way, the process of emigration shows us the importance of the individual - not the multitude, as was the custom in this area of research heretofore.

UDC 929 Merlak M.: 886.3.09

Žitnik Janja, Senior Research Fellow, Institute for Slovenian Immigration, Scientific Research Centre, Slovene Academy of Arts and Sciences, Novi Trg, 61000 Ljubljana, Slovenia

The Young Fighting Spirit of Milena Merlak: Upon the Poet's Sixtieth Birthday

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 65-80.

On the basis of the six published collections to date of the Slovenian-Austrian poet, writer, essayist, and translator Milena Merlak and the appreciation accorded to her work, which has been published by Slovenian and Slovenian immigrant presses, the author offers an overview of the poet's life and work thus far. In the examination she adds her own evaluation of Merlak's literary work, and she seeks to accord her a proper place in contemporary Slovenian lyric verse.

Klinar Peter, dr., profesor, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani, 61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, Slovenija

Nekateri sodobni vidiki slovenskih emigracijskih procesov

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 81-94.

V spomin na prezgodaj umrlega poznavalca migracijskih gibanj na Slovenskem in sodelavca naše revije, dr. Petra Klinarja, objavljamo njegovo neobjavljeni prispevek z drugega mednarodnega znanstvenega srečanja raziskovalcev izseljenstva na Opčinah nad Trstom 8. oktobra 1993. V njem nam avtor spregovori o sodobnih slovenskih migracijah in o domačih ter zunanjih dejavnikih emigracijskega potiskanja iz Slovenije. Oriše nam tudi podobo slovenskih emigrantov in nove emigracijske možnosti, v zaključku pa spregovori o aktivnejši migracijski politiki Slovenije, ki odraža stanje leta 1993

Izvleček uredništva

Bevc Milena, mag., Inštitut za ekonomska raziskovanja, Kardeljeva ploščad 17, 61000 Ljubljana, Slovenija

Slovenski emigranti na začetku devetdesetih let - regionalna analiza

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 95-110.

Z empiričnim pristopom avtorica analizira slovenske izseljence s stalnim bivališčem v Sloveniji in sicer s pomočjo podatkov dveh popisov prebivalstva (1981 in 1991) in Zavoda za zaposlovanje. Zanimata jo dva vidika: izvor in odhajanje oz. vračanje izseljencev v času med obema popisoma. Pred očmi je imela vse izseljence in posebej tudi bolj izobražene. Zaradi razlik med regijami je upoštevala tudi lokalni vidik. Njen sklep: v 80. in na začetku 90. let je bil beg možgan (brain drain) realnost tudi pri Slovencih.

Klinar Peter, Dr. Professor, Faculty of Social Studies, University of Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, 61000 Ljubljana, Slovenia

Some Aspect About Contemporary Slovenian Migration

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 81-94.

In memory of Dr. Peter Klinar, an expert on migration movements in Slovenia and a contributor to our periodical, we publish this as yet unpublished contribution to the Second International Conference of Immigration Researchers in Opicina, Italy, on October 8, 1993. In it, the author opens debate and introduces research about contemporary Slovenian migration at home and abroad, and about the factors leading to emigration from Slovenia. He also outlines the image of Slovenian emigrants and new possibilities for emigration. He concludes with an examination of the active migration policy of Slovenia, which reflected conditions in 1993.

Editor's abstract

UDC 325.2(497.12)=863)

Bevc Milena, mag., Institut for Economic Research, Kardeljeva ploščad 17, 61000 Ljubljana, Slovenia

Slovenian Emigrants at the Start of the Nineties - Regional Analyses

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 95-110.

The paper deals with the empirical analysis of those Slovene emigrants who still have permanent residence in Slovenia. The main source of data are the last two censuses of population combined with the data of the Bureau of Employment of the Republic of Slovenia. Two aspects of emigration are analyzed: 1. the stock of emigrants at the time of the last two censuses, 2. the flow (outflow and reverse flow) during the period 1981-1991. Both aspects are analyzed firstly for all the emigrants and secondly for the highly educated emigrants. The regional dimension is also included since there are great differences in the mentioned aspect of emigration among regions. The paper confirms the common knowledge that during the 80s and in the beginning of the 90s the brain drain was the reality in Slovenia, especially in some most problematic regions.

Bufon Milan, dr., Slovenski raziskovalni inštitut SLORI, Via Carducci
8, 34133 Trst

Prostorska mobilnost obmejnega prebivalstva kot faktor prekomejnega povezovanja

Dve domovini / Two Homelands, Razprave o izseljenstvu, 6, 1995, str. 111-122.

Članek povzema glavne izsledke o prostorski mobilnosti oziroma o prekomejnem selitvenem gibanju obmejnega prebivalstva kot jih je zaznala širše zastavljena raziskava o prekomejnem regionalnem povezovanju na Goriškem. Z anketiranjem prebivalstva v izbranih obmejnih krajih v občini Nova Gorica in Pokrajini Gorica je bila med drugim ugotovljena krajevna izvirnost anketiranih ter njihovih ožjih sorodnikov, intenzivnost in usmerjenost izselitvenih tokov iz kraja. Iz rezultatov izhaja, da so ob upadu klasične emigracije "prek luže", ki je to območje zaznavamovala zlasti v preteklosti, močno poudarjene ravno drobne medkrajevne in prekomejne selitve, ki utrjujejo mrežo medosebnih vezi na obeh straneh meje in prispevajo tako k integraciji Goriške obmejne regije.

Bufon Milan, dr., Slovene Research Institute SLORI, Via Carducci 8, 34133 Trieste

Regional Mobility of Population Transfer as a Factor of Cross-Border Linkages

Dve domovini / Two Homelands, Migration Studies, 6, 1995, pp. 111-122.

The article summarises the main results of regional mobility; that is, the border-crossing migratory movement of the population in border communities as evidenced by the broader research carried out on cross-border linkages in the region of Gorizia. Via a poll of the population in the municipality of Nova Gorica and the Gorizia region, the regional origins of the population and their immediate relatives was established; as well, the intensity and direction of the emigration currents in the region were shown. From the results one realises, that the decrease in traditional emigration "over the pond", for which this region was renowned particularly in the past, has manifest itself in an increase in small-scale inter-regional and cross-border migration, which has consolidated the network of interpersonal ties on both sides of the border and contributed to the integration of the Gorizia region border-communities on both sides.

**INTERNATIONAL
MIGRATION
REVIEW**

VOLUME XXIX

NUMBER 4

WINTER 1995

Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States

GARY P. FREEMAN

Comments on "Modes of Immigration Politics in Liberal Democratic States"

ROGERS BRUBAKER

Reply to Comments

GARY P. FREEMAN

Germany at the Crossroads: National Identity and the Challenges of Immigration

HERMANN KURTHEN

Migration and Policy in the European Union

ANDREW CONVEY AND MAREK KUPISZEWSKI

Freedom of Movement vs. Exclusion: A Reinterpretation of the "Insider"–
"Outsider" Divide in the European Union

MEHMET UGUR

Structural Changes in the Receiving Country and Future Labor Migration –

The Case of Kuwait

NASRA M. SHAH

Minoritarian Francophonie: The Case of Israel,
with Special Reference to "The Territories"

WILLIAM F. S. MILES

Immigration and Cultural Policies: A Bone of Contention between the Province of
Quebec and the Canadian Federal Government

LOUISE FONTAINE

Exchange of Experience between the Russian Federation and Southern European
Regions in the Field of Migrant Reintegration Policies

OLON ARDITIS

Book Reviews ♦ Review of Reviews ♦ International Newsletter on Migration ♦ Books Received

Order from:

CENTER FOR MIGRATION STUDIES

209 Flagg Place, Staten Island, NY 10304-1199

Phone: (718) 351-8800 ♦ Fax: (718) 667-4598

ZGODOVINSKI ČASOPIS - HISTORICAL REVIEW

glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije
osrednja slovenska historična revija

ZGODOVINSKI ČASOPIS že skoraj pol stoletja izhaja v Ljubljani in nadaljuje tradicijo svojih predhodnic, ki sega že v leto 1846. ZGODOVINSKI ČASOPIS objavlja rezultate proučevanja zgodovine slovenskega naroda in slovenskega ozemlja, študij splošnih in specialnih vprašanj zgodovine sosednjih narodov in srednjeevropskega prostora, obče zgodovine, pomožnih zgodovinskih ved, teorije zgodovine ter pouka zgodovine v šoli. ZGODOVINSKI ČASOPIS objavlja pregledne razprave in krajše zapise, predavanja s kongresov in diskusijske prispevke iz vseh obdobji zgodovine od najstarejših dob do današnjih dni; pri tem nadrobneje obravnavanje posebnih panog, obdobji, problemov, in območij prepušča drugim slovenskim historičnim revijam. Vsebina prispevkov se nanaša tako na kulturo, politično in gospodarsko zgodovino, kakor tudi na prikaz vsakdanjega življenja v preteklih obdobjih. ZGODOVINSKI ČASOPIS poroča o kongresih, simpozijih in razstavah, o delovanju strokovnih društev in zgodovinskih inštitucij ter kritično vrednoti nove zgodovinske publikacije. Vlogo referenčne revije ZGODOVINSKI ČASOPIS opravičuje tudi z objavljanjem slovenskih zgodovinskih bibliografij in s predstavitvami pomembnejših slovenskih zgodovinarjev. Jezik prispevkov v reviji ni hermetičen, ampak je razumljiv tudi nepoklicnim zgodovinarjem.

V zadnjih letih kar okoli petino razprav za ZGODOVINSKI ČASOPIS prispevajo zgodovinarji, ki se izven meja Republike Slovenije posvečajo proučevanju slovenske zgodovine. V tujino gre tudi znaten del naklade revije, ki je presegla 2000 izvodov.

glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije
osrednja slovenska historična revija

ZGODOVINSKI ČASOPIS - HISTORICAL REVIEW

ZGODOVINSKI ČASOPIS - HISTORICAL REVIEW

glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije
osrednja slovenska historična revija

Ob štirih rednih zvezkih posameznega letnika ZGODOVINSKEGA ČASOPISA je uredništvo postopoma ponatisnilo vse starejše že razprodane zvezke revije, ki je tako v kompletu (kar 100 zvezkov!) dostopna tudi mladim generacijam historikov in ljubiteljev zgodovinskega branja. V zbirki ZGODOVINSKEGA ČASOPISA pa je doslej izšlo že trinajst zaokroženih razprav ali zbornikov o posameznih vprašanjih slovenske preteklosti.

ZGODOVINSKI ČASOPIS

in publikacije iz njegove zaloge lahko
kupite ali naročite na upravi:

ZGODOVINSKI ČASOPIS, Ljubljana
Aškerčeva 2, Oddelek za zgodovino
Filozofske fakultete, tel.: 061-1769-210.

Naročništvo za osrednjo slovensko historično revijo vam zagotavlja redno prejemanje ZGODOVINSKEGA ČASOPISA (štirje zvezki v letu 1995 veljajo za zaposlene 2700 SIT, za upokojence 2000 SIT ter za dijake in študente vsega 1350 SIT), obveščenost o dejavnostih Zveze zgodovinskih društev Slovenije in članske ugodnosti (cenejši nakupi knjig pri nekaterih slovenskih založbah, brezplačni ali cenejši obiski domačih in tujih muzejev ter galerij). Cene starejših zvezkov ZGODOVINSKEGA ČASOPISA so razprodajne, za nakup kompleta ali več številk revije uprava nudi možnost brezobrestnega obročnega odplačevanja.

glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije
osrednja slovenska historična revija

ZGODOVINSKI ČASOPIS - HISTORICAL REVIEW

št. 6

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

C 416390

6/1995

117